

ΓΕΝΙΚΗ ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η παρούσα μελέτη δεν αποτελεί βιογραφία, νεκρολογία ή διθυραμβική κριτική στο έργο του Ηλία Πετρόπουλου. Ο όγκος των βιβλίων και των άρθρων του, το πλήθος των παρεχομένων από αυτόν πληροφοριών, καθώς και τα καινοτόμα θέματα που κάθε φορά παρουσιάζει, σε συνδυασμό με την πλήρως ανατρεπτική δυναμική των μηνυμάτων του, δεν είναι μπορετό να καλυφθεί στο εύρος της συγκεκριμένης εργασίας. Η έρευνα θα επικεντρωθεί στην πολιτική χροιά της Πετροπούλειας σκέψης, που αποκαλύπτει και τον πυρήνα της προσωπικότητάς του. Ο συγγραφέας ασχολήθηκε με σωρεία θεμάτων, που πολλές φορές μοιάζουν άσχετα ή ετερόκλητα μεταξύ τους, αλλά που οι κατευθύνσεις τους συγκλίνουν στο εγχείρημα της πολιτικής αφύπνισης των αναγνωστών του. Τούτη η προοπτική είναι παρούσα σε ολόκληρο το έργο του και φαίνεται να αντικατοπτρίζει και το κεντρικό νόημα της συγγραφικής του δράσης. Οι μέθοδοι, η γλώσσα και το συγγραφικό του στυλ παρουσιάζουν μια πρωτοφανή ιδιοτυπία, που όμως δεν μπορεί να ειπωθεί ξέχωρα από το ιδιάζον του χαρακτήρα του. Η έκταση του έργου του εξάλλου δηλώνει μια συνεχή και ταυτόχρονα συνεπή προσπάθεια για να τεκμηριώσει τις κατά πολλούς παράδοξες απόψεις του. Οι θέσεις του Πετρόπουλου έχουν καθαρά κοινωνικοπολιτικό προσανατολισμό, και αυτός προβάλλεται με κάθε δυνατή ευκαιρία. Η σαφήνεια, η αμεσότητα και η εκφραστική του ικανότητα άλλωστε, δεν αφήνουν περιθώρια να μην καταστεί σαφές η απόχρωση της προσωπικής του αυτής οπτικής.

Η άντληση των πληροφοριών θα στηριχτεί κυρίως σε πρωτογενείς πηγές, δηλαδή σε κάποια από τα βιβλία και τα άρθρα του, όπως και σε μερικές συνεντεύξεις που παραχώρησε κατά τη διάρκεια της ζωής του. Ο λόγος είναι ότι στη γραφή του Πετρόπουλου η ακριβολογία είναι σε τέτοιο βαθμό εμφανής, που οποιαδήποτε αναφορά σε τρίτους, θα ήταν πιθανό να αποπροσανατόλιζε από το πραγματικό νόημα των γραπτών του, το οποίο εκφέρεται και τεκμηριώνεται πάντα και με ευκρίνεια από τον ίδιο. Πέρα από αυτά η ανισομερής προβολή του ως προσώπου σε σχέση με το παραχθέν εκ μέρους του έργο, τόσο σε ποσοτικό όσο και ποιοτικό επίπεδο, είναι ένας από τους λόγους που οδήγησαν στην απόφαση της εκπόνησης αυτής της εργασίας. Ένα τέτοιου μεγέθους συγγραφικό έργο, αν και το θέμα παρουσίαζε ενδιαφέρον για το ευρύ κοινό, δεν είχε στην Ελλάδα την ανάλογη απήχηση σε σχέση με το εξωτερικό, και αυτό αποτέλεσε ένα επιπλέον κίνητρο.

Η από πλευράς σχεδόν των πάντων αποστροφή προς το συγγραφέα, δύναται να αναζητηθεί στην ακρότητα και στην επιθετικότητα της ρητορικής του. Πράγματι τα βιβλία του Πετρόπουλου προβληματίζουν με την οξεία κριτική τους και την απευθείας αντιπαράθεσή τους με όλους τους φορείς της ελληνικής κοινωνίας. Πίσω όμως από το εξεζητημένο της έκφρασης, την περίεργη επιλογή της θεματολογίας, καθώς και την εναντίον όλων πολεμική, κρύβεται ο αναρχικός προσανατολισμός του συγγραφέα, και τούτο κάνει τα συγγράμματά του ακόμη πιο δυσκολοχώνευτα. Η λαογραφία του εκτείνεται σε μεγάλο χρονικό βάθος και περιλαμβάνει όλους τους τομείς της ανθρώπινης δραστηριότητας, εντασσόμενους κάθε φορά στο πρίσμα της δικής του ξεχωριστής λογικής. Τα ντοκουμέντα που παραθέτει δεν αφήνουν αμφιβολίες για την αξιοπιστία των συλλογισμών του, και έτσι οι αντιπάθειες που προκαλεί με τις σκληρές διαπιστώσεις του, ενοχλούν ακόμη περισσότερο, μιας και στρέφονται με μένος κατά πάντων των παραδεδομένων αξιών.

Ο Πετρόπουλος χάραξε τον καθαρά προσωπικό του δρόμο αμφισβητώντας και ανατρέποντας το κάθε τι. Οι συγκρούσεις του με πρόσωπα ή καταστάσεις μπορεί να έχουν ποικίλες αφορμές, αλλά η αιτία είναι πάντα πολιτική. Ο τρόπος θέασης της πραγματικότητας από τον συγγραφέα έχει αποκλειστικό γνώμονα, από τη μία την αλήθεια και από την άλλη, την υπαγωγή των πάντων στην προοπτική μιας δικαιότερης και πιο κοινωφελούς λειτουργίας της κοινωνίας. Αν κάτι παρεκκλίνει από τις δύο αυτές αρχές κριτικάρεται αυστηρά, και μάλιστα με επιχειρήματα από χώρους που δε μοιάζουν ικανοί να τα προσφέρουν. Το κοινωνικό γίνεσθαι εξετάζεται με την οπτική του πώς θα

μπορούσε ή θα έπρεπε να είναι, και οι αφορμές για προβληματισμό που αυτή παρέχει, μάλλον είναι και ο λόγος της εχθρότητας στο πρόσωπό του.

ΘΕΜΑΤΟΛΟΓΙΑ

1. Εισαγωγή Τα θέματα που κατά καιρούς απασχόλησαν τον Ηλία Πετρόπουλο εκτείνονται σχεδόν σε όλους τους τομείς του πνευματικού βίου. Το συγγραφικό του έργο ξεκίνησε από κριτικές έργων τέχνης, ποιημάτων, λογοτεχνικών κειμένων,¹ για να συνεχιστεί στην προσέγγιση της καθημερινής ζωής μέσω της λαογραφίας. Ένα ιδιάζον χαρακτηριστικό του συγγραφέα είναι ότι δεν δίστασε να ασχοληθεί με ακανθώδη και πρωτότυπα ζητήματα, είτε αυτά αναφέρονταν σε ανάλυση υψηλής τέχνης,² είτε από την άλλη σε ευτελή καθημερινά πράγματα που δεν είχαν τύχει προσοχής μέχρι τότε.

Τα ποιήματα και τα χειρόγραφα σκίτσα του μαζί με το τεράστιο φωτογραφικό αρχειακό υλικό που συγκέντρωσε σε όλη τη διάρκεια των ερευνών του, φανερώνουν μια προσωπικότητα με ευρύτητα πνεύματος, ενώ συνάμα μαρτυρούν και το επίπεδο καλλιέργειας του συγγραφέα, που μπορεί να θεωρηθεί αρκούντως καλλιτεχνικό.³ Η τομή στη θεματολογία μπορεί να ειπωθεί ότι συντελέστηκε με τη δημοσίευση των *Ρεμπέτικων τραγουδιών*. Έκτοτε ο Πετρόπουλος άρχισε να αφιερώνεται περισσότερο στη διεξοδική μελέτη του υποκόσμου, ιδιαίτερα όμως και μετά τις διώξεις που υπέστη τόσο για τα *Καλιαρντά* όσο και για το *Σώμα*. Τα αποτελέσματα δεν άργησαν να φανούν, και ο Πετρόπουλος αρχίζει να δημοσιεύει μετά τη φυγή από την Ελλάδα -και προς πείσμα των λογοκριτών του- ένα πλήθος βιβλίων και άρθρων, με θέματα που αν δεν σόκαραν, το λιγότερο παραξένευαν το αναγνωστικό κοινό.

Ο Πετρόπουλος υπήρξε πολυγραφότατος και παραγωγικός σε όλη τη διάρκεια της ζωής του, πράγμα που αποδεικνύει ότι ποτέ δεν έπαψε να εργάζεται και να δημιουργεί.⁴ Η πίστη στα πιστεύω του και στις αρχές του διατηρήθηκε αναλλοίωτη παρόλες τις διώξεις και κάθε καινούργιο γραπτό του τάραζε τα λιμνάζοντα νερά της ελληνικής κοινωνίας, που ο ίδιος αποκαλούσε βαρετή και στάσιμη.⁵ Σημαντικό επίσης στο έργο του μπορεί να χαρακτηριστεί η ατέρμονη διάθεση του για αμφισβήτηση των παραδοσμένων αξιών, τις οποίες πολλάκις αντικρούει, ανασκευάζει ή και καταρρίπτει με τρόπο μοναδικό. Η αλλαγή που επήλθε τόσο στη θεματολογία όσο και στο στυλ γραφής του, δεν πρέπει να ειπωθεί ξέχωρα από τις κοινωνικοπολιτικές συνθήκες της εποχής του. Εξάλλου όπως κατά επανάληψη έχει δηλώσει και ίδιος η πολιτική σκέψη είναι άρρηκτα και αναπόσπαστα δεμένη με ολόκληρο το φάσμα του ανθρώπινου βίου. Τα θέματα λοιπόν που απασχόλησαν το συγγραφέα πίσω από πομπώδεις δεικτικούς τίτλους *Το μπουρδέλο*, *Ο κουραδοκόφτης* ή καλυμμένα με αθώα ονόματα *Το ταντούρι* και *το μαγκάλι* διατρανώνουν ξεκάθαρα την προσπάθεια του Πετρόπουλου να μεταδώσει εκτός από τη σωρεία πληροφοριών και τις πολιτικές του ανησυχίες.

1.1 Υπόκοσμος Μετά τα πρώτα συγγραφικά του βήματα και έχοντας λάβει την απαιτούμενη παιδεία από τους ανθρώπους που δεν έπαψε να αποκαλεί δασκάλους του⁶, ο Πετρόπουλος άρχισε να ασχολείται περισσότερο με τον κόσμο του περιθωρίου. Η πιάτσα άλλωστε είναι μεγάλο σχολείο και ο συγγραφέας ποτέ του δεν το ξέχασε. Οι τάσεις και οι ροπές του χαρακτήρα του, σαν αντιδραστικές που ήταν, πολύ σύντομα τον οδήγησαν στη σπουδή αυτού του ιδιαίτερου πανεπιστημίου, αφού δεν ήταν λίγες οι φορές που σύχναζε σε κακόφημα στέκια της πόλης. Η γνωριμία του με πολλούς ανθρώπους της ‘φάρας’ συνεχίστηκε και εν πολλοίς τελειοποιήθηκε και κατά τη διάρκεια της φυλάκισης του, όπου εν αντιθέσει με τους λοιπούς πολιτικούς κρατουμένους, δεν δίστασε να συναναστραφεί και να ερευνήσει ιδίως όμμασι τις συνθήκες και τον τρόπο ζωής του υποκόσμου. Η συσσωρευμένη αυτή γνώση, που την απέκτησε με τη συνεχή τριβή του με τους ποινικούς

¹ *Μικρά κείμενα 1949 – 1979*, σ. 11-74.

² *Ελύτης, Μόραλης, Τσαρούχης*, σ. 9-65.

³ Βλ. το βιβλίο του *Δώδεκα τραγουδάκια από την Παλατινή ανθολογία*.

⁴ Τα βιβλία του εκτείνονται χρονικά από το 1949 έως το θάνατό του.

⁵ Συνέντευξη στο περιοδικό *Το Δέντρο* τον Ιούνιο του 2002.

⁶ Βλ. το βιβλίο του *Νίκος Γαβριήλ Πεντζίκης* σ. 5-11.

κρατουμένους, αντικατοπτρίζεται σε πλήθος βιβλίων με θέματα τον υπόκοσμο.⁷ Πέρα όμως από την υποχρεωτική συνέντευξη του στο χώρο των φυλακών, ο Πετρόπουλος γενικά ποτέ του δε θεώρησε τους ανθρώπους του περιθωρίου παρακατιανούς ή ανάξιους προσοχής.

Οι συνήθειές τους, ο τρόπος ζωής τους, οι κώδικες τιμής και επικοινωνίας τους, και κυρίως η γλώσσα τους και το ντύσιμό τους, είναι κάποια από τα θέματα που θίγονται για πρώτη φορά, και μάλιστα σε περιόδους χαλεπούς για την παρουσίασή τους. Τα *Καλιαρντά* και τα *Ρεμπέτικα* θίγοντας ευαίσθητες χορδές του κοινωνικού γίνεσθαι φανέρωσαν και εξακολουθούν να φανερώνουν, ότι το περιθώριο ήταν και είναι αφενός υπαρκτό -έστω και αν κάποιοι δεν θέλουν να το βλέπουν- και αφετέρου κείται με πλήρη αυτοσυνείδηση της ετερότητάς του, η οποία μετά τις έρευνες του συγγραφέα, έπαψε να αποτελεί άγνωστο τόπο για το ευρύ κοινό. Η γνώση και η έρευνα του υποκόσμου στάθηκε για τον Πετρόπουλο σημαδιακή, γιατί άνοιξε τους ορίζοντές του στον τομέα της λαογραφίας, και επιπλέον τον βοήθησε να εδραιώσει με μια ακόμη πρωτότυπη και ανεκμετάλλευτη πηγή τις πολιτικές του θέσεις.

Ο υπόκοσμος είναι μια κοινωνική ομάδα που διέπεται από δικούς της νόμους και κανόνες, όπως και από συγκεκριμένο τρόπο συμπεριφοράς, που ξενίζει αυτόν που δεν έχει μυηθεί στα μυστικά του. Ειδικότερα, η κατάσταση που επικρατούσε στην Ελλάδα μέχρι τη μεταπολίτευση, και καθρέφτιζε την τότε κοινωνική διαστρωμάτωση, τώρα έχει οριστικά παρέλθει. Η συμβολή του Πετρόπουλου στην αποκάλυψη ενός αγνώστου για το ευρύ κοινό κόσμου, είναι κάτι παραπάνω από ουσιώδες. Αποτελεί τη μοναδική σωζόμενη μαρτυρία, που αντικατόπτριζε όλο σχεδόν το παρελθόν του ελληνισμού, από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα μέχρι τον παρόντα διαφαινόμενο πλήρη εξευρωπαϊσμό των ηθών.

Οι μάγκες, οι νταήδες, οι πόρνες, οι τραβεστί, οι κλέφτες, οι διαρρήκτες, οι παπατζήδες και πλείστοι άλλοι που αποτελούσαν το κατακάθι της κοινωνίας του καιρού του, αν δεν αντιμετωπίζονται με περισσότερη συμπάθεια τώρα, το ελάχιστον δεν αποτελούν πια το έμπυστο απόβλητο που αποτελούσαν για την καθωσπρέπει κοινωνία. Η αποστροφή των ανθρώπων λόγω της ομιχλώδους άγνοιας που επικρατούσε και απέκρυπτε τον πραγματικό τρόπο ζωής τους και ίσως τον πραγματικό χαρακτήρα τους, δείχνει να έχει αλλάξει ως ένα βαθμό και τούτο οφείλεται στην πρωτοπόρο έρευνα του συγγραφέα, που αποκάλυψε κάποιες κρυμμένες πτυχές της ζωής του υποκόσμου, αν και όπως ο ίδιος τονίζει η κατάσταση που υπήρχε τότε έχει χαθεί ες αεί.

Πέρα από αυτά ο τρόπος ζωής του υποκόσμου, αντανακλά εν γένει και γενικότερο τρόπο ζωής του καιρού του. Οι αλήτες, τα αλάνια και οι μórτες δεν ήταν τίποτε άλλο από την πιο αντιδραστική μερίδα του ελληνικού λαού, που τότε ένεκα της φτώχειας και της ανέχειας έπαιρνε συχνά τον μη ορθό δρόμο. Η μαγκιά με ότι αυτό σήμαινε για τους ανθρώπους τότε, ήταν η αντίδραση στην καταπίεση που βίωναν οι απλοϊκοί άνθρωποι από τις κοινωνικές συνθήκες, που ήταν δυσμενείς για τις πλατιές μάζες. Η πορεία που χάραζε ο μάγκας ήταν εκτός των επιβαλλόμενων κοινωνικών συμβιβασμών και στην ουσία απέρριπτε τα καθιερωμένα. Ο Πετρόπουλος περιγράφοντας και αναλύοντας όλες αυτές τις αποκλίνουσες ομάδες έκανε λαογραφία βάσης, μιας και ένα αρκετά μεγάλο ποσοστό του υποκόσμου⁸ ήταν γνήσια και τίμια τέκνα της φτωχολογιάς.

Η μελέτη της ζωής των ρεμπετών και των κίναιδων όπως και των υπόλοιπων άλλων εκτός νόμου ανθρώπων, δεν μπορεί να νοηθεί ξέχωρα από την κοινωνία που τους δημιούργησε και ανεξάρτητα από τη χώρα που κατοικούν. Επί αυτού ο συγγραφέας ήταν ο πρώτος που κατέγραψε και αποδελτίωσε τα συγκεκριμένα θέματα και ο πρώτος που έπεισε με τη δουλειά του, πως ο υπόκοσμος υπήρχε και υπάρχει σε κάθε κοινωνία, και μάλιστα τον κατέστησε ατόφιο λαογραφικό δείκτη της εποχής του. Ο κόσμος του περιθωρίου παύει να αποτελεί ένα ζοφερό σινάφι εγκληματιών και 'αναβαθμίζεται' σε ένα σύνολο ατόμων με αξίες και ευαισθησίες, που δεν διαφέρουν εκ βάθρων από εκείνες της λαϊκής μάζας. Οι ρεμπέτες και οι νταήδες, οι κλέφτες και οι μπουκαδόροι εκφράζουν με τη συμπεριφορά τους την τάση με την οποία ο καθείς μπορούσε να αφορκίσει τα πατροπαράδοτα

⁷ Βλ. τα βιβλία του *Υπόκοσμος και Καραγκιόζης*, *Το Άγιο χασισάκι*, *Της φυλακής κ.α.*

⁸ *Υπόκοσμος και Καραγκιόζης*, σ. 46-61.

ήθη και να σαγηνευτεί από ένα τρόπο ζωής επικίνδυνο και γοητευτικό. Ο δε αριθμός τους ήταν τόσο μεγάλος σε κάποιες περιόδους (αρχές του 20^{ου} αιώνα) και σε κάποιες περιοχές (Ψειρή, Τρούμπα, Μπάρα) που είναι απορίας άξιον γιατί τόσα χρόνια δεν ενδιαφέρθηκε κάποιος να τους μελετήσει.

Άμεσα συνδεδεμένο με το θέμα του περιθωρίου είναι και το έργο του Πετρόπουλου σχετικά με τη ζωή των φυλακών. Η υποχρεωτική παραμονή του στο χώρο αυτό όχι μόνο δεν τον αποκάρδιωσε, αλλά διάνθισε με πρωτογενές υλικό τη λαογραφική του μελέτη. Έτσι ο συγγραφέας παρουσίασε στο κοινό σχεδόν με κάθε λεπτομέρεια την σκληρή και ανιαρή καθημερινότητα των ελληνικών κρατητηρίων⁹, ενώ συγχρόνως έδωσε και έσωσε και την ανθρώπινη πλευρά των κακοποιών¹⁰, που μέχρι τότε διατηρούνταν στην αφάνεια. Η κάθειρξη υπήρξε ανέκαθεν, από τη δημιουργία των πρώτων κοινωνιών μέχρι σήμερα, ο τρόπος αποκοπής και απομόνωσης των επικίνδυνων ατόμων από το λοιπό σύνολο. Τούτο ήταν γνωστό. Το σημαντικό στη μελέτη του Πετρόπουλου ήταν η επιμελής περιγραφή αυτού του πράγματι ιδιάζοντος περιβάλλοντος εκ των έσω και όχι εκ του μακρόθεν και εκ του ασφαλούς.

Η φυλακή -άλλο μεγάλο φροντιστήριο του συγγραφέα- διέπεται από κανόνες και ξέχωρα δικά της ήθη. Ο χρόνος κυλά διαφορετικά και οι ασχολίες των κρατουμένων, όπως και ολόκληρος ο τρόπος ζωής τους, είναι συγκεκριμένες και ακατανόητες για κάποιον εκτός ειρκτής. Ο συγγραφέας κατόρθωσε κατά τη διάρκεια της παραμονής του εκεί να γίνει ένα με τα παιδιά της 'φάρας' και να περιγράψει με κάθε λεπτομέρεια εκτός από τις καθημερινές τους συνήθειες, τον τρόπο ντυσίματος και συμπεριφοράς τους, τις κλίκες, τις συμπάθειες και τις αντιπαλότητες μεταξύ των φυλακισμένων, αλλά κυρίως τη γλώσσα τους και τον τρόπο σκέψης τους¹¹, που δίχως τη δικιά του συμβολή θα παρέμενε άγνωστος, όπως είχε παραμείνει μέχρι τότε.

Σε άμεση συνάφεια με το θέμα του υποκόσμου είναι και το θέμα των ναρκωτικών, μέσα και έξω από το χώρο των φυλακών. Ο Πετρόπουλος περιγράφει λεπτομερώς μέσω της ζωής των ρεμπετών και του περιθωρίου γενικότερα την ύπαρξη των ναρκωτικών, τα οποία διαχωρίζει σε περισσότερο επιζήμια και λιγότερο. Πιο συγκεκριμένα τάσσεται εναντίον των σκληρών και προκαλώντων εθισμό ναρκωτικών¹² (ηρωίνη, κοκαΐνη, μορφίνη), ενώ για το χασίς το οποίο αποτελεί αναπόσπαστο μέρος ολόκληρης της ανατολίτικης κουλτούρας, την οποία κληρονόμησε τρόπον τινά και ο ελληνικός υπόκοσμος, οι απόψεις του δίστανται. Αρχικά αν και δεν θεωρούσε το χασίς βλαβερό, υποστήριζε ότι προκαλεί αποχάνωση και στερεί από το χρήστη τη θέληση και την αγάπη για δημιουργική ενασχόληση, με αποτέλεσμα να τον ωθεί στην οκνηρία¹³. Αργότερα υπαναχώρησε και άλλαξε στάση λέγοντας πως το χασίς ουδέποτε έβλαψε κάποιον και ούτε αποτελεί τροχοπέδη για οποιαδήποτε κοινωνική ή οικονομική ενασχόληση¹⁴.

Ο Πετρόπουλος στη διάρκεια της φυλάκισης του και της γειτνίασης του με τους ποινικούς κρατουμένους έμαθε -και εν πολλοίς περιέγραψε στα βιβλία του- τον τρόπο κατασκευής του τσιγαριλικιού (χασίς), καθώς και τις ονομασίες των ποιοτήτων (καινάρι) και ποσοτήτων (τσίκια) της κάνναβης, όπως και την αβλαβή ευχαρίστηση που αυτό προσφέρει στο χρήστη. Συνάμα δεν παρέλειψε να αναφερθεί στα προτερήματα του σε σχέση με το αλκοόλ ή τα σκληρά ναρκωτικά (σε εποχές δύσκολες για τέτοιες αναφορές) και τέλος να παραθέσει και τα σχετικά σκίτσα. Οι θέσεις του συγγραφέα για τα ναρκωτικά, απηχούν σε γενικές γραμμές και τα ιδεολογικά του πιστεύω, που στο συγκεκριμένο ζήτημα συμπλέουν με τις απόψεις των 'παιδιών της φάρας', γνωστών υποστηρικτών του χασισιού και σφοδρών πολέμιων της πρέζας (ηρωίνης).

Συνοψίζοντας ο υπόκοσμος αποτέλεσε ένα από τα μεγάλα θέματα που ασχολήθηκε ο Πετρόπουλος σε όλη τη διάρκεια της συγγραφικής του δράσης. Η επιλογή για μια τόσο μακρόχρονη και εις βάθος έρευνα, πέρα από τα παρθένο του εδάφους, μπορεί να εντοπιστεί και στις

⁹ *Εγχειρίδιο καλού κλέφτη*, σ. 110-162.

¹⁰ *Της φυλακής*, σ. 28-80.

¹¹ Βλ. το βιβλίο του *Παροιμίες του υποκόσμου*.

¹² *Η ιστορία της καπότας*, σ. 440-453.

¹³ *Ρεμπέτικα τραγούδια*, σ. 17-22.

¹⁴ *Το Άγιο χασισάκι*, σ. 75-111.

αντιεξουσιαστικές αντιλήψεις του συγγραφέα. Κυρίως όμως πηγάζει από την αγάπη του για τα αληθινά έθιμα του ταλαιπωρημένου τότε ελληνικού λαού, όπως άδολα και πραγματικά εκφράζονται μέσα από τον - στην ουσία πιο παραδοσιακό σε σχέση με την αστική τάξη, και πιο πιστό τηρητή των άμωμων λαϊκών ηθών – υπόκοσμο της εποχής της συγγραφής των βιβλίων του. Η σημασία του έργου του αποδεικνύεται διττή, γιατί από τη μία αποκάλυψε τον λάθρο αλλά όχι εξ ολοκλήρου απορριπτέο τρόπο ζωής του υποκόσμου, και από την άλλη τον ανέδειξε ως αληθινό φορέα και καθάριο δείγμα λαϊκού πολιτισμού.

1.2 Ερωτολογία Ένα ακόμη θέμα που απασχόλησε κατά πολύ τον Πετρόπουλο ήταν το ερωτικό-σεξουαλικό. Το θέμα δεν είναι κάτι καινούργιο, αφού η ερωτική ζωή είναι άμεσα συνυφασμένη με τον ανθρώπινο βίο, ο συγγραφέας όμως και εδώ αφήνει έκδηλο το στίγμα του. Το πνεύμα ελευθερίας που προϋπήρξε της καθιέρωσης του χριστιανισμού ως επίσημης θρησκείας στον ελληνικό χώρο είναι ευρέως γνωστό, όπως εξίσου πασιφανή είναι και τα χαλαρότερα ήθη των ανατολικών λαών-κοιτίδων του πολιτισμού (Κίνα, Ινδία, Σουμέριοι, Ασύριοι κ.α). Ο Πετρόπουλος μελέτησε διεξοδικά τόσο την υστεροβυζαντινή περίοδο, όσο κυρίως τους τέσσερις αιώνες διαρκούς επιρροής της τουρκοκρατίας, όπου νομιζόταν ότι τα λαϊκά ήθη ακολουθούσαν πιστά τις αυστηρές εκκλησιαστικές επιταγές των πρωτοβυζαντινών αιώνων. Η αντιδραστική και άκρως ερωτική ψυχοσύνθεση του τον οδήγησε να ανακαλύψει και να φανερώσει πολλές άγνωστες πτυχές του σεξουαλικού βίου των ελλήνων και όχι μόνο.

Το σεξ στην Ελλάδα είναι ένα από τα ισχυρότερα ταμπού. Ο συγγραφέας ασχολήθηκε με τον έρωτα σε όλες του τις μορφές (παράνομος, κρυφός) και συγχρόνως κατέδειξε και ένα πλήθος βοηθημάτων¹⁵, που ενώ χρησιμοποιούνταν κατά κόρον κανείς έως τότε δεν τα είχε παρατηρήσει ή δεν ήθελε να τα παρατηρήσει. Ο πληθυσμός του ελλαδικού χώρου, παρά τις διαβεβαιώσεις για την αυστηρότητα των ηθών του και τις όποιες παραινέσεις να μην προσεταιριστεί τη λαγνεία και τη φιλαρέσκεια των βάρβαρων Οθωμανών και εν γένει της ανατολής, φαίνεται ότι ακόμη και στην δύσκολη εκείνη περίοδο δεν παρέλειπε να ζει τη ζωή του, δίχως να αποκλείει διόλου τις ‘απαγορευμένες’ χαρές της σάρκας. Το θέμα αποκτά περισσότερο ενδιαφέρον αν συνυπολογίσει κάποιος ότι ο Πετρόπουλος παραθέτει άπειρα φωτογραφικά ντοκουμέντα, που εκτείνονται χρονικά σε όλη τη διάρκεια των τελευταίων αιώνων, ενώ συνάμα αναφέρει με λεπτομέρεια και πολλά από τα χούγια της εποχής.

Ο έρωτας εκτός από το νόμιμο ή τον παράνομο χωρίζεται και στον αγοραίο. Η εν χαμαιτυπείω και εν πορνείω κατάσταση δεν παραγκωνίστηκε διόλου από τη θεματολογία του συγγραφέα. Στο *Μπουρδέλο* περιγράφονται ικανοποιητικά οι συνθήκες που επικρατούσαν στο παρελθόν και μάλιστα συνοδευόμενες από πλήθος φωτογραφικών στοιχείων. Η πορνεία είναι μια πανάρχαια πραγματικότητα και παρά όλες τις προσπάθειες για τη μείωση ή την πάταξη της, τα αποτελέσματα δεν μπορούν να κριθούν ικανοποιητικά. Η τομή που επιχειρεί να κάνει ο Πετρόπουλος στο θέμα έγκειται αφενός στην περιγραφή της ζωής των πορνών και του κυκλώματος που τις λυμαίνεται με όσο το δυνατόν πιο παραστατικό τρόπο και αφετέρου στον τονισμό της αδιάκοπης παρουσίας τους καθόλη τη διάρκεια της ιστορίας του ελληνισμού. Η ζωή της πόρνης ή της μαντάμας ή του αγαπητικού εξετάζεται για πρώτη φορά ως υπαρκτό και φυσιολογικό γεγονός, και αποφορτίζεται από τον όποιο ηθικό ή κοινωνικό βραχνά επισκιάζει την δράση της. Η πορνεία δεν έπαψε να υφίσταται, ακόμη και όταν οι κοινωνικοπολιτικές επιταγές δεν ευνοούσαν καθόλου ηθικές παρεκκλίσεις, και αυτό αποδεικνύει ο συγγραφέας σε πείσμα των υποστηρικτών της άσπιλης και άτεγκτης βυζαντινής ορθοπραξίας.

Η απομυθοποίηση του σκοτεινού και κατάπτυστου κόσμου της πορνείας (γυναικείας ή παιδικής) έρχεται να συμπληρωθεί και με αναφορές στους κίναιδους και στους επαγγελματίες ομοφυλόφιλους όλων των ηλικιών¹⁶. Ο συγγραφέας αναφέρει διεξοδικά τη ζωή τους, τους λόγους που μπορεί να

¹⁵ *Η ιστορία της καπότας*, σ. 419 – 422.

¹⁶ *Ο κουραδοκόφτης*, σ. 23- 37.

τους οδήγησαν στην κατάσταση αυτή –όπως και για τις πόρνες- τις δυσκολίες που αντιπαρέρχονται, και με ευκολία συνδέει τα φαινόμενα αυτά με όλες τις ιστορικές περιόδους και τις κοινωνικές βαθμίδες. Η ομοφυλοφιλία και η πορνεία άκμασε και εξακολουθεί να ακμάζει σε όλες τις χώρες, και είναι πράγματι περίεργο γιατί κανένας δεν άλλος δεν θέλησε να εξετάσει το θέμα, αφού είναι κοινό μυστικό ότι οι ηθικώς βλαβερές και επιζήμιες αυτές καταστάσεις είναι παλιότερες των απαγορεύσεων τους.

Παρεμφερές με το ερωτικό είναι και το θέμα του σοδομισμού, ομόφυλου και ετερόφυλου, που και αυτό παρατίθεται για πρώτη φορά. Ο σοδομισμός (βαρύτατο αμάρτημα της ηθικής μας) προχωρά παράλληλά με την ιστορία του ανθρώπινου γένους, αλλά και του υπόλοιπου ζωικού βασιλείου¹⁷. Ο συγγραφέας υποστηρίζει όχι μόνο ότι δεν έπαψε ποτέ να υφίσταται, αλλά και ότι δεν οδηγεί απαραίτητα στην ομοφυλοφιλία¹⁸. Επίσης είναι ο πρώτος που διαχώρισε και κατηγοριοποίησε τρόπον τινά τους ομόφυλους σοδομιστές και συγχρόνως διακήρυξε πως ο ετερόφυλος σοδομισμός, αν γίνεται με τη σύμφωνη γνώμη του ζεύγους, μόνο χαρά προσδίδει. Ο σοδομισμός άλλωστε ήταν η κορύφωση της παιδείας των εφήβων από τους δασκάλους τους στην αρχαιότητα αλλά και αργότερα¹⁹, ενώ συνάμα δεν είναι και λίγοι αυτοί που ακόμη και τώρα προτιμούν τις παιδικές χάρες. Ο Πετρόπουλος δεν προσπαθεί να πείσει για την ορθότητα των απόψεων του, γιατί απλά πιστοποιεί την ιστορική πραγματικότητα. Μια πραγματικότητα που για διαφόρους λόγους προσπαθούσε να κρατηθεί μυστική.

Ο αυνανισμός είναι και αυτός ένα θέμα προς αποφυγή συζήτησης. Ο συγγραφέας δεν παρέλειψε να αναφερθεί σε αυτόν και μάλιστα και στον γυναικείο. Παραθέτει πλήθος οργάνων²⁰ και επεξηγεί με υπομονή -και προς πείσμα των πουριτανών- τον τρόπο χρήσης τους²¹. Επιπρόσθετα υποστηρίζει την αναγκαιότητα του ιδιαίτερα σε οριακές καταστάσεις (φυλακή, στρατιωτική θητεία, γήρας), ενώ από την άλλη καταδεικνύει την όντως ατέρμονη διαχρονικότητα του. Το θέμα του γυναικείου αυνανισμού παρουσιάστηκε για πρώτη φορά στην Ελλάδα από τον Πετρόπουλο²² αν και σύμφωνα με τις μαρτυρίες που καταθέτει, δεν έλειψε και ποτέ από την καθημερινότητα των Ελληνίδων.

Κοντολογίς η θεματολογία του Πετρόπουλου στον ερωτικό τομέα καλύπτει όλο το φάσμα της σεξουαλικής ζωής. Η λαογραφία του αποτελείται και εξετάζει κάθε πτυχή του κοινωνικού βίου και το σεξουαλικό, αν δεν είναι από τα σημαντικότερα ζητήματα, σίγουρα όμως δεν είναι αμελητέο. Επί τούτου ο συγγραφέας καινοτομεί και πάλι, αφού δείχνει πως ο έρωτας παρόλες τις απαγορεύσεις ποτέ δεν σταμάτησε να γοητεύει τους ανθρώπους. Το θέμα καθίσταται εξίσου βαρύνον και επειδή η Ελλάδα της εποχής του υπό το πνεύμα των δυο δικτατοριών (Μεταξά, συνταγματαρχών) δεν ευνοούσε απόψεις που παρέκκλιναν του χριστεπώνυμου ‘πατρίς, θρησκεία, οικογένεια’. Η φανέρωση της ερωτικής ζωής των Ελλήνων, σε συνάφεια πάντα με τις αντίστοιχες άλλων χωρών, προβάλλει σε τελική ανάλυση την υγιή αντίδραση της κοινωνίας στην επιβολή κανονισμών και πρωτοκόλλων συμπεριφοράς από τους εκάστοτε πνευματικούς ηγέτες. Η ελευθερία στον έρωτα είναι δικαίωμα και επί αυτού ο λαός ποτέ δεν τήρησε ευλαβικά τις απαγορεύσεις του κλήρου.

1.3 Τα καλλιτεχνικά Στο φάσμα της θεματολογίας του Πετρόπουλου εμπεριέχονται και οι πιο ευαίσθητες πτυχές της δημιουργικότητάς του. Έτσι εκτός από το *Σώμα* ο συγγραφέας παρουσίασε και ένα ακόμη πλήθος ποιητικών συλλογών στα ελληνικά, γαλλικά, αγγλικά²³. Η λυρικές ανησυχίες του μπορούν να διακριθούν και στα πρώτα βιβλία του²⁴, αλλά κυρίως

¹⁷ *Η ιστορία της καπότας*, σ. 149-150.

¹⁸ *Η ιστορία της καπότας*, σ. 56-60.

¹⁹ *Υπόκοσμος και Καραγκιόζης*, σ. 81.

²⁰ *Άρθρα στην Ελευθεροτυπία*, σ. 127 – 154.

²¹ *Η ιστορία της καπότας*, σ. 394 – 419.

²² *Η ιστορία της καπότας*, σ. 367- 394.

²³ Βλ. τα βιβλία του *Mirror for you, Suicide, Corps*.

²⁴ Βλ. το βιβλίο του Ελύτη, *Μόραλης, Τσαρούχης* σ. 9..

εκφράζονται στα ποιήματα, δίχως τούτο να σημαίνει πως και τα υπόλοιπα συγγράμματα στερούνται εκφραστικότητας ή λυρικής χάρης. Η ποίηση ως ο τόπος της καθαρά προσωπικής δημιουργίας καταλαμβάνει ένα μέρος του συγγραφικού του έργου και μάλιστα πολλάκις ο ίδιος αναφέρεται στον εαυτό του με αυτή την ιδιότητα. Τα ποιήματα του Πετρόπουλου πάντως ακολουθούν τους γενικούς άξονες της σκέψης του, όμως η απήχηση τους ειδικά στην Ελλάδα δεν πλησίασε αυτή των άλλων συγγραμμάτων.

Οι κριτικές τέχνης αντικατοπτρίζουν το πρώτο χρονικά μέρος της δραστηριότητας του Πετρόπουλου²⁵, όπως αυτή μπορεί να χωριστεί πριν τη δημοσίευση των βιβλίων που τον οδήγησαν στη φυλακή. Εκτός όμως από αυτά ο συγγραφέας έχει να παρουσιάσει επίσης και τις αποδόσεις-παραφράσεις στα νέα ελληνικά της *Αποκάλυψης του Ιωάννη* και κάποιων τραγουδιών της *Παλατινής ανθολογίας*, που οπωσδήποτε διαπνέονται από το αντιδραστικό σκανδαλιστικό πνεύμα του. Το *Δέντρο του Τσόκλη* είναι ένα κείμενο που μπορεί να χαρακτηριστεί εξίσου μη πεζό, αν και όλα τα γραφτά του Πετρόπουλου διέπονται από μια εικαστική φρεσκάδα.

Ο συγγραφέας πέρα από αυτά υπήρξε και ερασιτέχνης ζωγράφος, όπως και σκιτσογράφος, κυρίως όμως για να συμπληρώσει με απτά ντοκουμέντα τις λαογραφικές του μελέτες. Κατά αυτόν τον τρόπο πολλά βιβλία του βρίθουν ζωγραφιών και σκίτσων, ιδιαίτερα δε αυτά που η φωτογράφιση των στοιχείων δεν ήταν δυνατή ή επιτρεπτή²⁶. Η αγάπη του αυτή για το σχέδιο και τη ζωγραφική που πιστοποιείται και με τις φιλίες που είχε με πολλούς ζωγράφους, σκιτσογράφους, όπως και με ποιητές, τραγουδιστές, και άλλους καλλιτέχνες, στάθηκε πολύτιμη για το έργο του. Αυτό εύκολα συνάγεται από τα άπειρα σκίτσα που σχεδίασε από μνήμης και που δίχως την ικανότητα του αυτή δεν θα μπορούσαν να απαθανατιστούν τα ερευνούμενα αντικείμενα και να ξεφύγουν της αφάνειας²⁷.

Η φωτογραφία εξάλλου, ως απόδειξη της ορθότητας των ειρημένων του Πετρόπουλου, κατέχει περίοπτη θέση σε όλη την πορεία του, από τη μία λόγω της θεματολογίας της, αλλά και από την άλλη ένεκα της παλαιότητας των εικόνων που παρουσιάζει (κάποιες από τις φωτογραφίες δείχνουν μνημεία ή αντικείμενα που δεν υφίστανται πλέον). Η φωτογραφική συλλογή, που ενυπάρχει σχεδόν σε όλα τα βιβλία του με τις ασπρόμαυρες φωτογραφίες να κυριαρχούν, δύναται να χαρακτηριστεί αρχειακό υλικό²⁸ και σαν τέτοιο έχει μια μη ευκαταφρόνητη καλλιτεχνική αξία, μιας και τα θέματα που παραθέτει τώρα μπορούν να θεωρηθούν ρετρό.

1.4 Τα ασήμαντα Ο υπόκοσμος και το σεξ, που είναι πλαισιωμένα από πλήθος σκίτσων, φωτογραφιών, γκραβούρων και πινάκων, αποτέλεσαν ένα μεγάλο τμήμα της θεματολογίας του Πετρόπουλου, αλλά όχι το μοναδικό. Ανεξάρτητα από το ότι τα δύο αυτά ζητήματα περιέχονται και σε όλα σχεδόν τα φέροντα άλλο τίτλο έργα του, η κυρίως ενασχόληση του συγγραφέα υπήρξε η συλλογή και παράθεση πληροφοριών σχετικά με την καθημερινή ζωή των νεοελλήνων. Η παρουσίασή της εκτείνεται σε πλήθος θεμάτων που αντικατοπτρίζουν την κοινωνική ζωή του παρελθόντος και πάντα υπό το ιδιάζον πρίσμα της λογικής του συγγραφέα.

Το εύρος των πληροφοριών είναι απέραντο και αποκαλύπτει διεξοδικά τις συνήθειες και τα ήθη των περασμένων χρόνων, όπως αυτά αποτυπώνονται στα απλά αλλά ουσιαστικά στοιχεία που συνέλεξε ο συγγραφέας. Η ροή των ντοκουμέντων ξεκινά από τον ιστορικό τομέα²⁹, συνεχίζεται με την παρουσίαση και προβολή προσωπικοτήτων που παραθέτει για πρώτη φορά, όπως αφανείς καλλιτέχνες³⁰, και κορυφώνεται με την παρουσίαση όλων εκείνων των στοιχείων που μάζεψε ο Πετρόπουλος και μπορούν να θεωρηθούν λαογραφικοί δείκτες. Το θέμα του καπέλου, των κλουβιών, των τάφων, των οικιακών παρασίτων σε συνδυασμό με το περίπτερο, το αυτοκίνητο, της περιγραφής της ταβέρνας, της λατέρνας, της οδοντογλυφίδας, των εσωρούχων παλαιότερων εποχών,

²⁵ *Μικρά κείμενα 1949 – 1979*, σ. 11-74.

²⁶ *Της φυλακής, Το ταντούρι και το μαγκάλι κ.α.*

²⁷ *Υπόκοσμος και Καραγκιόζης, Το Άγιο χασισάκι*, τα σκίτσα των μάγικων φιγούρων.

²⁸ Βλ. το βιβλίο του *Le Kiosque de Grec*.

²⁹ *Άρθρα στην Ελευθεροτυπία*, σ. 12-57 / *Ο κουραδοκόφτης*, σ. 165-169.

³⁰ *Μικρά κείμενα 1949-1974*, σ. 28-52 / *Η ιστορία της καπότας*, σ. 319-321.

των εισπρακτόρων των τραμ, των μουσικών οργάνων των ρεμπετών ή του καφέ είναι πράγματι μοναδικά. Μαζί με αυτά μπορεί να συνυπολογιστεί και η σωρεία αναφορών στο ντύσιμο και στον τρόπο συμπεριφοράς των ανθρώπων του όχι τόσο μακρινού παρελθόντος και συνάμα τον τόπο και τον τρόπο που διασκέδαζαν και χόρευαν³¹.

Η αξία της δουλειάς του Πετρόπουλου αρχίζει να γίνεται ορατή επειδή πολλά από τα θέματα που πρωτοπαρουσιάζει έχουν πια εκλείψει ή καταστραφεί.³² Επίσης οι αναφορές του σε πρόσωπα και καταστάσεις³³ που έπαιξαν σημαίνοντα ρόλο στη γενικότερη εξέλιξη της κοινωνικής ζωής θεωρούνται πλέον πηγές. Πέρα από αυτά ο Πετρόπουλος ξεχωρίζει για το λόγο του ότι πρώτος ασχολήθηκε σοβαρά και εμπεριστατωμένα με θέματα απλά και καθημερινά. Τα επουσιώδη για άλλους πράγματα που μελέτησε, από τα πειράγματα που κάνουν στο δρόμο στις γυναίκες μέχρι το λεξιλόγιο της λαχαναγοράς, το πεντζίκι και το ταντούρι ή τις γιαννιώτικες αργκό, δεν απηχούν τίποτα άλλο παρά την αποτύπωση της οξύνοιας του συγγραφέα, ο οποίος στην κυριολεξία με αποφόρια έκανε γκαρνταρόμπα.

Η επιλογή της θεματολογίας εκ μέρους του Πετρόπουλου δεν μπορεί να ειπωθεί ξέχωρα από την ιδιάζουσα προσωπικότητα του. Τα θέματα του από μόνα τους συχνά μοιάζουν ευτελή, εντασσόμενα όμως στο γενικότερο πλέγμα των σχέσεων που υφαίνει ο συγγραφέας αποκτούν μια συγκεκριμένη λειτουργία και αιτιολογία, ένα συγκεκριμένο τρόπο θέασης του γίγνεσθαι ξεχωριστό όπως και ο συλλέκτης τους. Τα ζητήματα που πραγματεύεται ο συγγραφέας δεν ήταν άγνωστα ούτε παντελώς κρυφά κι όμως μέχρι τότε κανένας δε σκέφτηκε ότι η γλώσσα των τραβεστί, τα αναπανώλια³⁴ και το σερετλίκι³⁵ είναι ικανά να αποτελέσουν στοιχεία λαογραφίας και δείγματα κουλτούρας, όπως ακριβώς τα ρεμπέτικα τραγούδια και ο Καραγκιόζης. Η σημαντικότητα του συγγραφέα ως λαογράφου δεν έχει να κάνει μόνο με την καθαυτή αξία του πρωτοπαρουσιαζόμενου από αυτόν υλικού, αλλά κυρίως με την αναγωγή του υλικού αυτού στην γενικότερα καυστική αλλά αληθέστατη και συνάμα αντιδραστική οπτική της θεώρησης των πραγμάτων. Τελικώς μπορεί να υποστηριχθεί ότι η αξία του έργου του Πετρόπουλου έγκειται τόσο στην εξόρυξη των εν πολλοίς 'ασόβαρων' πτυχών του βίου του παρελθόντος, όσο και στην κατάδειξη τους από τον ίδιο ως αληθινών πειστήριων ενός αλλοτινού μεν, καθ'όλα πραγματικού δε τρόπου ζωής.

Η ΓΛΩΣΣΑ, Η ΓΡΑΦΗ ΚΑΙ Η ΜΕΘΟΔΟΣ

³¹ *Ρεμπέτικα τραγούδια*, σ. 75-86.

³² *Άρθρα στην Ελευθεροτυπία*, σ. 122-127 / *Μικρά κείμενα 1949-1974*, σ. 112-124.

³³ *Μικρά κείμενα 1949-1974*, σ. 99-112 / *Το 'Άγιο χασισάκι*, σ. 111-121.

³⁴ *Η ιστορία της καπότας*, σ. 437-440.

³⁵ *Το 'Άγιο χασισάκι*, σ. 138-147.

2. Εισαγωγή Η γλώσσα και εν γένει ο τρόπος έκφρασης του Πετρόπουλου είναι τόσο μοναδικά όσο και η επιλογή των θεμάτων του. Μια τέτοια διαφορετικότητα προσέγγισης της πραγματικότητας, που ξέφευγε κατά πολύ των καθιερωμένων και ορθόδοξων απόψεων, απαιτούσε και έναν έτερο τρόπο συγγραφής. Ο συγγραφέας, άριστος γνώστης της ελληνικής, αλλά και αρκετών ξένων γλωσσών, δείχνει να γνώριζε την παραδοξότητα των θέσεών του και αντιδρώντας στους επικριτές του μιλά σε καθαρά προσωπικό τόνο. Το στυλ του Πετρόπουλου ξαφνιάζει και ξενίζει τον αναγνώστη που θα επικεντρωθεί στις εκφραστικές του ιδιαιτερότητες. Η γλώσσα του μείγμα ακαδημαϊσμού και πεζοδρομίου ταιριάζει απόλυτα στους στόχους και στις προσδοκίες του γράφοντος, που δεν είναι άλλες από ένα γερό ράπισμα στη μαλθακότητα και στην οκνηρία των νεοελλήνων³⁶.

Το στυλ του συγγραφέα είναι ιδιάζον και δύσκολο να χαρακτηριστεί, όπως και να κατηγοριοποιηθεί. Κάθε συγγραφέας έχει βέβαια τη δική του ξέχωρη φωνή, η περίπτωση του Πετρόπουλου όμως είναι πράγματι αξιοπρόσεκτη. Δεν είναι μόνο η αθυροστομία του που πολλές φορές τρομάζει ή οι σολοικισμοί που συχνά επίτηδες σε αυτούς καταφεύγει, όσο η δυναμική και η βεβαιότητα που διέπουν το λόγο του, και μάλιστα για θέματα μείζονος σημασίας. Είναι πράγματι περίεργο το γεγονός πως ένας άνθρωπος που συναναστράφηκε με πόρνες και ναρκομανείς, με τραβέλια και μαγκίτες να μπορεί να αρθρώνει λόγο. Η ρητορική του Πετρόπουλου δε στερείται επιχειρημάτων και συνάμα ο λόγος του είναι торνευτός και σμιλεμένος όπως κάθε ποιητή. Ο συγκεκριασμός καρτεσιανής λογικής (αμφισβητούσης τα πάντα) και αμέτρητων αναφορών στην αρχαϊκή και θύραθεν σοφία δηλοί αν μη τι άλλο μια ευρύτητα πνεύματος. Επιπρόσθετα αν συνυπολογιστεί ότι ο πράγματι δύσκολος να βρεθεί τούτος συνδυασμός γνώσεως χρησιμοποιείται για την παρουσίαση του λεξιλογίου των κιναιδών ή της μελέτης του μπουρδέλου, τότε κατανοείται η περιέργεια της γραφής του.

Η ευκολία με την οποία ο Πετρόπουλος χειρίζεται την ελληνική είναι έκδηλη σε όλα του τα συγγράμματα. Η άνεση επίσης της τοποθέτησης του πάνω σε ακανθώδη ζητήματα με κατηγορηματικό και σαφή τρόπο είναι πρωτοφανής. Χαρακτηριστική και η τάση του για απαγκίστρωση από την οποιαδήποτε συμβατικότητα που άνωθεν επιβάλλεται. Ο συγγραφέας μέσω της λαογραφίας του περνά μυριάδες μηνύματα στο αναγνωστικό κοινό σπάζοντας οτιδήποτε καθιερωμένο και καθωσπρεπείστικο. Σκοπός του κάθε βιβλίου του είναι η αφύπνιση του νου και το κέντρισμα της ειμαρμένης κατά τα -ίσως- σωκράτεια πρότυπα. Επί τούτου ο Πετρόπουλος έπεσε διάνα και στην επιλογή των θεμάτων του, όπως και στον πράγματι μοναδικό τρόπο της παρουσίας τους. Τα βιβλία του μπορεί να ενοχλούν ή να παραξενεύουν με το ιδιόρρυθμο στυλ τους, αλλά αποζημιώνουν με το παραπάνω με τη ροή των πληροφοριών και με τη κριτική και σκωπτική τους διάθεση.

2.1 Η γλώσσα και το στυλ γραφής Η ελληνική ως μια από τις παλιότερες σωζόμενες γραπτές διαλέκτους διαθέτει απίστευτο βάθος και ποικιλία εκφραστικών μέσων. Η γνώση της ελληνικής δεν μπορεί να είναι πλήρης, αφενός γιατί διαρκώς εξελίσσεται και αφετέρου επειδή υπάρχουν πλείστες όσες προσμίξεις και δάνεια από άλλες γλώσσες, καθώς επίσης και μεγάλες διαφορές ανάμεσα στην ομηρική, στην κοινή, στη βυζαντινή, στη δημόδη κ.α. Ο Πετρόπουλος αντλεί από τον ατελεύτητο λεξιλογικό πλούτο της ελληνικής μεγάλο κομμάτι του ιδιάζοντος τρόπου γραφής του, χωρίς να παραλείπει να το εμπλουτίσει και με πλείστες όσες αργκοτικές, λαϊκές και γενικώς μη αποδεκτές από το λόγιο κοινό εκφράσεις. Η γλώσσα του συγγραφέα χαρακτηρίζεται από μια ιδιότυπη αναρχία, που από τη μία φανερώνει ένα σπάνιο λεξιλογικό βάθος, και από την άλλη προσγειώνει ανώμαλα με λαλιά λιμενεργάτη τον αμύητο αναγνώστη. Η προσωπικότητα του κάθε ανθρώπου καθρεφτίζεται στον τρόπο έκφρασης του και ο Πετρόπουλος μπορεί να χαρακτηριστεί ένα τέτοιο τυπικότατο παράδειγμα.

³⁶ Εγχειρίδιο καλού κλέφτη, σ. 9-12.

Η γλώσσα είναι το δοχείο της σκέψης και η σκέψη του συγγραφέα είναι αντισυμβατική. Έτσι δεν πρέπει να φαίνεται περίεργο ότι σε κάθε γραπτό του Πετρόπουλου συνυπάρχουν αρμονικά αρχαϊκά αποφθέγματα και βρισιές του χειρίστου είδους. Συμβιώνουν απροβλημάτιστα ο λυρισμός και η ευαισθησία με την κυνικότητα και την ειρωνεία. Η εκφραστική ικανότητα του Πετρόπουλου πηγάζει από την δια βίου σπουδή του κάθε επιστητού και συγχρόνως από την αδιάκοπη τριβή του με ύποπτα υποκείμενα του περιθωρίου. Ο συγγραφέας δε διστάζει να χρησιμοποιεί ελληνικά όλων των περιόδων με ευκολία, όταν αυτά του χρησιμεύουν, και την ίδια στιγμή να παρελαύνουν στα γραπτά του λέξεις και εκφράσεις, που μιλιούνται σε περιοχές κακόφημες και άβατες για το μέσο συγγραφέα. Η καινοτομία του Πετρόπουλου έγκειται στο ότι δε διστάζει να αποτυπώνει και να αφομοιώνει ισόκυρα τη γνώση που του παρέχουν, τόσο τα λεξικά και οι γραμματικές, όσο και η αργκό των σαλταδόρων και των νταβατζήδων, πράγμα το οποίο κανείς έως τότε δεν είχε αποτολμήσει έμπρακτα.

Τα ελληνικά που γράφει ο Πετρόπουλος είναι σταχυολογημένα από όλες τις κοινωνικές βαθμίδες και ομάδες, όπως και από όλες τις εποχές. Η συνέπειά του αυτή στη μελέτη της ελληνικής αποδεικνύεται και από τη συνεχή παράθεση γνωμικών και ρητών, που κατά γενική ομολογία εκφέρουν και τις ιδέες της περιόδου που τα γεννούν. Κατά τέτοιο τρόπο ο συγγραφέας τεκμηριώνει τα λαογραφικά του ευρήματα σαν δείκτες της εκάστοτε κοινωνικής κατάστασης. Η αθυροστομία του, άρα και συνάμα το πλήθος των νέων λέξεων που λανσάρει³⁷, ή η σωρεία παρεμφερών εκφράσεων που αναφέρει και έχουν πέσει σε αχρησία³⁸, καθίστανται αυταπόδεικτοι φορείς κοινωνικής λαογραφίας, μιας και οι κοινωνικές συνθήκες είναι αυτές που οδηγούν τη λαϊκή σοφία στη δημιουργία μιας παροιμιώδους φράσης.

Η ιδιάζουσα έκφραση του Πετρόπουλου δεν μπορεί να κριθεί εύκολα σαν ορθή ή μη, αλλά μόνο σε συνάρτηση με την αποδοχή ή την αμφισβήτηση του αναγνώστη στα ντοκουμέντα που απλόχερα του παρέχονται. Αν ο συγγραφέας σφάλει τότε σφάλει και ο λαός-δημιουργός του γνωμικού που εκείνος παραθέτει. Και μόνο τούτη η σκέψη, ότι δηλαδή ο Πετρόπουλος εξαρτά την επιχειρηματολογία του και το λεκτικό του πλούτο από κοινά αποδεκτές λαϊκές ρήσεις ή παλιότερες λογοτεχνικές εκφράσεις, δείχνει ευκρινώς την ευφυΐα του και παράλληλα καθιστά δυσχερή την οποιαδήποτε εύκολη και ρηχή κριτική στο έργο του.

Ο Πετρόπουλος εκτός από λεξιθήρας είναι και λάτρης της χρησιμοποίησης σπάνιων και ενίοτε άγνωστων λέξεων. Αυτό το κάνει, εκτός από ότι θέλει να φανερώσει το πλούτο της ελληνικής, αλλά κυρίως για να καταδείξει την ακρίβεια, την αμεσότητα και την ευστροφία που διέκρινε τους απλοϊκούς ανθρώπους παλαιότερων εποχών. Μια ταπεινής καταγωγής λέξη δεν σημαίνει πως είναι ανίκανη να εκφράσει υψηλά νοήματα και μήτε ότι ένας κουτσαβάκης ή ένας παπατζής είναι αμόρφωτος και ανάξιος να έχει άποψη. Ο συγγραφέας υπερασπίζεται με πάθος τις ιδιαιτερότητες και την αξία όλων των γλωσσικών ιδιωμάτων και διαλέκτων (συχνές αναφορές του εκτός από τις πάμπολλες αργκό και στις σχεδόν χαμένες πια διαλέκτους των Αρναούτηδων, των Καραμανλήδων, των Μικρασιατών, των Αρβανιτών, κ.α), ενώ συγχρόνως όχι μόνο τις αναδεικνύει χρησιμοποιώντας τις στα βιβλία του, αλλά επιμένει και στην πολλές φορές υπεροχή τους έναντι της επίσημης και επιβαλλόμενης από το κράτος γλώσσας.

Η γνώση της γλώσσας ως εκφραστικού μέσου και φορέα πολιτισμού δε σταματά στα ελληνικά για τον Πετρόπουλο. Εκτός από τα γαλλικά, τα οποία μιλούσε ούτως ή άλλως τα τελευταία χρόνια, όπου είχε εγκατασταθεί μόνιμα στο Παρίσι, γνώριζε αγγλικά -πράγμα διόλου σπάνιο- και τούρκικα. Τα τελευταία τον βοήθησαν τα μάλα στις λαογραφικές του έρευνες για την επίδραση της τουρκοκρατίας στην καθημερινή ζωή των Ελλήνων, αλλά κυρίως στην αποκρυπτογράφηση του τρόπου ζωής του υποκόσμου. Το πιο σημαντικό όμως και συγχρόνως παράδοξο στον συγγραφέα είναι η προσήλωση του σε συγκεκριμένες διαλέκτους ή ιδιώματα ευρωπαϊκών κρατών και κυρίως της Ιταλίας. Η βαθιά του αφοσίωση στη μελέτη τους, του επέτρεψε να μπορεί να κατανοεί και να

³⁷ Ο κουραδοκόφτης, σ. 40-48.

³⁸ Η ιστορία της καπότας, σ. 437-440.

ξεχωρίζει τα ναπολιτάνικα από τα βενετσιάνικα της εποχής της δημοκρατίας, όπως και τα σεξπηρικά αγγλικά από τα νεώτερα, ή τις εκφράσεις των βαγαπόντηδων από αυτές των γονδολιέρηδων. Όλα αυτά, πέρα από την τάση εντυπωσιασμού του αναγνώστη που ίσως να εμπεριέχουν, κρίνονται μείζονος σημασίας, γιατί το λαογραφικό έργο του Πετρόπουλου αναγκαστικά περνά και από τα λεξιλογικά δάνεια.

Κάθε λέξη που ο Πετρόπουλος καταγράφει και καταχωρεί δεν παρουσιάζεται αυθαίρετα. Οι παραπομπές και τα συνώνυμα, όταν εξετάζεται μια λέξη, αφού ξεκινήσουν πρώτα από τα γαλλικά, τα ιταλικά, τα αγγλικά, τα γερμανικά, φτάνουν κάποιες φορές μέχρι τα αρχαία ελληνικά ή τα λατινικά, αν πρόκειται για ευρωπαϊκή, ή και τα σανσκριτικά, τα ινδικά, τα αραβοπέρσικα και τα τούρκικα, αν πραγματεύεται κάποια ανατολίτικης προελεύσεως. Οι εκάστοτε λεξιλογικές τεκμηριώσεις του συγγραφέα δεν περιορίζονται μόνο στην πληθώρα των λεξικών ή λοιπών γλωσσολογικών συγγραμμάτων, αλλά και σε σπάνια εξειδικευμένα έντυπα³⁹ για συγκεκριμένες χρονικές περιόδους και για συγκεκριμένες περιοχές και κοινωνικές ομάδες. Σπουδαιότερο όμως από τη γνώση και την κατοχή τούτων των σπάνιων εντύπων, είναι το γεγονός ότι ο Πετρόπουλος αντλεί τις πληροφορίες του από προσωπική πρωτογενή έρευνα, ή κατόπιν επίπονης συγκριτικής μελέτης των στοιχείων που τον ενδιαφέρουν προς τις πλατιές βάσεις δεδομένων, οι οποίες κατά μεγάλο ποσοστό είναι και αυτές αποτέλεσμα δικού του μόχθου.

Η γλωσσική ποικιλομορφία του συγγραφέα διακρίνεται όχι μόνο από το βάθος της λεξικογραφίας που παραθέτει, όσο βασικά από τη γνώση της γλώσσας της λογοτεχνίας, της ποίησης, της ιστορίας, της πιάτσας. Κατά τέτοιο τρόπο ο Πετρόπουλος δύναται να ερμηνεύει με ευκολία πολλές λέξεις και εκφράσεις των οποίων η σημασία τώρα έχει αλλάξει ή έχουν τελείως ξεχαστεί (πεοφυλάκτρα, φερετζές, τζογές κ.α.). Η γνώση των μυστικών γλωσσών (αργκό) καθώς και του ιδιάζοντος κλίματος της κάθε δεδομένης ιστορικής στιγμής, όπως επίσης και η κριτική αντιδραστική ματιά του, του χρησίμευσαν ουσιαστικά τόσο για να ξεδιαλύνει κάποια ερμηνευτικά προβλήματα πάνω σε κάποιους λογοτέχνες (Σκαρίμπας, Αρετίνο, Καζανόβας), όσο και να κατατάζει τις πληροφορίες που συγκέντρωνε στο δικό του ιδιάζον κοσμοείδωλο.

Τα εκφραστικά μέσα που χρησιμοποιεί ο συγγραφέας εκτός από την πληθώρα ελληνικών ή ξενικών λέξεων επικεντρώνονται και σε άλλες προσωπικές ιδιοτυπίες. Η ευκολία που χειρίζεται τη χυδαία αθυροστομία των νεοελλήνων δεν θα ταίριαζε διόλου σε ένα βιβλίο που παρέχει τέτοιο λαογραφικό πλούτο ή περιέχει τέτοιου μεγέθους μηνύματα. Οι βρισιές που εκστομίζει εγγράφως κυμαίνονται από καθημερινές (μαλάκας, πουτάννα, πούστης, αρχίδι) και πλείστες βλασφημίες, έως κακόβουλα και ειρωνικά σχόλια εξειδικευμένων αργκό (καυλομαξίλαρο, πηγαδομούννα, κολόμβος, ψωλοθήκαρο, άρπαξα σκουλαμέντο). Το πιο περίεργο πάντως στον τρόπο γραφής του Πετρόπουλου δεν είναι οι σπάνιες ή σόκιν εκφράσεις που ξεφουρνίζει σε όλα του τα γραπτά, αλλά ο τρόπος που αυτές αναφέρονται κάθε φορά, δηλαδή εκεί που δεν το περιμένει κανείς.

Η γραφή του είναι αμάλγαμα και κράμα ενός ανθρώπου με σαφή εγκευκλοπαιδική μόρφωση και με ακόμα εμφανέστερα τα σημάδια της παιδείας της πιάτσας. Έτσι πολύ συχνά παρατηρείται, ότι δίπλα σε μια αράδα του που προσπαθεί να επεξηγήσει μια λέξη ή ένα παλιότερο έθιμο με συνέπεια, μέθοδο και σοβαρότητα, να ξεπετάγεται -όχι τυχαία- μια αρκούντως σοκαριστική βρισιά. Πέρα όμως από αυτό το έξυπνο τρικ, με το οποίο διατηρείται ζωντανό το ενδιαφέρον του αναγνώστη, η γραφή του Πετρόπουλου διέπεται από τέτοια ελευθερία έκφρασης, που συνυπάρχουν αρμονικά το λόγιο και το μόρτικο, η γλώσσα της βιβλιοθήκης και η αργκό του υποκόσμου. Η άνεση του συγγραφέα να γράφει σχεδόν όπως θα μιλούσε, κάνει την ανάγνωση του ευχάριστη, αλλά μάλλον αντενδείκνυται για ανθρώπους που θεωρούν την προφορική λαϊκή γλώσσα ανίκανο λογοτεχνικό ένδυμα. Παρά όλα αυτά η γραφή του Πετρόπουλου περιέχει τόσες πολλές βρισιές και δοσμένες με τέτοια φυσικότητα εν τη ροή του λόγου, σαν να πρόκειται σε κάποιες περιπτώσεις για μια συνομιλία κουτσαβάκηδων, κι αυτό όχι από αμέλεια ή ελλιπή δυνατότητα έκφρασης.

³⁹ *Η ιστορία της καπότας*, σ. 159-160 (Λαογραφίες Λελέκου, Α. Ρήγα, Αραβαντινού).

Επιπρόσθετα ένα ακόμη παράδοξο της μοναδικότητας του συγγραφέα είναι η επιμονή του να γράφει με τονικά πνεύματα. Η καθαρεύουσα, φορέας συντηρητισμού και οπισθοδρομικότητας κατά πολλούς, προτιμάται από τον Πετρόπουλο σε σχέση με τη δημοτική, τη γλώσσα της προόδου. Παλιομοδίτικη γλώσσα για καινές και ανατρεπτικές ιδέες είναι σίγουρα κάτι πρωτοφανές, και μάλιστα όταν γράφονται μέσω αυτής ουκ ολίγες βωμολοχίες και σκανδαλώδεις πιπεράτες ερωτικές περιγραφές. Η καθαρεύουσα, η γλώσσα των λογίων και της εκκλησίας, έρχεται να περιγράψει τα ήθη του δημοτικιστή λαού και του αργκοτικού υποκόσμου, και τούτο είναι από μόνο του οξύμωρο. Ο συγγραφέας όμως αποδεικνύει και πάλι ότι τέτοιου είδους συμβατικότητες είναι μόνο η κορυφή του παγόβουνου της ιδιαιτερότητας του έργου του.

Τα εσκεμμένα ορθογραφικά λάθη (κώδικας, Άβγουστος) και οι προσχεδιασμένοι σολοικισμοί είναι επίσης ένα σύνθημα φαινόμενο στο έργο του Πετρόπουλου. Σε κάποιες περιπτώσεις παρατηρούνται πλεονασμοί σε εκφράσεις του στυλ εξαποανάκαθεν εξανάκαθεν που δεν ταιριάζουν με το επίπεδο του συγγραφέα, ενώ άπειρες είναι και οι διπλοτυπίες σε καθημερινές λέξεις (αυτός-αφτός, τέτοιος-τέτιος). Το ενδιαφέρον στη συγκεκριμένη περίπτωση είναι ότι ο συγγραφέας στην προηγούμενη ή στην επόμενη πρόταση παρουσιάζει μια γλώσσα που δεν μοιάζει να στερείται των στοιχειωδών κανόνων της γραμματικής. Στον αντίποδα μάλιστα σε πολλές περιπτώσεις ο Πετρόπουλος έχει δείξει πως γνωρίζει τόσο καλά ελληνικά, ώστε να μπορεί να πρωτοδημοσιεύει κάποιες λέξεις που παρέμεναν άγνωστες στο ευρύ κοινό είτε λόγω άγνοιας (κιουτσέκια)⁴⁰ είτε λόγω αιδούς (όλισβος)⁴¹. Τα ορθογραφικά του παραπτώματα δείχνουν ακόμη πιο περίεργα αν αναλογιστεί κανείς τις άπειρες διορθώσεις του (κελέκης, τσιρίσι, Νταγερετζής⁴²) τόσο σε λέξεις (χτένι, μήλο ως πρόβατο) ή εκφράσεις (το τέρας με τα τέσσερα πόδια), όσο και σε σημασία εννοιών (αμπόδεμα)⁴³, και που είναι σπαρμένες σε ολόκληρο το έργο του. Συνεπώς η χρήση βαθυστόχαστων αρχαιοπρεπών φράσεων ή φιλοσοφικών ρήσεων δίπλα σε χυδαιότατες βρισιές, είτε η διόρθωση μιας πασίγνωστης λέξης και συγχρόνως ένα εξόφθαλμο ορθογραφικό ή συντακτικό λάθος, φανερώνουν περισσότερο την προσπάθεια του συγγραφέα να πειραματιστεί και να βολιδοσκοπήσει αντιδράσεις, παρά απροσεξία και χαμηλό γνωστικό επίπεδο.

Το χαρακτηριστικό που κάνει τη γραφή του Πετρόπουλου άναρχη και ξεχωριστή είναι και η συνεχής εναλλαγή θεμάτων. Έτσι συναντάται σχεδόν σε κάθε κείμενο του να εξετάζονται εκτός από το εκάστοτε πρωταρχικό θέμα π.χ. κοινωνικό, πολιτικό και μύρια άλλα ερωτικό, οικονομικό ή κάτι παντελώς άσχετο με τον τίτλο του άρθρου. Η ευκολία που πλέκει ζητήματα επιφανειακά άσχετα μεταξύ τους και η προσπάθεια του να συνενώσει τα κατά τεκμήριο πιο σοβαρά από αυτά με άλλα ταπεινότερα π.χ. την πολιτική με το σεξ, είναι διάχυτη σε όλο του το έργο. Κάθε αράδα του Πετρόπουλου ανεξάρτητα της σωρείας σπάνιων πληροφοριών που παρέχει, δείχνει καταφανώς και τον ιδιόρρυθμο για τα καθιερωμένα τρόπο σκέψης του. Τα θέματα του όσο και η γλώσσα του είναι καθαρά προσωπικά και πρωτότυπα, και κατά συνέπεια, και ο τρόπος παρουσίασης τους δεν θα μπορούσε να ακολουθήσει τις φυσιολογικές νόρμες. Τα βιβλία του συγγραφέα δύσκολα θα γίνουν αποδεκτά από τη μερίδα των συντηρητικότερων και για αυτό το λόγο ο Πετρόπουλος φροντίζει να τους δίνει τροφή για σχόλια, όχι μόνο με το περιεχόμενο των συγγραμμάτων του, αλλά και με την ρέμπελη και ανυπάκουη στα κοινώς αποδεκτά μέτρα γραφή του.

Το συγγραφικό στυλ του Πετρόπουλου καθρεφτίζει και όλες τις πτυχές της προσωπικότητας του. Η εκφραστική του ικανότητα, που κυμαίνεται μεταξύ ποιήσης, γλώσσας του πεζοδρομίου και μανιακής αποθησαύρισης λαϊκών αποφθεγμάτων, τον καθιστά μέγιστο αστικό λαογράφο, γιατί ενσαρκώνει με τα γραπτά του τον καθημερινό τρόπο ζωής ενός μεγάλου μέρους ανεξερευνήτων κοινωνικών ομάδων, όπως αυτές πραγματικά έζησαν στην Ελλάδα. Αυτό αποτυπώνεται χαρακτηριστικά και στη λεξιλογική του ποικιλομορφία, όπου προσπαθεί -και σε μεγάλο βαθμό κατορθώνει- να συγκεράσει αρμονικά, και να παρουσιάσει όσο το δυνατόν πιο ανόθευτα, όλες τις

⁴⁰ *Ο κουραδοκόφτης*, σ. 23-37.

⁴¹ *Η ιστορία της καπότας*, σ. 394-419.

⁴² *Η τραγιάσκα*, σ. 205.

⁴³ *Η ιστορία της καπότας*, σ. 215.

τάσεις της εποχής και τις καταστάσεις που επικρατούσαν τότε, και που φυσικά δεν τον άφησαν ανεπηρέαστο.

2.2 Η μεθοδολογία Η μέθοδος που χρησιμοποιεί ο Πετρόπουλος είναι εξίσου ασυνήθιστη. Ο τρόπος προσέγγισης της θεματολογίας του δεν είναι ένας ούτε συγκεκριμένος⁴⁴. Η μέθοδος που ακολουθεί για να προσεγγίσει ένα θέμα ποικίλει ανάλογα με το αντικείμενο που πραγματεύεται κάθε φορά. Η άντληση πληροφοριών γύρω από το εκάστοτε ζήτημα απαιτεί και διαφορετικούς χειρισμούς, γιατί τα περισσότερα από αυτά δεν έχουν σχέση μεταξύ τους. Ο συγγραφέας καταπιάνεται με ανήθικα και παράδοξα πράγματα και αυτό κάνει την μελέτη τους δυσκολότερη. Ο σοδομισμός και το λεξιλόγιο των τραβεστί, ή το γιασμάκι και οι ζεϊμπέκηδες, ή ο κασδαδόρος με τον κλειδά⁴⁵ και το tricorné⁴⁶ σίγουρα δεν αποτελούν καρπό μιας ενιαίας μεθόδου. Οι άπειρες πληροφορίες που παρέχει ο συγγραφέας είναι παρμένες κυρίως από δικές του έρευνες, και που οι τρόποι περισυλλογής των στοιχείων, στο μεγαλύτερο ποσοστό τους, είναι προσωπικές του επινοήσεις.

Η πρωταρχική προτεραιότητα του συγγραφέα είναι η πρωτογενής επιτόπια έρευνα. Σε πολλά από τα βιβλία του το υλικό συλλέχθηκε από τον ίδιο κατόπιν επίπονης και μακρόχρονης ασχολίας (*Η τραγιάσκα*, *Καλιαρντά*, *Ρεμπέτικα τραγούδια*) ή επιλέχθηκε ύστερα από μακρόχρονη τριβή με άλλες γραπτές πηγές (*Η ιστορία της καπότας*, *Ο κουραδοκόφτης*). Οι ιδέες του Πετρόπουλου να αποτυπώσει τάφους ή να απαθανάτισει το περίπτερο⁴⁷ δεν είχαν προηγούμενο, όπως και τα περισσότερα από τα θέματα που πρώτος αυτός παρουσίασε (*Ονοματοδοσία οδών και πλατειών*, *Υπόκοσμος και караγκιόζης*), και κατά συνέπεια τόσο η μέθοδος όσο και ο τρόπος παρουσίασης τους δικαιούται να φέρει τη σφραγίδα του. Η ορθόδοξη μεθοδολογία είναι επιβαλλόμενη και αποδεκτή όταν και τα θέματα που μελετιούνται είναι εξίσου ορθόδοξα και αποδεκτά, στη συγκεκριμένη περίπτωση όμως η επιλογή των θεμάτων του τύπου *Της φυλακής* ή *Το μπουρδέλο* δεν μοιάζει ότι μπορεί να εξεταστεί με τις υπάρχουσες παραδεκτές μεθόδους.

Πάνω σε αυτές τις βάσεις ο Πετρόπουλος κατὰ στρωνε τις έρευνες του προσέχοντας κάθε φορά να μην απεμπολήσει την ουσία των πραγμάτων προς όφελος της ορθοδοξίας της μεθόδου. Τα θέματα του απαιτούσαν διαφορετική στρατηγική το καθένα και έτσι το πιο σημαντικό για αυτόν ήταν να μπορέσει να πάρει όσες το δυνατόν περισσότερες και πιο αξιόπιστες πληροφορίες, παρά να ενδιαφερθεί για την αποδοχή των τρόπων που μεταχειρίστηκε για την απόκτησή τους. Κάθε βιβλίο του παρουσιάζει ένα καινούργιο πρωτότυπο θέμα και για αυτό το λόγο η κάθε μέθοδος είναι από τη μια καινοτόμος και από την άλλη διαφορετική κάθε φορά.

Η εικονογράφηση είναι κάτι παραπάνω από εμφανής σε όλα τα βιβλία του Πετρόπουλου. Η εικόνα ως μέσο μετάδοσης πληροφοριών είναι κάτι κοινώς αποδεκτό. Η αμεσότητα που μπορεί να προσδώσει μια εικόνα είναι κατά πολύ μεγαλύτερη από οποιοδήποτε γραπτό μνημείο. Τα μηνύματα

⁴⁴ *Η ιστορία της καπότας*, σ. 62.

⁴⁵ *Εγχειρίδιο καλού κλέφτη*, σ. 40-43.

⁴⁶ *Η τραγιάσκα*, σ\ 103-111.

⁴⁷ Βλ. το βιβλίο του *Le Kiosque de Grec*.

που αφήνονται να εννοηθούν είναι κατά κανόνα πιο ξεκάθαρα σε ένα κείμενο με εικόνες από ότι σε κάποιο δίχως αυτές. Όλα αυτά μοιάζει να τα γνωρίζει ο συγγραφέας μιας και η εικόνα καλύπτει μεγάλο ποσοστό όλων των βιβλίων του, ενώ άλλα από αυτά αποτελούνται κυρίως (*Η αυλή στην Ελλάδα, La presence ottoman a Salonique*) από εικόνες, ή είναι δομημένα πάνω στις εικόνες (*Η τραγιάσκα, Της φυλακής*). Ο Πετρόπουλος έχει βασίσει πολύ μεγάλο μέρος της δουλειάς του στη συλλογή εικόνων, πινάκων, γκραβούρων, εικονογραφημένων βιβλίων κ.α. Η επιμονή του αυτή δεν είναι τυχαία, αφού τα θέματα που ερευνά διέθεταν πολύ ανεκμετάλλευτο υλικό. Ο συγγραφέας καινοτομεί γιατί στηρίζοντας στην ουσία τη λαογραφία του στην άντληση πληροφοριών και τεκμηρίων από κάθε λογής εικονογραφημένο έντυπο, από τη μια τα αναδεικνύει σαν φορείς πολιτιστικής παράδοσης -για πρώτη φορά σε τέτοια έκταση- και από την άλλη καθιερώνει και αναβαθμίζει λαογραφικά στη συνείδηση του πολύ κόσμου κάποια από αυτά (κόμικς, ερωτικά βιβλία).

Η εικονογράφηση μπορεί να θεωρηθεί επιβεβλημένη στο έργο του Πετρόπουλου και για άλλους λόγους. Το σκανδαλιστικό της πλειοψηφίας των θεμάτων του μπορεί να παρουσίαζε δυσκολία στην ανεύρεση μεγάλης βιβλιογραφίας προς μελέτη. Είναι κοινό μυστικό εξάλλου ότι οι παράνομες και ανήθικες πράξεις πάντα προσπαθούν να καλύπτονται. Τα γραπτά κείμενα που έχουν απομείνει από τέτοια αποπομπαία θέματα μπορεί να σπανίζουν, αλλά οι συνήθειες και τα ήθη των ανθρώπων μπορούν να φανερωθούν και μέσω της εικαστικών τεχνών, που ήταν ευκολότερο να αποκρύψουν το νόημα που ήθελαν να περάσουν από ότι ένα αντίστοιχο κείμενο. Τούτο το γνώριζε πολύ καλά ο Πετρόπουλος και συγκέντρωσε μέγα πλήθος εικόνων και εντύπων δημιουργώντας τη βάση της λαογραφίας του.

Οι φωτογραφίες και τα σκίτσα συμπληρώνουν την εικονογράφηση των βιβλίων του συγγραφέα. Αμφότερα κατά μεγάλο ποσοστό ανήκουν στο προσωπικό αρχείο του, αποτέλεσμα πολυετούς ενασχόλησης. Κάποια από αυτά μάλιστα είναι σχεδιασμένα (ή τραβηγμένες αντίστοιχα) από τον ίδιο, γιατί κανείς άλλος δεν είχε διαανοηθεί να τα αποτυπώσει (τάφους, οθωμανικά μνημεία) ή να συλλέξει φωτογραφίες τους (περίπτερα, σιδεριές, καπέλα), πόσο μάλλον να τα χρησιμοποιήσει σαν λαογραφικά στοιχεία. Τα σκίτσα συνάμα πολλές φορές ήταν απαραίτητα γιατί κάποια πράγματα όπως, ο τρόπος παρασκευής των εργόχειρων στη φυλακή, ή τα παιχνίδια που εκεί έπαιζαν, ή το χαρακτηριστικό ντύσιμο των διαφορετικών εθνικών ομάδων της οθωμανικής αυτοκρατορίας, ή η περιγραφή κατασκευής του τσιγαρλικιού, δεν νοούνταν να κατανοηθούν δίχως να απεικονισθούν. Οι φωτογραφίες⁴⁸ από την άλλη εκτός της πειθούς που εκπέμπουν ως ντοκουμέντα και ανεξάρτητα της κοινά αποδεκτής τεκμηρίωσης που αποπνέουν σαν πειστήρια των θέσεών του, απαρτίζουν συγχρόνως και μοναδικό σωζόμενο μνημείο μιας περασμένης εποχής. Η πρωτοπόρος σκέψη του Πετρόπουλου όπως και η καλλιτεχνική του ροπή είναι και εδώ διακριτές.

Η μεθοδολογία του Πετρόπουλου εκτός της ποικίλης εικονογράφησης αντλεί υλικό και από άλλες αμφίβολες για τους περισσότερους πηγές. Η λογοτεχνία, η ποίηση, τα σατυρικά κείμενα, τα χρονογραφήματα και γενικότερα το κάθε είδους έντυπο μπορεί να θεωρηθεί λαογραφικός φορέας και σαν τέτοιος να μεταφέρει και το κλίμα της εποχής της συγγραφής του. Τέτοιες πηγές χρησιμοποιεί κατά κόρον ο συγγραφέας και φυσικά τις εντάσσει στον γενικότερο τρόπο σκέψης του. Η λογοτεχνία επειδή από τη φύση της είναι πιο ελεύθερη στην έκφραση και δεν δεσμεύεται από δεοντολογικούς ή τυπικούς περιορισμούς σε σχέση με άλλα γραπτά είδη (δοκίμιο, επιστημονικές μελέτες), αποτέλεσε γόνιμο έδαφος για την περισυλλογή στοιχείων. Τα θέματα του ήταν ταμπού, ιδιαίτερα τα παλιότερα χρόνια, και ήταν πιο φυσικό να έβρισκε αναφορές κρυμμένες ή επικαλυμμένες σε ένα μυθιστόρημα, παρά σε μια επίσημη και σε πολλές περιπτώσεις λογοκριμένη κρατική έκθεση. Η λογοτεχνία, σαν μορφή τέχνης που είναι, μπορεί να εκφέρει λόγο και να παραθέσει πληροφορίες για τα πάντα, αρκεί να υπάρχουν οι κατάλληλοι δέκτες να αποκωδικοποιήσουν το μήνυμα. Επί αυτού ο συγγραφέας απέδειξε ότι γνώριζε καλά τη λογοτεχνική

⁴⁸ Βλ. τα βιβλία του *Η αυλή στην Ελλάδα, La voiture greque, Cages a oiseaux en Grece*.

γλώσσα, αφού μέγιστο μέρος των πληροφοριών του προέρχεται από λογοτεχνικά -με την ευρεία έννοια του όρου- κείμενα.

Εκτός των προαναφερόμενων στοιχείων που χρησιμοποίησε ο Πετρόπουλος για την συγκέντρωση του υλικού του προχώρησε και ακόμη παραπάνω. Συνέλεξε πλήθος καρτ-ποστάλ, διαφημιστικών εντύπων, αφισών, γελοιογραφιών εφημερίδων και οποιουδήποτε άλλου ντοκουμέντου (κουτάκια προφυλακτικών, σαδομαζοχιστικά και αννανιστικά όργανα) μπορούσε να αποτελέσει τεκμήριο επαλήθευσης των πάντα αντιδραστικών απόψεών του. Το πιο παράδοξο όμως δεν είναι η χρήση αυτών των μέσων για την υποβολή των σκοπών του, αλλά ότι την ίδια στιγμή μπορεί να μεταχειρίζεται σαν αποδείξεις εξίσου άνετα και την *Αγία Γραφή*, άρθρα του συντάγματος, την *Παλαιά Διαθήκη*, το *Μαχαμπαράτα*, τα *Κάμα Σούτρας*, ομιλίες βουλευτών, τον Μαρξ ή τον Κροπότκιν, ιατρικούς οδηγούς υγιεινής, κλασσικά κείμενα αρχαιοελληνικά, ελληνιστικά ή λατινικά, τις *Χίλιες και μια νύχτες*, αστυνομικά ραπόρτα, αραβικά ποιήματα, κρατικά αρχειακά δημοσιεύματα, ξένες εφημερίδες, αρχαία κινέζικα συγγράμματα, τον ποινικό κώδικα, κ.α. Οι ορίζοντες του μοιάζουν ανοιγμένοι διάπλατα, αφού η παρουσίαση μιας νέας μάρκας εξειδικευμένων γυναικείων ‘πονηρών’ συσκευών παρατίθεται ταυτόχρονα με βυζαντινές τοιχογραφίες, ειδώλια του Περού της προ Ίνκας εποχής, αρχαιοελληνικά αγαλματίδια, μεσαιωνικά όργανα βασανισμού, επιτύμβιες στήλες των Βίκινγκς, ιαπωνικά ή ρωμαϊκά αγγεία, περσικές μινιατούρες, σύγχρονα νεοελληνικά καλλιτεχνήματα, ινδικά ανάγλυφα⁴⁹, που βεβαίως συνεπικουρούνται με αμέτρητες και ίδιου βαθμού ποικιλομορφίας εικόνες.

Ο τρόπος παραπομπών στις πηγές από τις οποίες περισυλλέγει τα πειστήρια του ο Πετρόπουλος είναι και αυτός ασυνήθιστος. Ο συγγραφέας οσάκις αναφέρεται σε κάποια μαρτυρία που χρησιμοποιεί δεν οδηγεί τον αναγνώστη σε συγκεκριμένες σελίδες ή κεφάλαια του εκάστοτε βιβλίου, παρά παραπέμπει σε όλο το εγχειρίδιο και πολλές φορές σε σειρά κειμένων (εγκυκλοπαίδειες, οδηγοί) ή και σε άμεση επίκληση ολόκληρου του έργου του κάθε συγγραφέα για τον οποίο γίνεται λόγος. Η μέθοδος αυτή έχει τη δικιά της μοναδική βαρύτητα, διότι το μεγαλύτερο μέρος των αναφερόμενων προσώπων είναι προσωπικότητες που πρώτος ο Πετρόπουλος παρουσιάζει στο ευρύ κοινό. Ο Άδωνις Κύρου⁵⁰, ο Τέος Ρόμβος⁵¹, ο Χαρίτων Χαριτωνίδης⁵² και πολλοί άλλοι με μεγάλη προσφορά στον πολιτιστικό τομέα ανασύρθηκαν από την αφάνεια ένεκα του Πετρόπουλου και τούτο από μόνο του είναι πολύτιμη προσφορά. Αν προστεθεί επίσης το γεγονός ότι οι παραγκωνισμένες αυτές περιπτώσεις υπήρξαν παραγωγικότατοι στο χώρο τους, διαφαίνεται ευκρινώς ο λόγος που ο συγγραφέας, όταν μιλά για αυτούς, προσπαθεί να αναδείξει ολόκληρο το μέγεθος της δουλειάς τους, και όχι να αναφερθεί μερικώς ή τμηματικά σε αυτό, γιατί παραπέμποντας σε συγκεκριμένο πεδίο της δράσης τους, αδικεί τη συνολική προσφορά τους.

Η επανάληψη κάποιων θέσεων ή γεγονότων για να τεκμηριώνει τα λεγόμενα του, αποτελεί εξίσου πάγια τακτική από μέρους του συγγραφέα. Τα θέματα που θίγει συνήθως ηχούν σαν κεραυνός εν αιθρία⁵³ λόγω των αποκαλυπτικών στοιχείων που κάθε φορά παρουσιάζει. Η διπλή ή τριπλή αναφορά στο ίδιο γεγονός δεν πρέπει να ξενίζει, γιατί αφενός μια κατάσταση μπορεί να ειδωθεί από διαφορετικές οπτικές γωνίες και έτσι να προκύπτουν διαφορετικά συμπεράσματα, ενώ αφετέρου όλα τα συγγράμματα του Πετρόπουλου διαπλέκουν πάνω από ένα ζήτημα κάθε φορά, καθιστώντας με αυτόν τον τρόπο απαραίτητη την επανάκληση του ίδιου θέματος στη μνήμη μας πάνω από μια φορά. Συναφές εξάλλου είναι και το θέμα της διαρκούς εναλλαγής ή μετάθεσης του από το ένα θέμα στο άλλο. Η γραφή του εξαιτίας του πλάτους των πληροφοριών που παραθέτει και συγχρόνως λόγω της τάσης του να απλώνει τις ιδέες του σε ολόκληρο τον τομέα του γίνεσθαι, δεν

⁴⁹ Τα στοιχεία αυτά είναι διάσπαρτα σε όλα τα βιβλία του, ιδιαίτερα όμως σε εκείνα με έκδηλο το ερωτικό περιεχόμενο όπως *Η ιστορία της καπότας*, *Ο κουραδοκόφτης*, *Άρθρα στην Ελευθεροτυπία*, *Το μπουρδέλο*.

⁵⁰ *Άρθρα στην Ελευθεροτυπία*, σ. 154-161.

⁵¹ *Ο κουραδοκόφτης*, σ. 135-141.

⁵² *Η ιστορία της καπότας*, σ. 319-322.

⁵³ *Ο κουραδοκόφτης*, σ. 108-121.

μπορούσε να ξεφύγει αυτής της ιδιορρυθμίας, που όμως αποτελεί και ένα από ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της παρουσίας των απόψεών του.

Συνδυάζοντας τα παραπάνω ο Πετρόπουλος κατέληξε να χρησιμοποιεί ως στοιχεία κάποιες πρωτοφανείς για τα τότε δεδομένα πηγές. Κατά αυτόν τον τρόπο ο συγγραφέας αναφέρεται αμέσως ή και εμμέσως, εκτός του τεράστιου πλήθους ελληνικής –και, κυρίως, ξενόγλωσσας βιβλιογραφίας– και σε ερωτικά λογοτεχνικά έντυπα, αλλά συνάμα σε πορνογραφικά κόμικς, σκίτσα, ζωγραφίες και εγχειρίδια. Η ταύτιση άλλωστε του έρωτα με το πορνό είναι από τη βασικές ιδέες του και η υπεράσπιση του ενιαίου και αδιαίρετου χαρακτήρα τους παρούσα σε ολόκληρο το έργο του. Οι μέθοδοι που χρησιμοποίησε ο Πετρόπουλος για την άντληση και την περισυλλογή του υλικού του ποικίλουν ανάλογα με το εκάστοτε θέμα, σε κάποιες περιπτώσεις μάλιστα είναι πρωτοποριακές και καινοτόμοι, όπως η χρήση για πρώτη φορά της στατιστικής σαν μέσο σχολιασμού ενός λογοτεχνικού έργου⁵⁴, ή και απάνθρωπες, όπως η ψεύτικη προσφορά σε κάποιον τοξικομανή ενός υποτιθέμενου χημικού υποκατάστατου ναρκωτικής ουσίας, για να παρατηρήσει και να καταγράψει από πρώτο χέρι το λόγο της ιδιάζουσας συμπεριφοράς⁵⁵ των πρεζάκηδων. Θεματολογία, στυλ γραφής και μέθοδος παρουσιάζονται ιδιαίτερος χαρακτηριστικά στον Πετρόπουλο και τούτο γιατί ιδιορρυθμη είναι και η προσέγγιση του δικού του κοσμοειδώλου.

ΤΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

3. Γενικά Οι κοινωνικοπολιτικές συνθήκες είναι άμεσα υπεύθυνες για τη διαμόρφωση, διατήρηση ή απόρριψη της τάδε ή δείνα ιδεολογίας. Το περιβάλλον διαδραματίζει πρωταρχικό ρόλο στη δημιουργία και στη γαλούχηση της κάθε ανθρώπινης προσωπικότητας. Η παρουσία ή όχι εξεχόντων προσώπων σε κάποιες συγκεκριμένες ιστορικές περιόδους βρίσκεται σε συνάρτηση με

---

⁵⁴ Νίκος Γαβριήλ Πεντζίκης, σ. 21-31.

⁵⁵ Η ιστορία της καπότας, σ. 440-453.

τον εκάστοτε κοινωνικό περίγυρο. Η άνθιση των τεχνών ή των επιστημών χρειάζεται και τις ανάλογες συνθήκες για να αναπτυχθεί. Σε περιπτώσεις όπου η κοινωνική κατάσταση είναι ευμετάβλητη, καταπιεστική ή απολυταρχική παρατηρείται μια μορφή αντίδρασης, που εκφράζεται αρχικά με την τέχνη και τη λογοτεχνία και που δύναται να σαρκωθεί αργότερα και σε πλήρη ιδεολογία. Οι τέχνες ως προπομποί κοινωνικής αναδιάρθρωσης δεν είναι κάτι τόσο μακρινό, αφού τα αποτελέσματα του διαφωτισμού και της αναγέννησης είναι ακόμα ευδιάκριτα στις σύγχρονες αστικές κοινωνίες, που προηγουμένως ήσαν φεουδαρχικές. Η τέχνη γενικά μπορεί να αποτελέσει εφάμιλλο δείκτη της πορείας μιας κοινωνίας με την ιστορία ή την επιστήμη, γιατί αμφότερες εκπορεύονται από τις στοχαστικές ανησυχίες της κάθε περιόδου που μπορεί να εκφέρονται ποικιλοτρόπως.

Η Ελλάδα τα τελευταία εκατό χρόνια πέρασε από πολλές διαφορετικές ιστορικές φάσεις. Μετά το τέλος του Α΄ Παγκόσμιου πολέμου με όλα τα δεινά που προξένησε στην Ευρώπη, ακολούθησε η εξίσου επώδυνη και καταστροφική Μικρασιατική εκστρατεία με την έλευση των προσφύγων, που ανακατένειμε διά παντός τον πληθυσμιακό χάρτη της Ελλάδος και επακολούθησε η χαλεπή περίοδος του μεσοπόλεμου, που κορυφώθηκε με την άνοδο του φασισμού και τον Β΄ παγκόσμιο πόλεμο. Τα χειρότερα όμως δεν είχαν αρχίσει ακόμη, μιας και ο εμφύλιος πήρε τη σκυτάλη των σφαγών και των καταστροφών και προετοίμασε το έδαφος, μετά τη φαινομενικά ήσυχη δεκαετία ανοικοδόμησης και εθνικής συμφιλίωσης του 1950, για τη στρατοκρατική επταετή δικτατορία του 1967-1974. Ο εκσυγχρονισμός και η μεταπολίτευση προχωρούν έκτοτε και η Ελλάδα λογίζεται σαν ένα πολιτισμένο αστικό κράτος, μέλος εξάλλου και της πρωταρχικής ευρωπαϊκής ένωσης (1978-9).

Μέσα σε αυτό το κλίμα γεννήθηκε και ανδρώθηκε ο συγγραφέας. Η κοινωνικοπολιτική αστάθεια και ανασφάλεια, η αξονική κατοχή, οι σκοτωμοί και οι εκτοπίσεις του εμφυλίου, οι πολιτικές δολοφονίες, οι εξορίες και τέλος η ολοκληρωτική πολιτική του χουντικού καθεστώτος, δέον να θεωρούνται η πικρή καθημερινότητα των προηγούμενων γενεών. Αν μάλιστα προστεθεί η φτώχεια, η πείνα, οι αγώνες εθνικοαπελευθερωτικοί ή κοινωνικοανατρεπτικοί, οι συγκρούσεις ετερόκλητων εθνικά ή κοινωνικά ομάδων που ζούσαν στην Ελλάδα του τότε, η διάψευση προσδοκιών και υποσχέσεων για ένα καλύτερο μέλλον, οι βανδαλισμοί και οι καταστροφές ανθρώπων και περιουσιών, ο διχασμός, η αλληλοεξόντωση, η δοσιλογία, οι εκτελέσεις, οι φυλακίσεις και η λογοκρισία, μπορεί να καταστεί σαφές ότι το περιβάλλον που γεννήθηκε ο Πετρόπουλος, ήταν κατά τι διαφορετικότερο από το σημερινό. Η προσωπικότητα του καθενός σφυρηλατείται από τις εμπειρίες του και τις κοινωνικές συνθήκες του περιβάλλοντος του, επί αυτού ο συγγραφέας δεν ήταν δυνατό να μη μοιραστεί τις δύσκολες τύχες της γενιάς του (γεννήθηκε το 1928).

3.1 Η διαμόρφωση της προσωπικότητας Η παιδιόθεν αναγκαστική εργασία λόγω πενίας και πατρικού θανάτου τον οδήγησε από μικρή ηλικία στην γνωριμία του με την πιάτσα. Η αγορά, που πέρα από τόπος ανταλλαγής προϊόντων είναι και φορέας πολιτισμικών στοιχείων των ατόμων εκ των οποίων απαρτίζεται, ασκούσε πάντα μια γοητεία στο συγγραφέα. Τα αλάνια και οι επονίτες επηρέασαν περισσότερο τον Πετρόπουλο από ότι οι Χίτες και το κατηχητικό. Ο χαρακτήρας του, που άρχισε να διαμορφώνεται και με την συνδρομή των δασκάλων του (Πεντζίκης, Σκαρίμπας), δεν απηχούσε το φυσιολογικό, μιας και η αγάπη του για τον υπόκοσμο και το κοινωνικώς απορριπτέο, δεν έδειχνε να συμβαδίζει με τη ροπή του για τα γράμματα (φοιτητής νομικής) και τις τέχνες (άρθρα για κριτικές ζωγραφικών πινάκων, λογοτεχνικών έργων κ.α.). Εξάλλου τότε ο υπόκοσμος αντιστοιχούσε στη συνείδηση του μέσου ανθρώπου με 'χαμένο κορμί' και αυτός ο χαρακτηρισμός συνόδευε και τους συνδαιτυμόνες του. Η εποχή των πρώτων χρόνων της νεότητας του συγγραφέα επέβαλλε αναγκαστικές μανιχαϊστικές διακρίσεις και δεν ήταν μοιραίο για κανένα να απεγκλωβιστεί από αυτή τη διελκυστίνδα.

Η αντιδραστική του φύση σε συνδυασμό με το πολεμικό κλίμα της εποχής στάθηκαν καθοριστικοί παράγοντες για την ενασχόληση του με οτιδήποτε το αντιδραστικό και παράνομο. Τα *Ρεμπέτικα τραγούδια* και τα *Καλιαρντά* ήταν οι πρωταρχικοί καρποί της διατριβής του με το περιθώριο και που τον οδήγησαν σε δίκες και φυλακίσεις, όπως άλλωστε και το *Σώμα*. Η συγχρόνως

εντρύφησή του δίπλα σε δύστροπους και στρυφνούς συγγραφείς, που δεν έπαυε να αποκαλεί δασκάλους του, τον βοήθησε να καλλιεργήσει τον επίσης ιδιαίτερα ιδιάζον τρόπο σκέψης του. Αποτέλεσμα της διαγώνιας αυτής προοπτικής της πραγματικότητας, που ενισχύθηκε από την κριτική ματιά του ποιητή, του φωτογράφου, του σκιτσογράφου, δεν μπορεί να ειπωθεί ξέχωρα από τα ποικίλα ερεθίσματα που δέχτηκε ως μαθητευόμενος, και που περιλαμβάνουν τις εικαστικές τέχνες, την ποίηση, την λογοτεχνία, το σινεμά. Η Θεσσαλονίκη μέχρι τις ανταλλαγές πληθυσμών της δεκαετίας του 1920, αλλά και αργότερα έως το 1940 (αν και λιγότερο), υπήρξε πολυπολιτισμική πόλη και οι επιρροές που είχε δεχτεί απεικονιζόταν έκδηλα σε όλες τις εκδηλώσεις της καθημερινότητας⁵⁶. Η διαφορετικότητα των πληθυσμιακών ομάδων της πόλης που μεγάλωσε ήταν κάτι παραπάνω από ορατή, και τούτο κέντρισε την περιέργεια του συγγραφέα, κυρίως όμως τον αποδέσμευσε από εθνοκεντρικά ιδεώδη, πράγμα το οποίο αποδεικνύεται από τις σπουδές τουρκολογίας που πραγματοποίησε στο Παρίσι.

Η Θεσσαλονίκη, που είχε αρχίσει να ανοικοδομείται μετά την πυρκαγιά του 1917 αρχικά, και ύστερα από την ανταλλαγή πληθυσμών, την εξαφάνιση των εβραίων και των άλλων μη ελλήνων μετά τον εμφύλιο, υπήρξε ένα αληθινό χρυσωρυχείο λαογραφίας για τον Πετρόπουλο. Οι αυθύπαρκτες επιδράσεις όλων όσων έζησαν στην πόλη επί αιώνες⁵⁷, σε αντίθεση με την ελληνοκεντρική και βυζαντινοστραφείσα επίσημη κρατική πολιτική, ήταν μια πρόκληση για το συγγραφέα. Οι φύσει αριστερές του πολιτικές τοποθετήσεις, σε μια εποχή που προετοιμάζε το έδαφος του милитарισμού, δεν άργησαν να συγκρουστούν με την καθεστηκυία τάξη, το συντηρητικό πνεύμα της οποίας κατείχε επαρκώς, μιας και οι βυζαντινολογικές του γνώσεις -λόγω Πεντζίκη- ήταν άρτιες. Η συμβασιλεύουσα υπήρξε κράμα πολιτισμών, επειδή η θέση της σα λιμάνι ήταν διαχρονικά σημαντική. Τα στοιχεία που φανέρωναν κάτι αλλοεθνές ή αλλόφυλο και αφθονούσαν τότε, τώρα έχουν κατεδαφιστεί ή τελείως παραμεληθεί. Ο συγγραφέας όμως πρόλαβε και διέσωσε κάποια ντοκουμέντα από αυτά ⁵⁸και είναι πράγματι περίεργο γιατί είναι από τους λιγοστούς που ενδιαφέρθηκε να διατηρήσει στη μνήμη όλο αυτό το λαογραφικό πλούτο.

3.2 Τα αίτια της διαφορετικότητας Το αμιγώς πατριωτικό κλίμα που επικρατούσε τότε και συνεπικουρούμενο από τις προσπάθειες βίαιης επιβολής και επικράτησής του, ώθησαν την πολεμική του συγγραφέα να στραφεί εναντίον της βάσης όλων εκείνων των δεινών που ταλάνιζαν τη χώρα. Η λαογραφία που ξεκίνησε να κάνει ο Πετρόπουλος είχε και έχει σα στόχο να απομυθοποιήσει τις φανατικές αντιλήψεις της εποχής, που δεν δέχονταν ούτε την παραμικρή παρέκκλιση από το δόγμα Ελλάς-Ελλήνων-Χριστιανών, και που οικοδομήθηκαν πάνω σε αποδείξεις στηριγμένες στα επίσημα λαογραφικά στοιχεία του κράτους. Η λαογραφία στην Ελλάδα, όπως και αν αυτή εκφράζεται, έχει κοινό παρονομαστή την καθαρότητα του γένους και τη συνέχεια της φυλής ως ανόθευτης πληθυσμιακής ομάδας στο διάβα της ιστορίας. Τούτη την αντίληψη, την υπεύθυνη για πολλά δεινά του ελληνισμού, στηλιτεύει ο Πετρόπουλος και μάλιστα χτυπώντας την στην ίδια της την ναυαρχίδα, το φολκλόρ. Η Ελλάδα δεν κατοικούνταν πάντα εξ'ολοκλήρου από Έλληνες-Ορθόδοξους και εκεί προσπάθησε να δώσει βάρος ο συγγραφέας⁵⁹.

Η αντιδογματική και αντιεξουσιαστική του ιδιοσυγκρασία δεν άργησαν να τον φέρουν σε σύγκρουση και με την επίσημη αριστερά, της οποίας απετέλεσε ενεργό μέλος για μεγάλο χρονικό διάστημα. Έκτοτε ο Πετρόπουλος χαράσσει το δικό του δρόμο, με τα ακραιφνώς προσωπικά του πιστεύω, και βασιζόμενος στις έρευνές του, αρχίζει τη συγγραφή βιβλίων που μπορεί οι τίτλοι τους να μη το φανερώνουν, αλλά η πολιτική τους χροιά είναι πασιφανής. Η φυγή του από τη Θεσσαλονίκη και η επάνοδος του στην Αθήνα δεν καλυτέρευσε το συλλήβδην εναντίον του κλίμα και έτσι ο Πετρόπουλος κατέλυσε τελικά στο Παρίσι, όπου δημοσίευσε αρκετά από τα ποιήματα του

⁵⁶ Βλ. το βιβλίο του *Old Salonica*

⁵⁷ Βλ. το βιβλίο του *La presence ottomane a Salonique*

⁵⁸ Βλ το βιβλίο του *Old Salonica*.

⁵⁹ Βλ το βιβλίο του *L es Juifs de Salonique*.

και τακτοποίησε σε βιβλία⁶⁰ το ατέρμονο υλικό που συγκέντρωνε όλα τα προηγούμενα χρόνια. Αποδεδειγμένος από το στραγγαλιστικό -για τις εισάγουσες καινά δαιμόνια απόψεις του- ελληνικό περιβάλλον, δε σταμάτησε να αρθρογραφεί, να συγγράφει, να διαβάσει και να συλλέγει πληροφορίες ως το θάνατο του, για τον οποίο είχε ζητήσει τη καύση του σώματος του και το ρίξιμο της στάχτης του στον υπόνομο, αντί μιας φυσιολογικής χριστιανικής κηδείας.

Ο Πετρόπουλος εξέφρασε με τη στάση του την αντίδραση και την αγανάκτηση μιας μεγάλης μερίδας του ελληνικού λαού εναντίον της επίσημης πολιτικής του ελληνικού κράτους. Η εποχή που έδρασε ήταν δύσκολη, όπως πνιγηρή υπήρξε και η ατμόσφαιρα του τόπου που ανδρώθηκε. Ο συγγραφέας με το έργο του αφενός αποκαλύπτει τις κρυμμένες πτυχές της ζωής του υποκόσμου – ζωντανού μέρους της κοινωνίας- ενώ αφετέρου αποτυπώνει με τα γραπτά και τις εικονογραφήσεις του την έως τον καιρό του καθημερινότητα των νεοελλήνων, όπως πράγματι αυτή υπήρξε, δίχως να προσθέτει ίχνη ωραιοποίησης ή εξιδανίκευσης. Η λαογραφία του καλύπτει όλες τις πτυχές του βίου των ανθρώπων, όπως το πουλοπάζαρο του Πειραιά⁶¹, και αυτό έχει μεγάλη σημασία, γιατί εντάσσεται στο μεγαλύτερο μέρος μιας μακραίωνης ανατολίτικης παράδοσης, που υπάρχει μεν ακόμη στη νεοελληνική ψυχολογία, αλλά που τώρα έχει αρχίσει να ατονεί, και δεν αργεί η στιγμή που θα εκλείψει από τον καθημερινό τρόπο ζωής. Η δουλειά του συγγραφέα μέχρι ανακαλύψεως άλλων παρόμοιων λαογραφικών μελετών καθίσταται απαραίτητη, εξαιτίας της αποκλειστικότητας των θεμάτων που παραθέτει.

Η απλή λαϊκή και καθημερινή ζωή αποτελεί ιστορικό τεκμήριο ίσης αξίας με οποιοδήποτε άλλο επιστημονικό ή εξειδικευμένο κείμενο και δηλώνει με σαφήνεια και ασφάλεια τις ισχύουσες κοινωνικές συνθήκες κάθε εποχής. Η λαογραφία του Πετρόπουλου δεν παραγνωρίζει τα κακόφημα ούτε αμελεί τα απλά, αφού δια μέσου και αυτών των στοιχείων συντελείται κάθε φορά η μορφοποίηση του εκάστοτε κοινωνικού ψηφιδωτού. Η παρουσίαση των εν λόγω θεμάτων σαν το μπανιστήρι, τη λατέρνα⁶², το φέσι⁶³, τον μπόγια⁶⁴, ή τα κλουβιά των πουλιών⁶⁵, καθρεφτίζει το ίδιο αξιόπιστα την κοινωνική ζωή του τότε ελληνισμού. Η περικαυλίδα⁶⁶, το Ιμαρέτ της Καβάλας⁶⁷ ή τα βασανιστήρια της φυλακής⁶⁸ είναι πράγματα που αντικατοπτρίζουν επαρκώς την καθημερινότητα στην Ελλάδα, παρόλο που κανένας δεν θέλει να αναφέρεται σε αυτά. Η Ελλάδα πριν μισό αιώνα ή και νωρίτερα, ζούσε με τους δικούς της ιδιαίτερους ρυθμούς ή κανόνες και τα ξέχωρα ανά περιοχή κρυφά ή φανερά ήθη, που η αποκαλυφθείσα πραγματικότητα αναδεικνύει, ότι απείχαν εκ διαμέτρου από την εντύπωση που μπορεί κάποιος να αποκομίσει για αυτά, αν ανατρέξει σε άλλα (επίσημα ή κρατικά) συγγράμματα. Ο συγγραφέας δεν παρουσιάζει παρά αυτό που υπήρχε, τώρα αν τούτο εξυπηρετεί ή όχι κάποιες κυβερνητικές πολιτικές, δεν αποτελεί κριτήριο απόκρυψης ή μεροληπτικής παρουσίας της πραγματικότητας.

Ο Πετρόπουλος γαλουχήθηκε σε ένα περιβάλλον από τη μια συντηρητικό και προσανατολισμένο στις παραδοσιακές αξίες του ελληνισμού και από την άλλη σε μια εποχή που οι αγώνες για κοινωνική ισότητα και ελευθερία βρίσκονταν στο απόγειο. Η προσωπικότητα του σφραγίστηκε από τις μεγάλες ανακατατάξεις που έλαβαν χώρα την περίοδο εκείνη και ακολούθησε την κοινή πορεία όλων των αντιδραστικών προς τις πολιτειακές αυθαιρεσίες ατόμων. Οι διώξεις που υπέστη, πράγμα διόλου σπάνιο για την εποχή, τον πείσμωνσαν και σε συνδυασμό με την άρτια μόρφωσή του, την παιδεία που απέκτησε μαθητεύοντας δίπλα σε άξιους δασκάλους, τον φύσει αντιδραστικό χαρακτήρα του και την ξέχωρη καθαρά προσωπική του κοσμοθεωρία, τον οδήγησαν να μην πάψει ποτέ να ερευνά και να αποκαλύπτει. Ο συγγραφέας οικειοθελώς επωμίστηκε το ρόλο σωκρατικού

⁶⁰ Βλ τα βιβλία του *Cages a oiseaux en Grec, La voiture greque* κ.α.

⁶¹ *Μικρά κείμενα 1949-1979*, σ. 123-124.

⁶² *Το Άγιο χασισάκι*, σ. 13-16, 37-46.

⁶³ *Η τραγιάσκα*, σ. 56-59.

⁶⁴ *Άρθρα στην Ελευθεροτυπία*, σ. 103-109.

⁶⁵ Βλ. το βιβλίο του *Cages a oiseaux en grec*.

⁶⁶ *Η ιστορία της καπότας*, σ. 9-17.

⁶⁷ *Μικρά κείμενα 1949-1979*, σ. 119-123.

⁶⁸ *Εγχειρίδιο καλού κλέφτη*, σ. 70-80.

οίστρου και τη στάση του αυτή δεν την εγκατέλειψε παρά τις κατά καιρούς αντιξοότητες. Η φωνή της αλήθειας, όσο πικρή και αν είναι, δεν πρέπει να φιμώνεται και αυτό ο Πετρόπουλος το ακολούθησε πιστά, αφήνοντας παρακαταθήκη την πολυετή και ογκώδη δουλειά του, που αποτελεί πράγματι έργο ζωής.

ΤΟ ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΜΗΝΥΜΑ

4. Εισαγωγή Σε μια επιστολή του Γιώργου Ιωάννου σχετικά με τη δημοσίευση των *Καλιαρντών* υπάρχει η προτροπή προς το συγγραφέα να μην καταφέρεται τόσο απροκάλυπτα εναντίον όλων⁶⁹. Πράγματι ο Πετρόπουλος δεν διστάζει να κατονομάζει πρόσωπα και καταστάσεις και μάλιστα χρησιμοποιώντας σκληρή γλώσσα. Η πολεμική του είναι συνεχής και σφοδρή και χαρακτηρίζεται από πιστότητα, ακρίβεια και σταθερότητα. Οι στόχοι στους οποίους εξακοντίζει τα βέλη του περιλαμβάνουν όλο το φάσμα της κοινωνικής, πολιτικής, ιστορικής πραγματικότητας. Τα πυρά του είτε μεμονωμένα είτε κατά ριπάς ακολουθούν γενικά τις γραμμές της ιδιαίτερης προσωπικότητάς του. Όπως ακριβώς τα θέματα και η γλώσσα έτσι και η ρητορική του Πετρόπουλου παρουσιάζει μια ξέχωρη και μοναδική ιδιοτυπία. Μύρια πειστήρια παραθέτονται, άπειρες πληροφορίες παρέχονται, πλείστες εναλλαγές ή μεταπηδήσεις θεμάτων πραγματοποιούνται, αλλά το τελικό νόημα θα φέρει πάντα την υπογραφή του συγγραφέα, δηλαδή σαφήνεια, πειθώ και χιούμορ. Η πολιτική σκέψη είναι τόσο διάχυτη στα συγγράμματα του Πετρόπουλου, που μπορεί να είναι παρούσα ακόμη και στα φωτογραφικά του λευκώματα⁷⁰.

Η πολιτική είναι αναπόσπαστα δεμένη με τον ανθρώπινο βίο και αυτό ο συγγραφέας το γνωρίζει καλά. Η εποχή που έδρασε εξάλλου υπήρξε σημαντικότερη στον τομέα των κοινωνικών ανακατατάξεων και οι πολιτειακές αλλαγές (εμφύλιος, δικτατορία, μεταπολίτευση, ευρωπαϊκή ένωση) ραγδαίες. Μπροσ σε όλα αυτά τα υψίστης σημασίας για την περαιτέρω πολιτική εξέλιξη γεγονότα ο συγγραφέας πήρε σαφέστατη και μη υπαναχωρούσα στις εκάστοτε πιέσεις θέση. Τα δεινά που υπέφερε εξαιτίας των δύσπεπτων για την εποχή βιβλίων του, δεν άφηναν περιθώρια για ηπιότερες μορφές αντίδρασης. Οι πολιτικές απόψεις του Πετρόπουλου αποτελούν τον πυρήνα του έργου του και διέπονται από όλα τα χαρακτηριστικά της αγωνιστικότητας της εποχής τους, όπως και από τα ιδιαίτερα γνωρίσματα του χαρακτήρα του. Το καινούργιο στοιχείο που προσθέτει εδώ ο συγγραφέας, είναι ο τρόπος παρουσίασης των θέσεων του, που χρησιμοποιούν τη λαογραφία, την ποίηση, την αρθρογραφία, την φωτογραφία, την εικονογράφηση, για να τεκμηριώσουν μέσω αυτών τα πιστεύω του. Η αναγωγή από τη λαογραφία στην πολιτική και η χρήση της πρώτης σαν μέσο έκφρασης κοινωνικού προβληματισμού είναι πράγματι πρωτότυπη και μοναδική.

Η πολιτική μπορεί να ξεκινά από τα πάντα και να περιλαμβάνει τα πάντα. Η σκέψη του συγγραφέα έχει σαφώς πολιτική απόχρωση, που εκφέρεται είτε ως απευθείας αναφορές σε

⁶⁹ *Καλιαρντά*, σ. 229-230.

⁷⁰ *Η αυλή στην Ελλάδα*, σ. 5-7.

συγκεκριμένες πολιτικές προσωπικότητες⁷¹, είτε εμμέσως, όπως σε περιπτώσεις σχολιασμού γεγονότων⁷² ή καταστάσεων⁷³. Ο λόγος του Πετρόπουλου πίσω από τους αποδεκτούς ή μη τίτλους των βιβλίων του, προβληματίζει με την οξεία κριτική του. Το μπουζούκι, το καλπάκι, τα τατουάζ ή η πορνογραφία και ο Καραγκιόζης, αποκτούν πολιτική απόχρωση και τεκμηριώνουν απτά τις θέσεις του συγγραφέα. Οποιοδήποτε και να είναι το βασικό του θέμα, με όποιον τρόπο και αν εκφράζονται οι θέσεις του, ανεξάρτητα της παρουσίας προηγούμενης εισαγωγικής προετοιμασίας του αναγνώστη, η συνισταμένη πάντοτε θα καταλήγει στην έκφραση πολιτική σκέψης.

Η ενασχόληση με τα κοινά θεωρείται ιερή υποχρέωση του κάθε υγιούς νοήμονος ατόμου. Η θέση αυτή του συγγραφέα είναι πανταχού εμφανής στο έργο του, κυρίως όμως εκεί που δεν αναμένεται να αναφερθεί. Η πολιτική θέση μπορεί να ορμάται από το ντύσιμο ή το καπέλο⁷⁴ και να ξανασυναντάται στις νεκρολογίες⁷⁵, ή οπουδήποτε αλλού μέσα σε κάθε βιβλίο του. Η χρησιμοποίηση κάθε είδους γραπτού ή εικογραφημένου μέσου σαν τεκμήριο λαογραφίας και η εξόρυξη κοινωνικοπολιτικών πορισμάτων από την τελευταία, συμπληρώνει με τη σειρά της το ιδιάζον της γραφής του. Ο Πετρόπουλος ακόμη και για τα κατά άλλους ταπεινά (*Το ταντούρι και το μαγκάλι*, *Ψειρολογία*, *Ο μύσταξ*), αναιδή ή αθυρόστομα (*Το μπουρδέλο*, *Ο κουραδοκόφτης*, *Η ιστορία της καπότας*), παράνομα ή κατακριτέα (*Καλιαρντά*, *Το Άγιο χασισάκι*, *Ρεμπέτικα τραγούδια*), ακανθώδη ή δυσπροσπέλαστα (*Της φυλακής*, *Εγχειρίδιο καλού κλέφτη*, *Ιωάννου αποκάλυψης*), ή καλλιτεχνικά (*Η αυλή στην Ελλάδα*, *Ποιήματα*) ζητήματα με τα οποία ασχολήθηκε, αφού πρώτα τα έχει πιστοποιήσει επαρκώς, εξάγει με ευκολία από αυτά πληθώρα πολιτικών συμπερασμάτων. Η πολιτική σκέψη στο έργο του Πετρόπουλου δεν μπορεί να ειπωθεί ξέχωρα από το ίδιο το έργο του, μιας και ολόκληρο το έργο αποτελεί πολιτική θέση.

Ανεξάρτητα από το κάθε φορά εξεταζόμενο θέμα ο Πετρόπουλος παρουσιάζει μια σχετική ομοιομορφία ως προς τον επιδιωκόμενο σκοπό της συγγραφής του εκάστοτε συγγράμματος του. Ο γενικός στόχος θα μπορούσε να συνοψιστεί στο ξύπνημα της αγωνιστικής διάθεσης των αναγνωστών, αν και τέτοιες γενικεύσεις είναι δυνατόν να μειώνουν τα μεστά νοημάτων και πληροφοριών κείμενά του. Οι θέσεις του συγγραφέα είναι ακραίες, πρωτάκουστες, παράδοξες, αναίσχυντες, για πολλούς προσβλητικές. Πίσω όμως από αυτό το ακάνθινο με την πρώτη ματιά προσωπείο μπορούν να διακριθούν τα σπέρματα μιας συγκεκριμένης στρατηγικής. Η πολιτική του Πετρόπουλου εκφράζεται με σαφήνεια στο έργο του και δεν είναι άλλη από προσπάθεια να κεντρίσει το ενδιαφέρον του αναγνωστικού κοινού, παραθέτοντας κάθε φορά διαφορετικά, αλλά πάντα πρωτάκουστα για το μέσο νου ζητήματα.

Η πολιτική απαιτεί σκέψη και η σκέψη οξύνεται με τα κατάλληλα ερεθίσματα. Η διακοπή της ειμαρμένης κρίνεται απαραίτητη για να ασκηθεί το πνεύμα και να προβληματιστεί πάνω σε κοινωνικά ή πολιτικά θέματα. Η τακτική του συγγραφέα χαρακτηρίζεται από επιθετικότητα και σε κάποιες περιπτώσεις ειρωνεία, που όμως αποτελούν εργαλεία, όπως σαν μέσα χρησιμοποιούνται και η αθυροστομία, η βλασφημία, ο σαρκασμός, το εξεζητημένο της θεματολογίας, η περίεργη γλώσσα, το άναρχο της γραφής. Η ιδιαιτερότητα του Πετρόπουλου πηγάζει από την ιδιομορφία της προσωπικότητας του, που με τη σειρά της εντάσσεται στα εκφραστικά του όπλα, που και αυτά συστρατεύονται και ακολουθούν τη γενικότερη προσπάθειά του να θέσει μνήμη και κριτική ικανότητα σε κίνηση. Το ενδιαφέρον για τα κοινά έχει σταδιακά ατονήσει τα τελευταία είκοσι περίπου χρόνια και ο συγγραφέας που θεωρεί την πολιτική *εκ των ων ουκ άνευ*, μάχεται με τον δικό του τρόπο να την επαναφέρει στο επίκεντρο της καθημερινής ενασχόλησης.

Η πολιτική σκέψη του Πετρόπουλου άπτεται όλων σχεδόν των κοινωνικών θεμάτων και οι απόψεις του επίσης καλύπτουν όλο το φάσμα των ανθρώπινων δραστηριοτήτων. Η ενεργός συμμετοχή στην πολιτική ως στάση ζωής δεν είναι κάποιος νεολογισμός. Η καινοτομία του έγκειται

⁷¹ *Ο κουραδοκόφτης*, σ. 124-135.

⁷² *Μικρά κείμενα 1949-1979*, σ. 99-102.

⁷³ *Εγχειρίδιο καλού κλέφτη*, σ. 56-66.

⁷⁴ *Η τραγιάσκα*, σ. 138-146.

⁷⁵ *Ο κουραδοκόφτης*, σ. 161-165.

στην αντιπαραβολή όλων των εκδηλώσεων της καθημερινής ζωής (ντύσιμο, ομιλία, ήθη) προς τις εκάστοτε κοινωνικές συνθήκες και η εξαγωγή πολιτικής υφής συμπερασμάτων από αυτές. Η πολιτική σκέψη του συγγραφέα είναι καθαρά προσωπική, όπως μοναδικός είναι και ο τρόπος παρουσίασης ή τεκμηρίωσης της. Η λαογραφία του Πετρόπουλου μελετά πάρα πολλά θέματα συγχρόνως, που ενώ όλα πλέκονται αναμεταξύ τους, συγχρόνως σκιαγραφούν με ακρίβεια τον καθημερινό βίο των νεοελλήνων. Η παρουσίασή τους είναι άμεσα συνδεδεμένη με τις δικές του πολιτικές θέσεις, που από τη μία απηχούν τις λαϊκές αντιλήψεις και συνήθειες που κατά καιρούς περιγράφει, ενώ από την βασίζονται εν πολλοίς σε αυτές.

4.1 Οι πολιτικάντηδες Ο συγγραφέας δηλώνει ακομμάτιστος αλλά όχι απολιτικός⁷⁶. Με τον τρόπο αυτό δηλώνει την απέχθεια και αδιαφορία του προς τα πρόσωπα που απαρτίζουν ή αποτελούσαν στο παρελθόν τις πολιτικές ηγεσίες του τόπου. Οι αναφορές που πολλές φορές κάνει σε αυτούς έχουν στόχο να καταδείξουν την έλλειψη ήθους, ικανότητας, θάρρους, ευσυνειδησίας εκ μέρους των πολιτικών, ή να αποκαλύψουν πτυχές όχι και τόσο τιμητικές για το χαρακτήρα τους⁷⁷. Ο Πετρόπουλος θεωρεί υπεύθυνους για πολλά δεινά του τόπου τους πολιτικούς και αυτό είναι εμφανέςτατο σε όλο το έργο του.

Η λαογραφία εκτός από ότι εκφράζει πολιτική μπορεί να αποτελεί και κριτήριό της, μιας και ο λαός με τα ανά περιόδους γνωμικά που δημιουργεί ή με την ανάλογη συμπεριφορά που επιδεικνύει στο κάθε πολιτικό πρόσωπο, αντικατοπτρίζει και την ευαρέσκεια ή αποστροφή του, τόσο προς τις πολιτικές επιλογές των κυβερνώντων, όσο και σχετικά με την αξία της προσωπικότητάς τους. Επί αυτού ο συγγραφέας συγκέντρωσε ουκ ολίγες πληροφορίες διόλου κολακευτικές για το σύνολο της πολιτικής ηγεσίας. Οι πολιτικοί παρουσιάζονται συμφεροντολόγοι, λαοπλάνοι, δουλοπρεπείς, ανίκανοι, υποχόνδριοι, δειλοί. Το πραγματικό όμως ενδιαφέρον του συγγραφέα δεν βρίσκεται στην αποκάλυψη των οιωνδήποτε ατασθαλιών ή της έλλειψης του απαιτούμενου για τη συγκεκριμένη θέση σθένους ή κύρους του καθενός τους μεμονωμένα, αλλά αντίθετα παρουσιάζοντας μια γενική εικόνα παρηκμασμένων, νοσηρών και έντονα σαθρών χαρακτήρων, περνά έμμεσα τις δικές του απαξιωτικές, για το σύνολο του πολιτικού κόσμου, απόψεις.

Εκεί όμως που πράγματι ξεχωρίζει από άλλους Έλληνες συγγραφείς είναι στο ότι επιρρίπτει ευθύνες στους πολιτικούς και για τη συρρίκνωση των πατροπαράδοτων ηθών. Η ευκολία που διέγραψαν τα στοιχεία αυτά προς όφελος του δυτικοστραφέντος εκσυγχρονισμού⁷⁸, ο οποίος αντικαθιστά άπαξ και δια παντός μεγάλο μέρος του ανατολίτικου τρόπου ζωής, φαντάζει ολέθριο σφάλμα από την πλευρά τους. Παρεπόμενο επίσης της απώλειας αυτής φαίνεται πως είναι και η αλλοίωση του χαρακτήρα της μακραίωνης αλληλοεπιρροής που είχαν στις ελληνικές ομάδες τα αλλότρια πληθυσμιακά στοιχεία και που δείχνουν τώρα να εκλείπουν λόγω εξευρωπαϊσμού, όπως το ντύσιμο, οι ντόπιες ανά περιοχές διάλεκτοι, τα παλιότερα έθιμα κ.α. Η αποδελτίωση όμως του λαογραφικού αυτού υλικού παρέχει ατράνταχτα πειστήρια του παρελθόντος και έτσι ο συγγραφέας επιτίθεται αναφανδόν στους πολιτευτές και ιδιαίτερα στον Καραμανλή⁷⁹.

Η προσπάθεια κεντρίσματος του ενδιαφέροντος για την φανερώς δυσλειτουργούσα πολιτική ζωή είναι διάσπαρτο σε ολόκληρο το έργο του συγγραφέα. Η λογική συνάρτηση της πολιτικής σκέψης του Πετρόπουλου συνεχίζεται και έτσι ο πολιτικός, που αποτελεί επιλογή του λαού, εκφράζει με τη σειρά του και το επίπεδο των εκλεκτόρων του. Ανάξιοι κυβερνώντες πρώτα από όλα σημαίνει αδιάφοροι, στενόμευλοι ή λιπόψυχοι ψηφοφόροι και εδώ ο συγγραφέας προσπαθεί να επικεντρώσει και την ουσία της πολεμικής του. Οι πολίτες καλούνται συγχρόνως τόσο να ασχοληθούν σοβαρότερα και ενεργότερα με την κοινωνία, όσο και να ελέγχουν αδιάκοπα τους χειρισμούς των πολιτικών τους, γιατί όπως έχει αποδειχθεί κατά κόρον, η δράση τους δεν συνοδεύεται πάντα από

⁷⁶ Συνέντευξη στο περιοδικό *Το Δέντρο* τον Ιούνιο του 2002.

⁷⁷ *Ο κουραδοκόφτης*, σ. 76-105.

⁷⁸ *Το Άγιο Χασισάκι*, σ. 10-11.

⁷⁹ *Η αυλή στην Ελλάδα*, σ. 5.

φιλολαϊκά κριτήρια, ούτε κόπτονται περισσότερο για το κοινό συμφέρον από ό,τι για το ίδιο. Ακόμη και αν το συγκεκριμένο καθεστώς δεν είναι αρεστό, παρόλο που αυτό είναι κοινώς παραδεκτό, τα νερά του πολιτικού κόσμου παραμένουν στην ουσία λιμνάζοντα, και σε αυτό το σημείο είναι που προσπαθεί να επικεντρώσει την προσοχή των αναγνωστών του, δηλαδή στην αφύπνιση.

Οι πολιτικοί στην Ελλάδα κατά συντριπτική πλειοψηφία λειτουργούσαν ανασχετικά προς την εξομάλυνση των κοινωνικών ανισορροπιών και αυτό αποτελεί δείγμα αποσύνθεσης της αξιοπιστίας του πολιτεύματος. Η κοινωνία δύναται και πρέπει να αντιδράσει στην κατάσταση αυτή δείχνοντας τη δυσaráσκειά της. Απαραίτητη προϋπόθεση για τη δημιουργία σωστής και συντονισμένης αντίδρασης είναι η γνώση και η πληροφόρηση των πολιτών πάνω στα εκάστοτε κοινωνικοπολιτικά ζητήματα. Για να επιτευχθεί αυτό πρώτα χρειάζεται ένα γερό σοκ που θα ταρακουνήσει την κοινωνία, η οποία στο μεγαλύτερο της μέρος στέκεται απαθέστατα. Οι αναφορές του συγγραφέα στα πολιτικά δρώμενα και πρόσωπα παρέχουν άπειρες αφορμές για επαναπροσδιορισμό της πολιτικής σκέψης. Η άρθρωση πολιτικού λόγου ως καθολική υποχρέωση αλλά συνάμα και σαν ατομικό καθήκον έχει μεγάλη βαρύτητα, και για αυτό ο Πετρόπουλος δεν παραλείπει τις συχνές αναμοχλεύσεις σε πολιτικά θέματα ή πρόσωπα⁸⁰.

Η πολιτική στη χαλεπή κατάσταση που έχει περιέλθει, και που τονίζεται σε κάθε δυνατή ευκαιρία από τον συγγραφέα, μοιάζει εγκλωβισμένη και αδύναμη. Η πιθανότητα να πραγματοποιήσει κοινωφελείς ανακατατάξεις δεν είναι μεγάλη, μιας και δεν δείχνει ικανή να περισώσει ούτε την δικιά της θεσμική αίγλη. Η δυσχερής αυτή πραγματικότητα δεν αντιμετωπίζεται με ευχολόγια ή δοκιμασμένες ηπιότερες τακτικές του παρελθόντος. Η εκλογική αποχή μπορεί να καταστεί λύση μόνο με την προϋπόθεση της ευσυνειδησίας και της συλλογικότητας. Η σαφώς ακραία αυτή πολιτική θέση, που ρίπτεται -όπως πάντα- ειρήσθω εν παρόδω από τον συγγραφέα, αποσαφηνίζει αν μη τι άλλο και την πολιτική του σκέψη⁸¹. Οι πολιτικοί δεν στέκουν στο ύψος των περιστάσεων (ούτε έστεκαν ποτέ), η δημοκρατία σαν θεσμός έχει χάσει το πραγματικό της νόημα αφού οι πολίτες αδιαφορούν ή βολεύονται, άρα και η πολιτική με την παρούσα μορφή απορρίπτεται εξολοκλήρου, επειδή δεν μπορεί ούτε θέλει να αλλάξει. Η αναγωγή από το ειδικό στο γενικό μεταφράζεται στην επαγωγή από το πρόσωπο στο θεσμό. Οι αδιάκοπες εναντίον των πολιτικών νύξεις του τελικά -και λογικά- οδηγούν την ρητορική του να στραφεί κατά της ρίζας του προβλήματος, που είναι -κατά το συγγραφέα- η χαλκευμένη αστική καπιταλιστική κοινοβουλευτική ή μη δημοκρατία.

4.2 Το παπαδαριό Η εκκλησία από τη στιγμή που απέκτησε θεσμικό χαρακτήρα, αποτέλεσε διαχρονική μορφή πνευματικής και πολλές φορές κοσμικής εξουσίας. Στο μεσαίωνα η διαμάχη καισαροπαπισμού παποκαισαρισμού, ο πόλεμος της επικράτησης των ισχυόντων δογμάτων, η Μεταρρύθμιση και η Αντιμεταρρύθμιση, απέδειξαν τον ενεργό ρόλο που είχε και έχει στην καθημερινή ζωή των ανθρώπων η χριστιανική πίστη, όπως επίσης φανέρωσαν και τη δυναμική της εκκλησίας στη διαμόρφωση των κοινωνικών συνθηκών. Ο συγγραφέας παρουσιάζεται άθεος αλλά όχι αθεϊστής⁸². Πίσω από αυτή του την τοποθέτηση υποβόσκει και η πολιτική απόχρωση της προσωπικότητάς του που εμφανίζεται έντονα αντιεκκλησιαστική. Η αντιπαράθεση του συγγραφέα με τον επίσημο κλήρο υπήρξε θυελλώδης, καθολική, σταθερή. Οι αναφορές του περιλαμβάνουν ιερείς, πρεσβυτέρους, επισκόπους, πατριάρχες, μοναχούς, ηγουμένους, παπαδιές και καλόγριες. Ο κλήρος αντιμετωπίζεται συνολικά με εχθρότητα και ειρωνεία, ενώ οι βλασφημίες κατέχουν μεγάλη έκταση στο έργο του, προς επίρρωση της αντιπάθειας. Ο συγγραφέας είχε έντονα αντιδογματικό προσανατολισμό και η σύγκρουσή του με την αυστηρώς ιεραρχημένη και στο έπακρο απαιτούσα πλήρη υπακοή εκκλησιαστική διδασκαλία, ήταν αναπόφευκτη.

⁸⁰ Άρθρα στην *Ελευθεροτυπία*, σ. 165-169.

⁸¹ *Η ιστορία της καπότητας*, σ. 258.

⁸² Συνέντευξη στο περιοδικό *Το Λέντρο* τον Ιούνιο του 2002.

Ιερείς και μοναχοί παρουσιάζονται από το αλάνθαστο κριτή λαό και στη συνέχεια από τον μεταφέροντα απλώς τις απόψεις του συγγραφέα ως φιλοχρήματοι, πόρνοι, δυνάστες, εκμεταλλευτές της τότε γενικής αμάθειας, στυγνοί φοροεισπράκτορες. Η απληστία και η αρπακτικότητα τους διαπνέουν και χαρακτηρίζουν ολόκληρο το εκκλησιαστικό σώμα, με τις εξαιρέσεις να δικαιολογούν απλά τον κανόνα. Η απέχθεια του απλοϊκού ανθρώπου έναντι του δεσπότη ή του ηγούμενου αποτελεί μια διαχρονικά κοινώς αποδεκτή κατάσταση⁸³. Η τεράστια και αντιφατική για την πενία της εποχής συσσώρευση πλούτου, η πλην ελαχίστων περιπτώσεων καλή γειτνίαση με τους κατακτητές Οθωμανούς, οι αναφορές στο Σουλτάνο ως αυτοκράτορα και η μνημόνευση του στα εκκλησιαστικά δίπτυχα, η υποχρεωτική συναίνεση του επισκόπου –όπως και του δημογέροντα- στη λήψη της οποιαδήποτε απόφασης για τα κοινά, η πάγια πολιτική εκφοβισμού με αφορισμούς⁸⁴ και κατάρες, η μέχρι εσχάτων δίωξη των εκάστοτε αντιφρονούντων ή απειθόντων στις εκκλησιαστικές επιταγές, δεν δείχνουν και τόσο να αντιπροσωπεύουν τις διακηρύξεις του κλήρου για αγάπη, ακτημοσύνη, συγχώρεση, διακονία και φιλαδέλφεια.

Η πολεμική του Πετρόπουλου δεν ξεκινά από μια συγκεκριμένη χρονική περίοδο, ούτε εστιάζει το ενδιαφέρον της στα κάθε φορά πρόσωπα ή γεγονότα που παρουσιάζει. Η εκκλησία έχει καταστεί παγιωμένος θεσμός και έτσι αντιμετωπίζεται από τον συγγραφέα, συνολικά. Ο κλήρος είναι συνυπεύθυνος για την άνιση και άδικη κατάσταση που επικρατεί (και επικρατούσε) στην ελληνική κοινωνία, διότι είναι φορέας κατοχυρωμένης από το σύνταγμα εξουσίας⁸⁵. Οι εκάστοτε αναφορές σε πρόσωπα ή γεγονότα απηχούν μόνο τον αντίκτυπο της διαχρονικής εικόνας της εκκλησίας, που μοιάζει να έχει παραστρατήσει από τη μεσσιανική αποστολή της. Τα τεκμήρια που παραθέτονται δεν αποσκοπούν μόνο να αποκαλύψουν σκάνδαλα σεξουαλικής (ομοφυλοφιλία, σοδομισμού, Παιδεραστία)⁸⁶, οικονομικής (σιμωνίες, αφαίμαξη ασθενέστερων στρωμάτων), πολιτικής (αφορισμός επανάστασης 1821, στήριξη δικτατορίας⁸⁷) φύσεως, αλλά κυρίως καταφέρονται ενάντια στη ασφυκτική ιουδαιοχριστιανική ηθική, υπόλογη μύριων δεινών ανά τον πλανήτη. Η ηθική αποτελεί το αγκωνάρι και τη λυδία λίθο του απαρασάλευτου εκκλησιαστικού δογματισμού και αυτό δείχνει να το γνωρίζει ο συγγραφέας.

Η εκκλησία εμφανίζεται αμαρτωλή, άτεγκτη, εκδικητική, ωφελιμίστρια. Η συντριπτική πλειοψηφία των στελεχών της έχει απεμπολήσει το νόημα της σωτηριώδους αποστολής της. Η κατάσταση αυτή δεν έπαψε ποτέ να ισχύει από ιδρύσεως της πρώτης εκκλησίας μέχρι τις μέρες μας. Η ηθική δυναστεύει τους ανθρώπους, γιατί τους στερεί όλες τις ηδονές της σάρκας, ενώ θέτει κανόνες ακόμη και για το διαιτολόγιο ή την ένδυση. Οι ιερείς και μοναχοί διάγουν και διήγαγαν φιλήδονο και τρυφηλό βίο σε βάρος της ευπιστίας των απλοϊκών ανθρώπων. Τα εκτεθέντα πειστήρια δεν αφήνουν περιθώρια για αμφιβολίες, ότι η θεωρία και η πράξη σε ολόκληρη τη διάρκεια του εκκλησιαστικού βίου, απείχαν πόρρω μεταξύ τους. Ο χαρακτήρας της επίσημης πολιτικής του κλήρου διέπεται από σκοταδισμό, ανελευθερία, μισαλλοδοξία, φανατισμό. Οι πνευματικοί προκαθήμενοι δεν περιφρόνησαν καθόλου την κοσμική αίγλη και τον μαμμωνά⁸⁸. Όλα αυτά δοσμένα μέσα σε κλίμα οξύτατου υβρεολόγιου και συμπληρωμένα από την αντίστοιχη λαογραφική υποστήριξη (γκραβούρες, παροιμίες, λογοτεχνικά έντυπα), ομολογούν καταφανώς την επιθυμία του συγγραφέα να στερεώσει τη καθαρά δική του α-ηθική (immortal⁸⁹) άποψη για το θέμα.

Ο κλήρος εκτός από την εξουσία που ποικιλοτρόπως ασκούσε και ασκεί, συμμετέχει σε μεγάλο ποσοστό στη διαμόρφωση του κοινωνικού γίνεσθαι. Ο χριστιανισμός, που αποκαλείται μάλιστα της λευκής φυλής από το συγγραφέα⁹⁰, φέρει ακέραια την εύθηνη στη διαμόρφωση, παγίωση και

⁸³ *Ιωάννου Αποκάλυψις*, σ. 223-227.

⁸⁴ Αλέκου Αγγελίδη *Ρασοφόροι έργα και ημέρες του ιερατείου*, σ. 217-251.

⁸⁵ *Ιωάννου Αποκάλυψις*, σ. 228-232.

⁸⁶ *Υπόκοσμος και Καραγκιόζης*, σ. 93.

⁸⁷ Αλέκου Αγγελίδη *Ρασοφόροι έργα και ημέρες του ιερατείου*, σ. 331-339.

⁸⁸ *Ιωάννου Αποκάλυψις*, σ. 223-234.

⁸⁹ Συνέντευξη στο περιοδικό *Το Δέντρο* τον Ιούνιο του 2002.

⁹⁰ *Η ιστορία της καπότητας*, σ. 57.

επικράτηση της μικροαστικής ηθικής και νοοτροπίας. Ο χριστιανισμός ανεξάρτητα από αν οι εκφραστές του είναι άξιοι ή όχι της αποστολής τους, αποτελεί, σαν δογματική διδασκαλία που είναι, εμπόδιο για κάθε περαιτέρω εξέλιξη, αλλά συνάμα και τα συμφέροντα του ταυτίζονται -και ταυτιζόταν πάντα- με τα συμφέροντα των εκάστοτε κυβερνώντων. Η κοινωνία δεν έχει να περιμένει στο παρόν ή στο μέλλον κάτι από την εκκλησία, γιατί απλά μήτε και στο παρελθόν ωφελήθηκε ποτέ. Η εξουσία της εκκλησίας πηγάζει από τη στενή συνεργασία της με το κράτος, του οποίου αποτελούσε αρωγό και στρατηγικό σύμμαχο από την εποχή του Βυζαντίου μέχρι το παρόν. Σε τελική ανάλυση η εκκλησία με τους κανόνες, τις νηστείες, τα επιτίμια, την τεράστια οικονομική δύναμη, είναι εξολοκλήρου μια ειδικόμορφη ποικιλότροπη καταπίεσης και σαν τέτοια καταδικάζεται από τον Πετρόπουλο⁹¹. Οι προσανατολισμοί αυτής της αμείλικτης πολεμικής του συγγραφέα άλλωστε, πηγάζουν από τις φύσει και θέσει αντιεξουσιαστικές του αντιλήψεις. Η προσπάθεια του συγγραφέα να μαγνητίσει το κοινό του με την παρουσίαση ενός τόσο σημαντικού θέματος και να κεντρίσει την κριτική ικανότητα των αναγνωστών του με την προκλητική του στάση είναι και εδώ πασιφανής.

4.3 Δικαιοσύνη και λειτουργοί Η κατά πάντων οξεία αντιπαράθεση και κριτική συνεχίζεται για τον συγγραφέα και περιλαμβάνει και τη δικαιοσύνη. Οι δικαστικές αρχές θεσμικά είναι ανεξάρτητες και αποτελούν το αντιστάθμισμα της εκτελεστικής και νομοθετικής εξουσίας. Η αυτονομία τους πηγάζει από το σύνταγμα και οι αρμοδιότητες τους είναι να εφαρμόζουν το πνεύμα του ισονομίας αδιακρίτως, απρόσκοπτα, ανεπηρέαστα και με γνώμονα το κοινό συμφέρον. Ο συγγραφέας με πλήθος βιβλίων σχετικά με τον υπόκοσμο και τις φυλακές (*Εγχειρίδιο καλού κλέφτη*, *Της φυλακής*, *Παροιμίες του υποκόσμου*, *Το Άγιο χασισάκι κ.α.*) παρουσιάζει τις εμπειρίες και τις γνώσεις για το θέμα πάντα κάτω από τα δικά του προσωπικά πρίσμα⁹². Δικαστές, εισαγγελείς, αρεοπαγίτες, εμφανίζονται σε ολόκληρο το έργο του Πετρόπουλου επίορκοι και μνησικάκοι και τούτο δεν οφείλεται μόνο στις ιδιόζουσες κοινωνικοπολιτικές συνθήκες της επταετίας.

Ο ποινικός κώδικας προβάλλεται σαν ανεπαρκής για την πληθώρα και τη διαφορετικότητα των εγκλημάτων και οι διατάξεις του ανίκανες να κατανοήσουν τα βαθύτερα ελατήρια που οδηγούν τους κακοποιούς στην παρανομία. Τα άρθρα του έχουν κύριο στόχο να προφυλάξουν τους έχοντες και κατέχοντες από την απώλεια των οιωνδήποτε κεκτημένων τους, ενώ το πνεύμα τους διέπεται από βαθιά συντηρητικότητα και άκαμπτη υπεροψία, που πηγάζει σε μεγάλο ποσοστό από τις αρτηριοσκληρωτικές αντιλήψεις των δημιουργών του. Ο ποινικός κώδικας πλειστάκις αντιπαράβάλλεται ειρωνικώς προς τα ιερά ευαγγέλια, τόσο ως προς τη θεοπνευστία των κανόνων του, όσο και προς τη δογματική απολυτότητα του αλάθητου που διεκδικεί⁹³.

Οι διατάξεις του θεωρούνται μη αναπροσαρμόσιμες και όταν κάποιος τολμήσει να αμφισβητήσει το κύρος ή τη διαχρονικότητα της αξίας τους, αμέσως κατηγορείται για απείθεια κατά του συντάγματος με όλα τα συνεπακόλουθα. Η στάση του συγγραφέα έναντι της δικαστικής εξουσίας ως θεσμού χαρακτηρίζεται από καυστικότητα, ειρωνεία και έντονη αμφισβήτηση σχετικά με το ρόλο που αυτή επιτελεί στα κοινωνικά δρώμενα. Η αντιδραστική αν μη τι άλλο άποψη του από τη μία έχει στόχο να κατακεραυνώσει τη μεροληπτική και άδικη λειτουργία της δικαστικής εξουσίας και από την άλλη να επισημάνει τη δυνατότητα κρίσεως της θέμιδος, δηλαδή του ισχύοντος ποινικού ή αστικού κώδικα -οργάνου μέσω του οποίου εκφέρεται-, σαν ένα οποιοδήποτε άλλο ανθρώπινο διάνοημα που χρήζει αλλαγών και επαναπροσδιορισμών⁹⁴.

Οι δικαστικοί αποκαλούνται λειτουργοί από το συγγραφέα κοροϊδευτικά. Οι νύξεις κάθε φορά που κάνει για αυτούς βρίθουν υποτιμητικών σχολίων για τη σωματική τους αρτιότητα (σπανοί, καμπούρηδες), για το μορφωτικό τους επίπεδο (άξεστοι, κάκιστοι νομικοί), για την εμπάθεια και τις

⁹¹ *Ιωάννου Αποκάλυψις*, σ. 223-234.

⁹² *Της φυλακής*, σ. 9-11.

⁹³ *Εγχειρίδιο καλού κλέφτη*, σ. 92-95.

⁹⁴ *Ο κουραδοκόφτης*, σ. 108-121.

διακρίσεις που απροκάλυπτα σε αυτές προβαίνουν (ζηλόφθονοι, υποστηρικτές των ισχυρών). Συγχρόνως παρουσιάζονται αυταρχικοί, εκδικητικοί κατά όποιου αποπειραθεί να εκφράσει ενστάσεις για τη δικαιοπρακτική τους ικανότητα, σκληρότατοι με τους αντιρρησίες της κυβερνητικής πολιτικής, ενώ στον αντίποδα μελίχοι και φιλεύσπλαχνοι για όποιον εναρμονίζεται με τα πατροπαράδοτα ήθη, ανεξάρτητα αν το διαπραχθέν έγκλημα είναι σοβαρότερο από ότι την πρώτη περίπτωση. Οι δικαστές και οι εισαγγελείς συμπεριφέρονται με αναίδεια και υποκρισία με ρατσισμό και δουλκή υπακοή στις άνωθεν εντολές⁹⁵. Οι αντιλήψεις του Πετρόπουλου απηχούν αφενός τις δικές του προσωπικές δικαστικές περιπέτειες και αφετέρου εκφράζουν και την αποπνέουσα εχθρική αντίληψη του υποκόσμου και των φυλακισμένων, οι οποίοι είναι και οι βασικοί πληροφοριοδότες του.

Εκτός των δικαστών και των εισαγγελέων στη δικαιοσύνη υπάγονται και οι ανώτερες βαθμίδες του Αρείου Πάγου και του κογκλάβιου χάριτος. Το μένος του συγγραφέα επεκτείνεται και στα δύο αυτά ανώτατα και καλυμμένα με πέπλα μυστηρίου όργανα της δικαιοσύνης. Ο Πετρόπουλος αναίσχυντα και ευθαρσώς εκφράζεται για αυτά με βαρύτατους χαρακτηρισμούς όπως σύναξη μασόνων για τον 'Αρειο Πάγο και εργαστήριο προαποφασισμένων χάρεων για τι κογκλάβιο, του οποίου οι αποφάσεις συνήθως εκδίδονται ετεροχρονισμένα και άκαιρα⁹⁶. Το σύνολο της δικαιοσύνης αποκαλείται μαφία δικαστών και εισαγγελέων και η λειτουργία του ουδαμώς απέχει από τη συμπεριφορά μιας κλειστής αριστοκρατικής κάστας, που χρησιμοποιεί τα παρεχόμενα από την πολιτεία δικαιώματα της με στόχο την αλληλοκάλυψη των μελών της και την υπεράσπιση των ίδιων συμφερόντων, προς πλήρη αντίθεση με τον υποτιθέμενο σκοπό ανάληψης της πράγματι υπεύθυνης τούτης θέσης. Οι δικαστικοί λειτουργοί εκφράζουν με τη στάση τους τη δικαιοσύνη και αμφότερα δείχνουν σημάδια παρακμής και κατάπτωσης⁹⁷, ενώ δεν μπορούν να ειπωθούν ξεχωριστά από τη γενικότερη κατάσταση της κοινωνίας, της οποίας είναι θεσμικοί και δομικοί παράγοντες.

Τα κακώς κείμενα της δικαιοσύνης οφείλονται εκτός της ανειλικρινούς και φαρισαϊστικής συμπεριφοράς των προσώπων που την απαρτίζουν, ή των απαρχαιωμένων και επιβλαβών για την απονομή δικαιοσύνης κωδίκων της, και σε αλλά βαθύτερα αίτια, που έχουν να κάνουν με την αληθινή δυναμική της σε σχέση με τις άλλες δυο εξουσίες. Η δικαστική εξουσία πολλές φορές δεν διαθέτει την ισχύ ή την πυγμή να υπερασπίσει το αλώβητο της ελευθερίας της. Δεν είναι σπάνιες οι περιπτώσεις που η δικαιοσύνη υπακούει πειθήνια στις εντολές της κυβέρνησης ή οποιουδήποτε άλλου έχει τη δύναμη να της επιβληθεί. Αν προστεθεί συνάμα το γεγονός ότι οι δικαστικοί σαν υπάλληλοι του κράτους φροντίζουν και για τη δική τους επαγγελματική σταδιοδρομία, εύκολα συνάγεται πως οι αποφάσεις των δικαστηρίων μπορεί να φιλτράρονται σε μεγάλο βαθμό από εξωγενείς προς το πνεύμα της ισονομίας παράγοντες. Οι θεωρητικά ισότιμες σχέσεις δικαστικών-κυβερνώντων ή νομοθετών, και η επίσης θεωρητική υπεροχή τους έναντι των άλλων πολιτών, ανεξαρτήτου κοινωνικού στάτους, στην ουσία δεν υφίστανται σχεδόν καθόλου, και αυτό δεν αποκλείεται να συμβαίνει και με τη οικειοθελή συναίνεση της δικαιοσύνης⁹⁸.

Το τριμερές των αλληλοελεγχόμενων και ανεξάρτητων μεταξύ τους εξουσιών που εκπορεύεται από το σύνταγμα δεν ήταν ποτέ πρακτικά εφαρμόσιμο. Η δυνατότερη από τις άλλες δυο εξουσίες τις υπερκάλυπτε και παρεμβαλλόταν ενεργά και απροκάλυπτα στο έργο τους⁹⁹. Συνήθως η εκτελεστική επενέβαινε σε αλλότρια για αυτήν πεδία και προσπαθούσε κατά οιονδήποτε τρόπο να επιβάλλει απόψεις. Η περίπτωση της χρονικής περιόδου των δικαστικών αγώνων του συγγραφέα είναι κάτι παραπάνω από χαρακτηριστική. Τότε το εκτελεστικό σώμα αποτελούνταν από διορισμένους από τη χούντα πολιτικούς (ή τους ίδιους τους συνταγματάρχες) και οι πρακτικές του δεν διάφεραν από τις πρακτικές που ακολουθούσε και στον υπόλοιπο πολιτικό βίο (φυλακίσεις, εξορίες, βασανισμοί). Οι δικαστές από την άλλη υποχρεούνταν να πειθαρχούν αναντίρρητα στις εντολές των στρατιωτικών

⁹⁵ *Εγχειρίδιο καλού κλέφτη*, σ. 95-97.

⁹⁶ *Ο κουραδοκόφτης*, σ. 108-121.

⁹⁷ *Εγχειρίδιο καλού κλέφτη*, σ. 97-100.

⁹⁸ *Εγχειρίδιο καλού κλέφτη*, σ. 98-102.

⁹⁹ *Εγχειρίδιο καλού κλέφτη*, σ. 92.

που κατείχαν και την εξουσία¹⁰⁰. Το νέο στοιχείο που παραθέτει ο συγγραφέας στην περίπτωση αυτή είναι ότι από τη μια οι διορισθέντες τότε δικαστικοί εθελουφλούσαν και αυθαιρετούσαν με πλήρη συνείδηση και μάλιστα με χαρά, και από την άλλη ότι και μετά τη πτώση του συγκεκριμένου καθεστώτος, και παρά τις ελπίδες για αλλαγές, επί της ουσίας δεν έχει εμφανιστεί το παραμικρό βήμα προόδου.

4.4 Μπασκίνες Η σχέση του συγγραφέα ως υπόδικου και φυλακισμένου, αριστερών πεποιθήσεων, και έχοντας εντρυφήσει τα μάλα με τον υπόκοσμο, δεν ήταν δυνατό να είναι αρμονικές με τους εκπροσώπους του νόμου. Η δύσκολη περίοδος του τότε και η συνεχιζόμενη απαρέγκλιτη στάση του απέναντι στις εκάστοτε αρχές αποτελούσαν ισχυρές αντιαστυνομικές βάσεις. Η στάση του γενικά είναι σκληρή απέναντι στα όργανα του νόμου τόσο σε προσωπικό, όσο και σε θεσμικό επίπεδο. Ο ρόλος της αστυνομίας εξάλλου από τη φύση του είναι κατασταλτικός και οι σχέσεις του με την εξουσία άριστες, και τούτο από μόνο του αποτελεί εφιαλτήριο αντιπαράθεσης για τις ανατρεπτικές ιδέες του Πετρόπουλου. Η πολεμική του πάντως είναι, όπως σε όλες τις περιπτώσεις που αναφέρει γεγονότα, πλήρως τεκμηριωμένη και μάλιστα από πρώτο χέρι, αφού τα θύματα πολλές φορές ήταν συγκρατούμενοι του¹⁰¹.

Οι αστυνομικοί μυστικοί ή ένστολοι, χαμηλόβαθμοι ή αξιωματούχοι σκιαγραφούνται με μελανά χρώματα. Συμπεριφέρονται βάρβαρα, άξεστα και αλύπητα, χτυπούν με μανία, συλλαμβάνουν με τη βία αθώους, εκμεταλλεύονται τη θέση που βρίσκονται, και τρομοκρατούν με την παραμικρή αφορμή τους πολίτες. Η σημαντικότερη όμως κατηγορία που τους απαγγέλλεται είναι τα βασανιστήρια που κάποιιοι από αυτούς με ιδιαίτερο ζήλο πραγματοποιούσαν στους συνανθρώπους τους. Η κατάσταση σε περίοδο απολυταρχισμού χαρακτηρίζεται από βία και βάνανυση επιβολή του νόμου. Η κατάσταση στον ελλαδικό χώρο και ιδιαίτερα στις φυλακές δεν μπορούσε να διαφέρει από τη γενικότερη δικτατορική ατμόσφαιρα και έτσι περιγράφεται από τον συγγραφέα, δίχως να παραλείψει και να αναφερθεί διεξοδικά και στο θέμα των βασανισμών¹⁰². Οι καταστάσεις πάντως που αναλύονται δεν είναι καθόλου υπερβολικές ή λυρικά δοσμένες, αντίθετα εξετάζονται με ψυχραιμία, αντικειμενικότητα και χιούμορ.

Οι φύλακες της έννομης τάξης, εκτός των εμφανών καθηκόντων τους, παρουσιάζονται από τον συγγραφέα να επιτελούν και άλλες συμφέροντες προς το σώμα που υπηρετούν εργασίες. Εμφανίζονται στις δίκες ως μάρτυρες κατηγορίας κάποιου εχθρικά κείμενου προς τις κυβερνητικές πεποιθήσεις, μέσω των άπειρων δοσίλογων ελέγχουν την προσωπική ζωή των πολιτών για οτιδήποτε μπορεί να φανεί επικίνδυνο, κάνουν επιλεκτικά και ανάλογα με την καταβολή ή όχι αντιτίμου τα 'στραβά μάτια' σε παράνομες υποθέσεις πορνείας ή λειτουργίας ύποπτων καταστημάτων. Κυρίως όμως πολεμούν να αποκτήσουν το μονοπώλιο στο λαθρεμπόριο των ναρκωτικών (βασικά του χασισιού) από τον υπόκοσμο. Χρηματισμός, διαφθορά, εκβιασμοί, αρπακτικότητα, σαδισμός είναι η άποψη που είχε για τους τότε αστυφύλακες η πλειοψηφία των ελλήνων, και όχι μόνο οι τρόφιμοι των φυλακών¹⁰³.

Ο Πετρόπουλος εμφανίζεται άριστος γνώστης της οργάνωσης, της διαίρεσης και των αντικρουόμενων συμφερόντων (απαγωγές κρατουμένων) στο χώρο της αστυνομίας¹⁰⁴. Τα ντοκουμέντα που παράθετει μιλούν για ανοιχτές συγκρούσεις μεταξύ αστυνομιών για τον έλεγχο κερδοφόρων περιοχών (με σχετικό χάρτη), για τις μεθόδους που η καθεμιά χρησιμοποιεί, καθώς και πλήρη αναλυτικό κατάλογο ολόκληρης της δύναμής της¹⁰⁵. Η νομιμοφροσύνη, η τιμιότητα, ο αγνός και άδολος ζήλος, που μπορεί κάποιιοι να ήθελαν να γίνει πιστευτό ότι διέπνεαν τον απλοϊκό χωροφύλακα, για να παλέψει να σώσει το έθνος από τον επαπειλούμενο κίνδυνο των ταραξιών ή της

¹⁰⁰ *Το Α γιο χασισάκι*, σ. 162-166.

¹⁰¹ *Εγχειρίδιο καλού κλέφτη*, σ. 150-156.

¹⁰² *Εγχειρίδιο καλού κλέφτη*, σ. 70-83.

¹⁰³ *Εγχειρίδιο καλού κλέφτη*, σ. 66-70.

¹⁰⁴ *Εγχειρίδιο καλού κλέφτη*, σ. 56-66.

¹⁰⁵ *Εγχειρίδιο καλού κλέφτη*, σ. 60.

μάστιγας των ναρκωτικών, δεν μοιάζει να επαληθεύονται στις αναφορές του συγγραφέα για το ρόλο της αστυνομίας.

Η αστυνομία αποτελεί κρατική υπηρεσία και η σχέση που συνεπάγεται από αυτό πρέπει να είναι σχέση εντολέα-εντολοδόχου. Σε περιπτώσεις μη δημοκρατικές, όπως η περίπτωση του στρατιωτικού πραξικοπήματος, ο ρόλος της αστυνομίας αναβαθμίζεται και ομοιάζει ως προς τις δοθείσες αρμοδιότητες με αυτές του κρατούντος την εξουσία στρατού. Οι καταστάσεις που περιγράφει ο Πετρόπουλος και ιδιαίτερα ο τρόπος και η οπτική που τις παραθέτει προχωρούν ακόμη περισσότερο. Η αστυνομία εμφανίζεται όχι μόνο να εφαρμόζει κατά το δοκούν τον νόμο, αλλά επιπρόσθετα να ελέγχει τους δικαστές και ολόκληρη την δικαιοσύνη, της οποίας υποτίθεται ότι είναι μόνο εκτελεστικό όργανο. Εκτός τούτης της αντιστροφής ρόλων η αστυνομία φαίνεται να ελέγχει εξίσου και την κυβέρνηση, μιας και ο αρμόδιος υπουργός τύποις μόνο ηγούνταν του ομώνυμου υπουργείου. Ο αρχηγός της αστυνομίας και κυρίως ο διευθυντής της ασφάλειας φέρεται να ήταν ο πραγματικός εκπρόσωπος του κράτους σε όλο τον τομέα των εσωτερικών ζητημάτων και της επιβολής του νόμου¹⁰⁶. Η κατάσταση αυτή είναι ορατό πως επιρρίπτει στην αστυνομία πολύ περισσότερες ευθύνες από αυτές του απλού τοποτηρητή και προσθέτει στην ουσία σε βάρος της και πολλές άλλες τραγικές καταστάσεις.

Το σημαντικό του έργου του Πετρόπουλου όμως δεν είναι οι καταστάσεις που παρουσιάζει ή η αντικαθεστωτική οπτική που προσιδιάζει στα γεγονότα. Ο συγγραφέας μιλά με ψυχραιμία και ρεαλισμό για το ρόλο της αστυνομίας, που τον βλέπει διαρκώς να αναβαθμίζεται και να αυτονομείται, και μετά από τη μεταπολίτευση. Η αστυνομία λειτουργεί σαν ξέχωρος αυτοδιοικούμενος οργανισμός, που αγωνίζεται σύσσωμη και με μεθοδικότητα για το ίδιο κέρδος και τις καλύτερες δυνατές από πλευράς νομικού πλαισίου δυνατότητες δράσης, ενώ συγχρόνως απαιτεί επιτακτικά ολοένα και μεγαλύτερο μερίδιο -άμεσης και όχι πια έμμεσης- άσκησης εξουσίας. Η θέση της υπερβαίνει τα εσκαμμένα και λειτουργεί όχι πια σαν Σκύθης τοξότης του χρυσού αιώνα, αλλά ως μια υγιέστατη οργανωτικά και εύρωστη οικονομικά επιχείρηση, που σκοπό έχει τη μεγαλύτερη δυνατή συγκομιδή πόρων και την περισσότερο επιτρεπτή συμμετοχή της στη λήψη αποφάσεων για τη διακυβέρνηση του κράτους¹⁰⁷.

Η στάση αυτή του Πετρόπουλου δεν είναι παράδοξη γιατί οι καταστάσεις που βίωσαν οι αντιφρονούντες και οι κατάδικοι στη χούντα ήταν φρικαλέες. Η ιδιαιτερότητα του συγγραφέα μπορεί να διακριθεί και εδώ, μιας και οι αναφορές που κάποιες φορές κάνει εμπεριέχουν και κάποια θετικά στοιχεία για το ρόλο κάποιων αστυνομικών. Οι αστυνομικοί κάποιες φορές ονομάζονται προλετάριοι και μάλιστα λέγεται ότι η δουλειά που κάνουν, όχι μόνο δεν συγκαταλέγεται στις αριστοκρατικές ή εύκολες, αλλά κατατάσσεται στα χαμαλήδικα επαγγέλματα. Κάποιες περιπτώσεις αγαπητών από το λαό αστυνομικών¹⁰⁸ ή κάποιες άλλες καλόκαρδων διευθυντών φυλακών και χωροφυλάκων δεν αρκούν για να διορθώσουν το κακώς διαμορφωθέν από το υπόλοιπο έργο του κλίμα, παρά προσπαθούν να αποδώσουν όσο το δυνατόν πιστότερα και σφαιρικότερα την κατάσταση που επικρατούσε -και εξακολουθεί σύμφωνα με τα λεγόμενα του συγγραφέα να επικρατεί – στο χώρο της ελληνικής αστυνομίας. Συνοψίζοντας, το μόνο που με σιγουριά αφήνεται να εννοηθεί από τον Πετρόπουλο είναι πως η αστυνομία δεν μοχθεί αφιλοκερδώς για την πάταξη του εγκλήματος, ούτε η αυξανόμενη συμμετοχή της στα κοινά προΐδεάζει για μεγαλύτερες κοινωνικές ελευθερίες στο μέλλον. Η τάση για προσπάθεια αφύπνισης του αναγνώστη να ασχοληθεί σοβαρότερα με τα πολιτικά δρώμενα, είναι και εδώ σαφής.

4.5 Οι άνθρωποι του πνεύματος Οι πολιτικές και κοινωνικές συνθήκες διαμορφώνονται σε μεγάλο βαθμό από τον υψηλό ή μη μορφωτικό πήχη της κάθε εποχής. Οι άνθρωποι των γραμμάτων και των τεχνών δεν είναι άμοιροι ευθυνών ως προς τη μορφοποίηση τάσεων και

¹⁰⁶ *Εγχειρίδιο καλού κλέφτη*, σ. 98-102.

¹⁰⁷ *Εγχειρίδιο καλού κλέφτη*, σ. 86-90.

¹⁰⁸ *Το Άγιο χασισάκι*, σ. 111-121.

ιδεολογιών που σχηματίζονται στο κοινωνικό υπόβαθρο. Αντίθετα η συμμετοχή τους θεωρείται απαραίτητη, αφού διαθέτουν τόσο τις γνώσεις όσο και το απαιτούμενο επίπεδο για να τις εκφράσουν. Ο ρόλος που επωμίζονται πρέπει να είναι διαφωτιστικός, παραινετικός και με γνώμονα το κοινό συμφέρον. Αν οι πνευματικοί άνθρωποι είναι καθοδηγούμενοι, ωφελιμιστές, σκοταδιστές, τότε μοιραία και οι πολίτες ευκολότερα μπορεί να καταστούν ποδηγετούμενοι, ατομιστές και αδιάφοροι για την κοινωνική -και κατά συνέπεια και ατομική- ανέλιξη ή πρόοδο. Η σχέση των πνευματικών προσωπικοτήτων προς το λαό παραλληλίζεται από το συγγραφέα σχεδόν με τη μαθησιακή διδασκαλία και αυτό αποδεικνύει τη σημασία που δίνει ο ίδιος στο θέμα και στον τρόπο της μετάδοσης της γνώσης.

Ο Πετρόπουλος οσάκις αναφέρεται σε κάποιον άνθρωπο του πνεύματος, ποιητή, συγγραφέα ή λογοτέχνη, ζωγράφο¹⁰⁹ ή γλύπτη παραθέτει πλήθος πληροφοριών για το έργο και την προσωπικότητά του. Ο συγγραφέας εμφανίζεται καυστικός εναντίον της μεγαλύτερης μερίδας του πνευματικού κόσμου της Ελλάδος, γιατί θεωρεί τη στάση τους στα μεγάλα κοινωνικοπολιτικά προβλήματα της χώρας άνανδρη, υποκριτική και οικιοθελώς απομακρυσμένη από την ουσία των γεγονότων. Η συμπεριφορά ενός πνευματικού προσώπου πρέπει να εμπνέει και να αφυπνίζει το λαϊκό αίσθημα, δίχως να δειλιάζει μπροστά στους επικείμενους κινδύνους. Η στάση μεγάλης μερίδας του ευρύτερου καλλιτεχνικού χώρου παρουσιάζεται ως μηδενική εκεί που θα έπρεπε να θεριεύει (κατοχή, αντίσταση), υποχωρούσα εκεί που θα περίμενε κάποιος πυγμή και θέληση (δικτατορία, εξορίες), υποτονική ενώ θα όφειλε να ωρύεται (παγκοσμιοποίηση, καθολική επιβολή καπιταλισμού). Ο συγγραφέας κατηγορεί από τους ανθρώπους του πνεύματος τόσο αυτούς που η πολιτική τους σκέψη ήταν αποδεκτή από την εξουσία (Κυριακίδης, Πολίτης¹¹⁰), όσο και εκείνους που εντάσσονται σε πιο ριζοσπαστικές ιδεολογίες (Ρίτσος¹¹¹, Τριανταφυλλίδης¹¹²),

Η πολεμική του Πετρόπουλου καταφέρεται εναντίον όλης της πνευματικής κίνησης που αναπτύχθηκε στην Ελλάδα, είτε πρόκειται για το άτομο πνεύμα της, είτε για την πλήρη απορρόφηση και συνεργασία της με τις επιβαλλόμενες από το κράτος πολιτικές. Το φολκλόρ αποτέλεσε τον κύριο εκφραστή των αριστερών και ανατρεπτικών ιδεών του και μοιραία οι νύξεις που κάνει στους πατέρες της ελληνικής λαογραφίας δεν είναι καθόλου τιμητικές. Πιο συγκεκριμένα κατηγορεί τους Ν. Πολίτη και Σ. Κυριακίδη για αρχαιοπληξία και μεροληπτική αποθησαύριση της λαϊκής σοφίας. Η περιγραφή μιας κατάστασης του παρελθόντος μπορεί εύκολα να παρουσιαστεί με τον ένα ή τον άλλο τρόπο και έτσι τα εναγόμενα συμπεράσματα να μην αντικατοπτρίζουν πλήρως την πραγματική εικόνα.

Η επιλεκτική αποτύπωση της ελληνικής λαογραφίας από τη μια ως προς την μερική μόνο αποτύπωση των θεμάτων της, και από την άλλη σχετικά με την απόκρυψη του πραγματικά ελεύθερου λεξιλογίου που χαρακτήριζε μεγάλο μέρος της (δημοτικά τραγούδια, παροιμίες, θέατρο σκιών), διατυμπανίζεται σε κάθε ευκαιρία από το συγγραφέα. Οι άνθρωποι που ανέλαβαν να αναπαραστήσουν το παρελθόν μέσω των ηθών και των εθίμων στην Ελλάδα το έπραξαν μονομερώς¹¹³ και στην ουσία προβάλλοντας μόνο τη μισή αλήθεια, αφού οι περιπτώσεις που εκθέτει απλόχερα ο συγγραφέας τόσο στη λογοτεχνία¹¹⁴, όσο και στη δημόσια σοφία¹¹⁵, φανερώνουν μια καθ' όλα διαφορετική άποψη από την ισχύουσα. Το αξιοπρόσεκτο που επισημαίνει ο Πετρόπουλος στην περίπτωση αυτή, δεν είναι ότι η διαφορετική αυτή πραγματικότητα είχε κρυφθεί τόσο καιρό, αλλά το ότι η λογοκρισία που επιβλήθηκε όλα αυτά τα χρόνια στη λαϊκή μούσα έχει προκαλέσει ανεπανόρθωτη βλάβη. Το μεγαλύτερο μέρος των μη αρεστών γραπτών μνημείων και προφορικών παραδόσεων, όπως η αρχική αθυροστομία που χαρακτήριζε τα ρεμπέτικα τραγούδια ή η ερωτική

¹⁰⁹ *Μικρά κείμενα 1949-1979*, σ. 32-41.

¹¹⁰ *Η ιστορία της καπότας*, σ. 88.

¹¹¹ *Το Άγιο χασισάκι*, σ. 111.

¹¹² *Υπόμοσμος και Καραγκιόζης*, σ. 71.

¹¹³ *Η ιστορία της καπότας*, σ. 159-160.

¹¹⁴ *Η ιστορία της καπότας*, σ. 216-226.

¹¹⁵ *Η ιστορία της καπότας*, σ. 399-404.

ελευθεριότητα που χαρακτήριζε τα παλιότερα ήθη, έχουν εξαφανιστεί δια παντός ή έχουν παραδοθεί στο κοινό τόσο πολύ αλλαγμένα που απώλεσαν τον πρωταρχικό τους χαρακτήρα¹¹⁶.

Εκτός της λαογραφίας δείκτης για το κλίμα της εκάστοτε κοινωνίας είναι και η λογοτεχνική, εικαστική, ποιητική δημιουργία. Η κριτική του Πετρόπουλου στους φημισμένους διανοούμενους ή καλλιτέχνες ξεκινά από τον εθνικό ποιητή Σολωμό¹¹⁷ και συνεχίζεται στον Σεφέρη, Καζαντζάκη, Γκάτσο, Λουντέμη, Παπαδιαμάντη κ.α. Η αντιπαράθεσή του μπορεί να αφορά πολιτικές, ιδεολογικές, γλωσσολογικές, προσωπικές διαφορές με αυτούς ή να επισημαίνει υπαναχωρούσες πολιτικές θέσεις και αργυρώνητη συμπεριφορά. Οι κατηγορίες που εξακοντίζονται είναι άμεσα συνδεδεμένες με τα πολιτικά πιστεύω του συγγραφέα και οι κρίσεις του είναι οξείες και κάποιες φορές χυδαίες, αλλά πάντα συνοδεύονται από επιχειρήματα και αποδείξεις. Ο κόσμος του πνεύματος, όπως αυτός και να εκφράζεται, δεν έχει σταθεί διόλου στο ύψος των περιστάσεων, ούτε εκπλήρωσε σε καμία περίπτωση τον ιερό αφυπνιστικό του ρόλο. Οι λίγες εξαιρέσεις που παρατίθενται από το συγγραφέα είναι συνήθως περιπτώσεις άγνωστες στο ευρύ κοινό, όπως οι λαογράφοι Λελέκος και Αραβαντινός¹¹⁸, ή οι ζωγράφοι Γιώργος Παραλής και Γ. Δέρπαπας¹¹⁹, που πρώτος αυτός έχει παρουσιάσει, δίχως φυσικά να παραγνωρίζεται και η προσφορά εγνωσμένης αξίας ανθρώπων όπως οι Ελύτης, Χατζιδάκις, Τσαρούχης¹²⁰ κ.α.

4.6 Πανεπιστήμιο και ακαδημαϊκοί Συναφές με το θέμα της κριτικής στο σύνολο του πνευματικού κόσμου είναι και η περίπτωση της ακαδημαϊκής κοινότητας που συλλήβδην ο Πετρόπουλος πνέει δυσμένεια εναντίον της. Το πανεπιστήμιο σαν χώρος ελεύθερης και ποικιλότροπης έκφρασης και φορέας ανανεωτικών ιδεών, μοιάζει να έχει ξεστρατίσει από την παλιά αυτή του αποστολή. Οι πανεπιστημιακοί λειτουργούν και αυτοί ως μια κλειστή και αυστηρά καθορισμένη ομάδα, που λυμαίνεται μονοπωλιακά¹²¹ ολόκληρο τον πνευματικό βίο. Το ποιόν των ανθρώπων που την απαρτίζουν δεν διεκδικεί δάφνες ήθους¹²², ενώ και οι μέθοδοι που χρησιμοποιούνται- ιδιαίτερα στην Ελλάδα- χαρακτηρίζονται από ηθικισμό, βυζαντισμό και προγονολατρεία. Ο ρόλος της πανεπιστημιακής κοινότητας έχει μεταβληθεί, και από την ανεξάρτητη και πολλές φορές αντιθετική προς τις επίσημες πολιτικές του κράτους φωνή που δε δίσταζε συχνά να υψώνει, τώρα έχει υποβαθμιστεί σε ταπεινό χειροκροτητή της εκάστοτε κυβέρνησης, της οποίας πασχίζει να στηρίζει και να δικαιολογήσει τις πολιτικές σκοπιμότητες όπως μπορεί. Οι αναφορές του συγγραφέα κάνουν λόγο για όσα έχει κάνει ο ακαδημαϊκός χώρος στην Ελλάδα, που τα θεωρεί επιζήμια, αλλά και για όσα ωφέλιμα έπρεπε να πράξει και δεν πραγματοποίησε.

Το πανεπιστήμιο σαν τοποτηρητής και φύλακας της γνώσης, άρα και της πολιτιστικής παράδοσης, κατηγορείται ευθέως από τον Πετρόπουλο ότι ηθελημένα κώφευε και εθελουφλούσε μπρος στο μέγεθος του τεράστιου λαογραφικού πλούτου που υπήρχε στην Ελλάδα. Οι έρευνες του συγγραφέα έχουν αναδείξει άπειρα λαογραφικά στοιχεία¹²³, που φυσικά υπήρχαν διάσπαρτα σε ολόκληρη την ελληνική επικράτεια. Το ότι ένας άνθρωπος μόνος του κατόρθωσε να συγκεντρώσει τόσα στοιχεία και να φέρει στην επιφάνεια μέσω αυτών ακόμη περισσότερα από ό,τι το αρμόδιο πανεπιστημιακό τμήμα, φανερώνει μάλλον έλλειψη βούλησης του ακαδημαϊκού χώρου να αποκαλύψει ολόκληρη την ιστορική αλήθεια¹²⁴, παρά ανικανότητα. Η συνέχιση της πολεμικής του εναντίον των εισηγητών της ελληνικής λαογραφίας, που μεταφέρεται έτσι τώρα στον

¹¹⁶ *Υπόμνησμος και Καραγκιόζης*, σ. 6-11.

¹¹⁷ *Ο κουραδοκόφτης*, σ. 155-158.

¹¹⁸ *Η ιστορία της καπότας*, σ. 159-160.

¹¹⁹ *Μικρά κείμενα 1949-1979*, σ. 41-48.

¹²⁰ Βλ. το βιβλίο του Ελύτης, *Μόραλης, Τσαρούχης* κ.α.

¹²¹ *Η ιστορία της καπότας*, σ. 129.

¹²² *Old Salonica*, σ. 234.

¹²³ Βλ. τα βιβλία του *Old Salonica*, *Les Juifs de Salonique*, *La presence ottomane a Salonique*.

¹²⁴ *Η τραγιάσκα*, σ. 26-63.

πανεπιστημιακό χώρο είναι ορατή, μιας και τα πυρά του στοχεύουν στις ίδιες μονόπλευρες πολιτικές, που εξακολουθούν να εφαρμόζονται και από άλλους (Δημαράς, Vitti¹²⁵).

Οι πανεπιστημιακοί κατηγορούνται επίσης για λογοκλοπές άπειρων ντοκουμέντων που παρουσιάζουν για δικά τους¹²⁶, ενώ συγχρόνως αλληλοκαλύπτονται σε περιπτώσεις που κάποιου από αυτούς το αλάθητο ή η υπόληψη απειλείται, όπως κάνει κάθε άλλη συντεχνία. Ο χαρακτηρισμός ‘μαφία’ έρχεται να συμπληρώσει την άποψη του συγγραφέα για τους πανεπιστημιακούς, τον οποίο χαρακτηρισμό τεκμηριώνει βάσει των στοιχείων που παραθέτει αφενός, και των πηγών προέλευσής τους αφετέρου, που διατηρήθηκαν στην αφάνεια από τους πανεπιστημιακούς μόνο και μόνο για να μη χαθούν κάποια -παράνομα αποκτούμενα- κεκτημένα. Οι νύξεις αυτές δεν μπορούν να ιδωθούν ανεξάρτητα από τις γενικότερες ιδέες του για τον σύγχρονο δυτικό τρόπο επιστημονικής σκέψης, τον οποίο αντιπαραβάλλει προς τον ανατολίτικο, και τον βρίσκει πιο σεμνότυφο¹²⁷ σε πολλά ζητήματα, χωρίς την ίδια στιγμή να είναι αποδοτικότερος ή καλύτερος. Συνάμα πάρα πολλές βασικές του ιδέες πηγάζουν από τον ανατολίτικο τρόπο σκέψης, ο οποίος θεωρείται από τους δυτικούς ακαδημαϊκούς προεπιστημονικός, παρόλο που όπως αναφέρει ο συγγραφέας λεηλατείται πλειστάκις, κρυφίως και μεθοδικά¹²⁸.

Οι πανεπιστημιακοί δάσκαλοι παρουσιάζονται από τον συγγραφέα εγωπαθείς¹²⁹, ημιμαθείς και δουλοπρεπείς. Αρνούνται να αναγνωρίσουν τυχόντα λάθη τους και το θεωρούν υποτιμητικό να εμπλουτίσουν τις γνώσεις τους, πράγμα κατεξοχήν αντίθετο με τη φύση της επιστήμης. Εκεί που όμως δε συγχωρείται η στάση τους είναι στις δύσκολες για τον τόπο περιόδους διχασμού, όπου όχι μόνο δεν αντέδρασαν, αλλά υποστήριξαν είτε άμεσα με το έργο τους, είτε έμμεσα με την συναινετική σιωπή τους πολλές καταφανείς αδικίες και παραποιήσεις της πραγματικότητας¹³⁰. Το έργο που επετέλεσε όλα αυτά τα χρόνια ο ακαδημαϊκός χώρος δεν είχε τη κατεύθυνση που θα έπρεπε ή που θα μπορούσε, τόσο στο χώρο της δομικής κοινωνικής ανασύνθεσης, όσο και στον τομέα της καλυτέρευσης του επιπέδου της παρεχόμενης από αυτόν παιδείας. Επιπρόσθετα, δεν κατόρθωσε να απαγκιστρωθεί από την ετικέτα του μόνου ικανού να παράγει γνώση φορέα, στρεφόμενος και λαβαίνοντας υπόψη και άλλες ανεξάρτητες εκτός του πανεπιστημιακού χώρου πηγές. Στον αντίποδα μάλιστα, δεν έπαψε στιγμή να διεκδικεί μονολιθικά και με παρωπίδες την αποκλειστικότητα στον τομέα της επιστήμης και της έρευνας¹³¹.

Το πανεπιστήμιο δείχνει να επιτελεί έναν ουσιαστικό και ενεργό ρόλο στην κατασκευή κοινωνικών ή πολιτικών αντιλήψεων. Η ένσταση του Πετρόπουλου έγκειται στο ότι τούτη η συμμετοχή καταλύει τον βασικό σκοπό ύπαρξης του πανεπιστημίου, που είναι η διασφάλιση -μέσω της εγκυρότητας και της διάδοσης της γνώσεως- των υπέρτατων δημοκρατικών αγαθών της ελευθερίας και της ισότητας. Διότι κατά αυτόν τον τρόπο ο ακαδημαϊκός κόσμος μεταλλάσσεται από αυτόνομο χώρο ασχολούμενο μόνο με το επιστητό της γνώσης, και προχωρεί σε αλλότρια και αντιδιαστέλλόμενα προς την ουσία του αντικειμένου του πεδία, που γεννούν υποχρεώσεις και υποχωρήσεις, βλαπτικές για την ίδια τη φύση της επιστήμης. Η συμμετοχή στη διαμόρφωση νοοτροπιών και συνειδήσεων φαίνεται να είναι κοινώς αποδεκτή για τον πανεπιστημιακό χώρο, αλλά όχι κατόπιν νικηφόρας μάχης για τη διατήρηση της ανεξαρτησίας της λειτουργίας του, παρά ύστερα από την πλήρη του υπαγωγή στις εκάστοτε κυβερνητικές λογικές και βλέψεις.

4.7 Ιατρική και φάρμακα Η ιατρική είναι μια κατεξοχήν ανθρωπιστική επιστήμη. Η σημαντικότητα της διαρκώς αυξάνει και η δυναμική της στο κοινωνικό γίγνεσθαι είναι παγιωμένη σε υψηλότερα επίπεδα. Η σύγχρονη ιατρική τρόπον τινά ενσαρκώνει το συνδυασμό επιστήμης και

¹²⁵ Υπόμνησμος και Καραγκιόζης, σ. 60, 63.

¹²⁶ Η ιστορία της καπότας, σ. 167-168.

¹²⁷ Η ιστορία της καπότας, σ. 147.

¹²⁸ Η ιστορία της καπότας, σ. 148.

¹²⁹ Η ιστορία της καπότας, σ. 93.

¹³⁰ Η ονοματοδοσία όδων και πλατειών, σ. 47.

¹³¹ Η ιστορία της καπότας, σ. 322-328.

τεχνολογίας και αποτελεί το καύχημα όλων των προηγμένων οικονομικά δυτικών κρατών. Οι σχέσεις που διέπουν γιατρούς και ασθενείς πρέπει να χαρακτηρίζονται από ειλικρίνεια, εχεμύθεια, ανθρωπισμό και πάνω από όλα πίστη στον ιπποκρατικό όρκο. Η πραγματικότητα που υφάινει ο Πετρόπουλος στα γραπτά του απέχει παρασάγγας από αυτή την άποψη. Αντίθετα, η ιατρική κοινότητα τόσο σχετικά με τη συμπεριφορά των εκπροσώπων της, όσο και αναφορικά με τους στόχους και τις μεθόδους της ως επιστήμη, παρουσιάζεται σαν εκμεταλλευτής του ανθρώπινου πόνου, συμφεροντολόγα, ανήθικη, υποκρίτρια, υποταγμένη και συνεργάτιδα της κρατικής απολυταρχίας, αν και η ίδια διαθέτει τη δύναμη να ορθώσει ανάστημα. Οι αναφορές του συγγραφέα έχουν να κάνουν από τη μια με περιπτώσεις κραυγαλέων ιατρικών λανθασμένων επιλογών και από την άλλη αποκαλύπτουν ύποπτες σχέσεις της ιατρικής επιστήμης με μεγάλες φαρμακοβιομηχανίες ή παράνομα στρατιωτικά πειράματα¹³².

Η πρώτη κατηγορία που εξακοντίζεται στους γιατρούς γενικά, είναι η πουριτανική στάση τους στο σεξουαλικό τομέα, που εν πολλοίς συμπορεύεται με την εκκλησιαστική ή κυβερνητική υποκρισία. Έτσι οι γιατροί κάποτε τάσσονταν κατά του αυνανισμού¹³³ ή υπέρ της περιτομής, (και που αργότερα υπαναχώρησαν και αναίρεσαν), ενώ συγχρόνως στο θέμα της κλειτοριδεκτομής, της παρθενορραφής ή της πρωκτορραφής οι απόψεις τους μεταβάλλονταν ανάλογα με την ευσέβεια ή μη των κοινωνικών συνθηκών, και χωρίς να λογαριάζεται καθόλου η ωφέλεια, η προσωπική βούληση του ασθενούς και η ιατρική δεοντολογία¹³⁴. Άμεσο επακόλουθο του πουριτανισμού που διέπει την ιατρική επιστήμη στο θέμα της αντιμετώπισης των αφροδισίων νόσων, είναι και τα πολλαπλά παράνομα κέρδη που αποκομίζουν οι γιατροί από αμβλώσεις (αν και παράνομες σε πάρα πολλά μέρη), επιμηκύνσεις ή προσθαιρέσεις γεννητικών οργάνων (που στη συντριπτική τους πλειοψηφία είναι επισφαλείς για την υγεία και αναποτελεσματικές), αισθητικές επεμβάσεις (λιποαναρροφήσεις, πλαστικές εγχειρήσεις) με τις ίδιες σχεδόν συνέπειες και οφέλη¹³⁵.

Συναφές με το σεξουαλικό φαίνεται να είναι και το θέμα του HIV. Στην παγκόσμια ιατρική κοινότητα επιρρίπτονται από το συγγραφέα οι ευθύνες της δημιουργίας-κατασκευής του πρωταρχικού ιού, καθώς και η τελειοποίηση του (HIV1 ή HIV2) πάνω σε ανθρώπινα ανυποψίαστα όντα. Το χειρότερο όμως είναι το γεγονός ότι οι συνεργαζόμενοι στα πειράματα αυτά γιατροί ήταν πλήρως ενημερωμένοι πως κατασκεύαζαν έναν υπέρ-ιό με απρόβλεπτες συνέπειες για την ανθρωπότητα, όπως συνένοχοι υπήρξαν και στην απόκρυψη της αλήθειας αυτής. Η συνέργεια διπλωματούχων –ορκισμένων στην υπηρεσία της ανθρωπότητας- γιατρών με άμεσες ή έμμεσες δολοφονικές ενέργειες δεν πρέπει να ξενίζει, μιας και η συνεργασία ιατρικών ομάδων με ναζιστικά ή άλλου είδους ολοκληρωτικά καθεστώτα του παρελθόντος υπήρξε αγαστή. Σε όλα αυτά επίσης πρέπει να προστεθεί και η από κοινού στάση ιατρικής κοινότητας και πολιτικού κόσμου στην προσπάθεια για τη μη εξεύρεση μόνιμης και βιώσιμης λύσης στο πρόβλημα της νέας τούτης ανακλύπτουσας πανδημίας, γιατί τα πλεονεκτήματα που απορρέουν από την υπάρχουσα κατάσταση (πανάκριβα νοσήλια που απαιτούν υψηλό οικονομικό επίπεδο) υπερκαλύπτουν τα πιθανά κέρδη της πλήρους καταπολέμησης ή εξαφάνισής της¹³⁶.

Όλα τα παραπάνω είναι άμεσα συνυφασμένα με τη γενικότερα εξαρτημένη συμπεριφορά των γιατρών από τις τεράστιες βιομηχανίες παραγωγής φαρμάκων ή κατασκευής ιατρικών βοηθημάτων. Ο γιατρός λειτουργεί (με το αζημίωτο) σαν μεσάζοντας-διακινητής της συγκεκριμένης εταιρείας με την οποία συνεργάζεται, αδιαφορώντας πλήρως για την ποιότητα, την πραγματική αναγκαιότητα των εν λόγω παρασκευασμάτων ή αν κατά πόσο τελικά βοηθούν ή βλάπτουν τον ασθενή οι θεραπείες που εφαρμόζει. Η εικόνα για το δίδυμο ιατρική και αντίστοιχη βιομηχανία περιγράφεται ως σκαιώδης, αφού πλείστες όσες φαρμακοβιομηχανίες γιγαντώθηκαν και στήριξαν την

¹³² *Η ιστορία της καπότας*, σ. 288-289.

¹³³ *Η ιστορία της καπότας*, σ. 290.

¹³⁴ *Η ιστορία της καπότας*, σ. 144-145.

¹³⁵ *Η ιστορία της καπότας*, σ. 187.

¹³⁶ *Η ιστορία της καπότας*, σ. 308-312.

αποτελεσματικότητα και την πιστότητα των προϊόντων τους σε ανθρώπους πειραματόζωα, που αφειδώς και δίχως αναστολές χρησιμοποίησαν στο παρελθόν¹³⁷.

Οι απόψεις αυτές του Πετρόπουλου τεκμηριωμένες πάντα και δοσμένες με τον δικό του ξεχωριστό τρόπο, ορμώνται από τις γενικότερες ιδέες του για την σύγχρονη κοινωνία. Ο ανατολίτικος πολιτισμός προίκισε σε μεγάλο ποσοστό τη φωτισμένη Ευρώπη με την αρχαϊκή σοφία του, όσο και αυτό τείνει να υποβαθμιστεί ή να ξεχαστεί. Ο προκαπιταλιστικός κόσμος ταυτίζεται με την οικιακή-λαϊκή ιατρική και τους ερασιτέχνες κομπογιαννίτες. Ο συγγραφέας τάσσεται απροκάλυπτα υπέρ αυτής της τιμότερης, ηπιότερης, πολλές φορές δραστικότερης, όπως την αποκαλεί ιατρικής, ενώ συγχρόνως εξάρει το ήθος, την αγάπη για τον πάσχοντα, την μεγαλύτερη ανιδιοτέλεια των ερασιτεχνών γιατρών. Σε πολλές περιπτώσεις επιμένει για τις καλύτερες επιπτώσεις που έχουν στην υγεία οι παλιότερες παραγκωνισμένες πλέον πρακτικές των κομπογιαννιτών και συνάμα έτσι εκτοξεύει μύδρους για τους επίορκους, συνεργάτες ή υπάλληλους ύποπτων βιομηχανικών κολοσσών, εκτελεστές δολοφονικών επεμβάσεων και τελικά μισάνθρωπους, υποταγμένους στο χρήμα και την εξουσία σύγχρονους διπλωματούχους γιατρούς¹³⁸.

Γενικώς η πολεμική του Πετρόπουλου επικεντρώνεται στις λογικές που διέπουν όλες τις κοινωνικές ομάδες που είτε θεσμικά είτε λόγω ρόλου μπορούν να επηρεάσουν και να διαμορφώσουν καταστάσεις. Η κοινωνία προβάλλεται έντονα και με πλείστα όσα πειστήρια θνησιγενής σε ολόκληρο το φάσμα της. Η πραγματικότητα παρουσιάζεται χειρότερη του προσδοκώμενου για το υποτιθέμενο υψηλό επίπεδο ανάπτυξης της εποχής. Η κατάσταση που έχει παγιωθεί και επικρατήσει στις σύγχρονες πολιτείες είναι στηριγμένη στην ανισότητα και στην εκμετάλλευση των ασθενέστερων. Η διάθεση για αλλαγές μπορεί να ξεκινήσει μόνο αν πρώτα οι ανήκοντες στη μάζα των εκμεταλλευομένων, συνειδητοποιήσουν το μέγεθος και τους τρόπους της αδικίας που υφίστανται. Τούτο θεωρεί υποχρέωση αυτών που έχουν τη γνώση ο συγγραφέας, να διαφωτίσουν, δίχως να σκιαχτούν από τις συνέπειες, ο καθένας με τον τρόπο του τη σκληρή πραγματικότητα, και να οδηγήσουν έτσι τη λαϊκή βούληση να προβληματιστεί και να πάρει αποφάσεις για το μέλλον της. Η κατά πάντων κριτική του συγγραφέα έχει στόχο να επαναπροσδιοριστεί ολόκληρο το σύγχρονο κοινωνικό οικοδόμημα και κυρίως τη στάση των ανθρώπων προς αυτό, γιατί όπως διαρκώς αποδεικνύεται δεν υπάρχει χώρος ή τμήμα του που να μην παραπαίει και να μην έχει ανάγκη εκ βάθρων ανοικοδόμησης.

4.8 Στόχοι, προσωπικές απόψεις και υπερβολή Η επιλογή των θεμάτων του Πετρόπουλου, όπως και η γλώσσα που χρησιμοποιεί ή οι σκληρές κριτικές που εκτοξεύει παντάπασι, εντάσσονται στα πλαίσια της διάθεσής του να αφυπνίσει την διάθεση των αναγνωστών του, ώστε να ασχοληθούν ουσιαστικότερα με τα κοινά. Η τακτική που ακολουθεί είναι μεθοδική, ακριβολόγα και πλήρως τεκμηριωμένη στα θέματα που παραθέτει. Οι αλλαγές που φαίνονται αναγκαίες να επέλθουν, είναι πραγματοποιήσιμες με την προϋπόθεση να κατανοηθεί από μέρους του κοινωνικού συνόλου ότι το υπάρχον καθεστώς, όπως και να εκφράζεται, νοσεί και απειλεί να μεταδώσει την ανίατη ασθένειά του παντού. Η πλήρης αποδόμηση του κοινωνικού γίγνεσθαι κρίνεται επιτακτική, επειδή η πανταχού παρούσα αποσάθρωση δεν είναι δυνατό να καταπολεμηθεί με ημίμετρα. Η κοινωνία στην παρούσα μορφή τείνει να στραγγαλίσει τους πολίτες, και η όποια προσπάθεια για ανακατατάξεις καθίσταται εφικτή, μόνο αν ανατραπεί ολόκληρο το οικοδόμημα, και αν αλλάξουν οι λανθασμένες νοοτροπίες των πολιτών, με τη μορφή που παρουσιάζονται σήμερα.

Η ανατροπή θα γίνει σταδιακά όπως βαθμηδόν έχει επέλθει και η τωρινή ισχύουσα κατάσταση. Οι νοοτροπίες και γενικώς οι παραδόσεις χρειάστηκαν καιρό να ριζώσουν και να καθιερωθούν, άρα και ο χρόνος που απαιτείται για να αλλάξουν δεν είναι λιγότερος¹³⁹. Ο συγγραφέας φρονεί ότι ο Έλληνας έχει ανάγκη να επαναπροσδιορίσει το κοσμοείδωλο του, αφού προηγουμένως κοιτάξει το

¹³⁷ *Η ιστορία της καπότας*, σ. 87.

¹³⁸ *Η ιστορία της καπότας*, σ. 86.

¹³⁹ *Η τραγιάσκα*, σ. 221.

παρελθόν του κατάματα. Η προσπάθεια του Πετρόπουλου επικεντρώνεται στο να γκρεμίσει πλήρως την εικόνα που έχει διαμορφωθεί στην Ελλάδα και να επιστήσει την προσοχή των αναγνωστών στον τρόπο προσέγγισης της ιστορικής πραγματικότητας. Η γνώση του παρελθόντος δύναται να ωφελήσει τα μάλα μόνο αν εξεταστεί αμερόληπτα και αντικειμενικά, και αυτό προσπαθεί να πράξει ο συγγραφέας παρουσιάζοντας -με το δικό του ξεχωριστό τρόπο- μεγάλο κομμάτι της ελληνικής ιστορίας, και αντιπαραβάλλοντάς το με την επίσημη εκδοχή της ελληνικής πολιτικής. Η οπτική του Πετρόπουλου ξαφνιάζει με την επαναστατικότητά της, αλλά έτσι κατανοεί ο ίδιος πως πρέπει να λέγονται τα γεγονότα, ακέραια και δίχως μεθοδεύσεις¹⁴⁰. Η ανασύνθεση του κοινωνικού γίγνεσθαι είναι εφικτή με την προϋπόθεση να συνειδητοποιήσουν οι πολίτες, ότι ολόκληρο το οικοδόμημα του σύγχρονου ελληνικού κράτους χτίστηκε με συγκεκριμένες τακτικές και για να εξυπηρετήσει συγκεκριμένα συμφέροντα, τα οποία δεν φαίνονται να είναι προς όφελος της πλειονότητας. Η αφύπνιση είναι το πρωταρχικό βήμα πριν την ανάπτυξη της όποιας κοινωνικής δράσης και ο συγγραφέας έχει τον τρόπο του να κεντρίζει το ενδιαφέρον.

4.8.1 Καπιταλισμός Ο συγγραφέας δηλώνει ιδεολογικά αναρχικός¹⁴¹, αν και η ιδιομορφία του χαρακτήρα του αποκλείει πάσα κατηγοριοποίηση. Η κοινωνία διέπεται και διοικείται με κανόνες που επιβάλλονται από το ισχύον πολίτευμα. Η πολιτειακή ανατροπή είναι το ζητούμενο για κάθε αντιεξουσιαστή και ο Πετρόπουλος δεν παρεκκλίνει στην περίπτωση αυτή από τον κανόνα. Ο μέγιστος εχθρός, ο ύστατος δυνάστης είναι ο καπιταλισμός και αυτός ευθύνεται αποκλειστικά για ό,τι δεινό συνέβη, συμβαίνει και θα συμβεί στις αστικές και όχι μόνο δημοκρατίες. Το κεφάλαιο έχει εισχωρήσει παντού και με τη διαβρωτική του δύναμη παρασύρει λαούς, γλώσσες, ήθη, νοοτροπίες, ένδυση, δαιτολόγιο. Ο έμμεσος παναμερικανισμός που εκφράζεται με την παγκοσμιοποίηση και σιγοντάρεται με τις ευλογίες της εξίσου ιμπεριαλιστικής Ευρωπαϊκής Ένωσης καταπατεί κάθε έννοια δικαίου και δικαιώματος στην ετερότητα. Ο καπιταλισμός προβάλλεται ως αποκλειστικό βιώσιμο σύστημα διακυβέρνησης ύστερα από την πτώση του σιδηρού παραπετάσματος, και τούτος ο μονισμός στην επιλογή είναι εκ διαμέτρου αντίθετος με το πνεύμα ελευθερίας, που διατείνονται ότι παρέχουν οι σύγχρονες δημοκρατίες¹⁴².

Ο καπιταλισμός παρά τις διακηρύξεις για ελευθερία λόγου ή έκφρασης και τα περιθώρια δράσης που προσφέρει στους πολίτες -σε σχέση πάντα με τον κομμουνιστικό αντίποδα- παρουσιάζεται από το συγγραφέα το ίδιο απολυταρχικός. Οι αστικές κυβερνήσεις όχι μόνο δεν ενδιαφέρονται να προστατεύσουν τα κατοχυρωμένα και αποκτούμενα με αγώνες δικαιώματα των πολιτών, αλλά συνεργαζόμενες στενά με τους εκπροσώπους του κεφαλαίου προσπαθούν από κοινού να τα επιδιωκούν. Το χρήμα έχει καταστεί μέτρο πάντων και ο κεφαλαιοκράτης της σύγχρονης εποχής έχει στην υπηρεσία οτιδήποτε μπορεί να του χρειαστεί. Τα κοινοβούλια ψηφίζουν νόμους και διατάξεις ευνοϊκές για τους έχοντες, καταστρατηγώντας στοιχειώδεις αξίες, οι κυβερνήσεις εκτελούν αναντίρρητα και με ζήλο τις εντολές των ισχυρών, οι δικαστικές αρχές ενεργούν μεροληπτικά, υποκριτικά και με γνώμονα όχι πια την τυφλή θέμιδα, ο τύπος καλύπτει τα εγκλήματα ή αποπροσανατολίζει το κοινό με επουσιώδη και άκαιρα θέματα, η αστυνομία και ο στρατός δυναμώνουν και εξοπλίζονται, οι φυλακές ασφυκτιούν ενώ τα σχολεία ερημώνουν, η αγωνιστικότητα και το ενδιαφέρον για το μέλλον αντικαταστάθηκε με την παντελή αδιαφορία που βοηθήθηκε από την ατομικότητα και τον υπέρμετρο καταναλωτισμό, η εκκλησία, η επιστημονική και καλλιτεχνική κοινότητα από την άλλη, σιωπούν, αδρανούν και νίπτουν τας χείρας τους βουλεύόμενες

Η επικράτηση του καπιταλισμού έχει συντελεστεί βαθμιαία και μεθοδικά. Η ολοκλήρωση της κυρίαρχιας του δε θα σταματήσει ποτέ και μπροστά σε τίποτα. Η πολιτική με τους εκπροσώπους της

¹⁴⁰ Συνέντευξη στο περιοδικό *Το Δέντρο* τον Ιούνιο του 2002.

¹⁴¹ Συνέντευξη στο περιοδικό *Το Δέντρο* τον Ιούνιο του 2002.

¹⁴² *Η τραγιάσκα*, σ. 165-166.

δεν είναι άρχοντες της ζωής του τόπου παρά απλοί εντολοδόχοι¹⁴³. Η δυναμική του κεφαλαίου είναι τόση, που δίχως δυσκολία εξαγοράζει ή κατασκευάζει συνειδήσεις, ελέγχει το κλίμα που επικρατεί στα Μ.Μ.Ε. προωθεί αφοσιώμενους του συνεργάτες σε όλα τα σημαντικά πόστα, προσπαθεί να καταστήσει ανίσχυρους συνταγματικούς θεσμούς¹⁴⁴, και διατάξεις που τον εμποδίζουν (συμβούλιο επικρατείας) ή φτιάχνει νέους στα μέτρα του (τρομονόμος), αφανίζει άμεσα ή με πλάγια μέσα όσους προσπαθούν να του εναντιωθούν. Η μεγαλύτερη όμως επιτυχία του συστήματος έγκειται στο ότι κανείς δεν πιστεύει πλέον ότι κάτι μπορεί να αλλάξει. Σε αυτό το σημείο επικεντρώνεται και η πολεμική του Πετρόπουλου, να πείσει ότι η κατάσταση αυτή της αγωνιστικής ύπνωσης αφενός έχει καλλιεργηθεί σκόπιμα και αφετέρου ότι η συλλογική δράση ως πολιτική τακτική δεν έχει τελείως σβήσει. Η πτώση της Ε.Σ.Σ.Δ. δεν μεταφράζεται σαν ήττα όλων των εναλλάκτικων τρόπων διακυβέρνησης ενός κράτους, αλλά ως παράδειγμα νουθεσίας κατά των απανταχού δογματιστών.

Το σύστημα έγινε πανίσχυρο είτε γιατί μπορεί να επιβάλλεται μέσω της δυναμικής του, είτε επειδή εξυπηρετεί με τις πολιτικές του κοινά συμφέροντα με άλλους φορείς της εξουσίας και δομικούς θεσμούς της κοινωνίας. Η σχετικώς εύκολη καθολική αποδοχή του καπιταλισμού εξάλλου από όλα τα αστικά κράτη δεν θα πραγματοποιούνταν, αν δεν συγκέντρωνε όλα εκείνα τα εχέγγυα ακέραιας συνεργασίας με τις προκαπιταλιστικές αρχές. Ο καπιταλισμός στηρίχθηκε και στηρίζεται από όλες τις ισχυρές οικονομικές και κοινωνικές ομάδες, γιατί η φύση του, στηριγμένη στην ανισότητα και στην εκμετάλλευση, ταίριαζε απόλυτα με τους στόχους των απανταχού αρχόντων. Το σύστημα βοηθήθηκε και κατόπιν υιοθετήθηκε από όλες τις λοιπές μορφές εξουσίας, που αποτελούν γνήσιους πια εκφραστές και υπερμάχους του. Ιδιαίτερα μάλιστα κάποιες από αυτές αποτέλεσαν πρώτη ύλη για την ιδεολογική και κοινωνική του -έναντι άλλων καθεστώτων- επικράτηση. Οι καπιταλιστικές κυβερνήσεις ενστερνίστηκαν σε μεγάλο ποσοστό τις ανελεύθερες και μισαλλόδοξες ιδέες του εθνικισμού, του ρατσισμού, του δογματισμού και του φονταμενταλισμού, γιατί τούτες τους ήταν χρήσιμες σε συγκεκριμένες ιστορικές φάσεις. Η πολεμική κατά πάντων των μορφών εξουσίας δεν είναι τυχαία από τον Πετρόπουλο, μιας και η εξουσία τρέφεται και έλκεται μόνο από την εξουσία. Η εξουσία του καπιταλιστικού κόσμου προωθήθηκε, συντηρείται και θα κυριαρχεί, επειδή βολεύει αυτούς που ούτως ή άλλως έχουν τις δυνατότητες και τα μέσα να την ασκήσουν.

4.8.2 Εθνικισμός και ρατσισμός Τα κράτη-έθνη δεν υπήρχαν πάντα στο προσκήνιο της ιστορίας, ούτε είναι βέβαιο πως θα εξακολουθήσουν να υφίστανται για πάντα, περισσότερο τώρα που οι συνενώσεις λαών και πολιτισμών στο πλαίσιο Ε.Ε. τείνουν να υπερκεράσουν τον εθνικό τους χαρακτήρα¹⁴⁵. Ο εθνικισμός υπήρξε ένας από τους μεγαλύτερους υπεύθυνους για τις πρόσφατες καταστροφές του γένους και δικαιολογημένα -ως αριστερός και αναρχικός- ο Πετρόπουλος στρέφεται πολλάκις εναντίον του. Οι έννοιες πατρίδα, έθνος, θρησκεία έχουν χρωματιστεί με μια έντονα μισαλλόδοξη και ρατσιστική απόχρωση στην Ελλάδα και αυτό καυτηριάζεται μα κάθε δυνατή αφορμή από τον συγγραφέα. Η λαογραφία, αν και ενδεδυμένη με επιστημονικό μανδύα, κατηγορείται ότι από τη γέννηση της μέχρι σήμερα δεν έπαψε να προπαγανδίζει και να γαλουχεί εθνικόφρονες με τη γνώριμη μέθοδο της αναγωγής των πάντων στο αρχαιοελληνικό κάλλος¹⁴⁶, παραλείποντας τις δισχιλιεείς άλλες επιρροές που μπορεί να δέχτηκε το ελληνικό φολκλόρ. Η κατάρριψη του παπαρηγοπούλειου κατασκευάσματος και προπομπού της μεγάλης ιδέας τρίσημου σχήματος: Αρχαία Ελλάς-Βυζάντιο-Σύγχρονο ελληνικό κρατος, καθίσταται πρωταρχικός στόχος του συγγραφέα και οι αποδείξεις που παρουσιάζει για αυτό, σταχυολογούνται από όλο το ιστορικό και κοινωνικό (ντύσιμο αγωνιστών επανάστασης¹⁴⁷) φάσμα.

Η λαογραφία ως επιστήμη εμφανίστηκε ταυτόχρονα με τη δημιουργία των εθνικών κρατών δύο αιώνες περίπου πριν. Τα νεοσύστατα κράτη στηρίχθηκαν σε μεγάλο ποσοστό στο φολκλόρ για να

¹⁴³ *Εγχειρίδιο καλού κλέφτη*, σ. 9-12.

¹⁴⁴ *Ο κουραδοκόφτης*, σ. 108-121.

¹⁴⁵ *Η τραγιάσκα*, σ. 206-214.

¹⁴⁶ *Η τραγιάσκα*, σ. 214-223.

¹⁴⁷ *Η τραγιάσκα*, σ. 56-58.

αποδείξουν την ομοιογένεια των πληθυσμιακών ομάδων των χωρών τους και να προωθήσουν έτσι την εθνική τους ενότητα. Ο συγγραφέας παρατηρεί επί αυτού ότι η ελληνική λαογραφία επιμένει να κινείται στους ίδιους άξονες με την εποχή της ίδρυσης της, μη παραδεχόμενη πως όλα τα συμπεράσματα που εξάγει η λαογραφία ως επιστήμη, είναι κοινά σχεδόν σε όλες τις χώρες και για όλες τις περιπτώσεις¹⁴⁸. Η διαρκής προσπάθεια να αποδειχθεί με κάθε τρόπο ότι η Ελλάδα συγγενεύει άμεσα με το αρχαίο και το βυζαντινό παρελθόν της, φανερώνει εθνικιστικούς στόχους¹⁴⁹, που είναι εκ διαμέτρου αντίθετοι με το πνεύμα που πρέπει να χαρακτηρίζει μια επιστήμη, δηλαδή αμεροληψία, αντικειμενικότητα, επιστημονικότητα. Η λαογραφία αποτέλεσε και συνεχίζει να αποτελεί τον ακρογωνιαίο λίθο της διατήρησης εθνοκεντρικών πολιτικών και αυτό μάχεται με ζήλο ο Πετρόπουλος σε κάθε δυνατή ευκαιρία.

Ο πατριωτισμός εκφράζεται στην Ελλάδα περισσότερο με εκδήλωση μίσους κατά των όμορων λαών, και αυτό καταπολεμά και κριτικάρει με μανία ο συγγραφέας. Καλός Έλληνας δέον να θεωρείται ο άσπονδος εχθρών των Τούρκων, των Βούλγαρων, των Αλβανών και των Εβραίων. Τα φωτογραφικά λευκώματα¹⁵⁰ του Πετρόπουλου καταδεικνύουν απτά την παρουσία όλων των γειτονικών λαών και τις επιρροές που άσκησαν στον ελληνικό πληθυσμό, παρά την προσπάθεια όλων των πολιτικών να υποβαθμίσουν ή να διαγράψουν την πολυετή αυτή γειτνίαση. Εκτός αυτού, ο τρόπος ντυσίματος που παρουσιάζεται τώρα σαν παραδοσιακά ελληνικός (κουτσαβάκηδες, νταήδες¹⁵¹, θέατρο σκιών), οι άμπολλες καθημερινές εκφράσεις του λαού, πλήθος ονομάτων (Κιουλάφης, Σάπκας, Καλπάκης) και τοπωνυμίων (Γενιτσά, Κουλέ Καφέ), συνήθειες και χούγια (στόλισμα 'χρυσής νύφης' κατά τα τούρκικα πρότυπα, καφές, τύπος μουστακιού ή κώμης¹⁵²) του παρελθόντος, πιο πολύ μοιάζουν να ελληνοποιηθήκαν, από ό,τι να ήταν γεννήματα του ανόθευτου και ανεπηρέαστου, από τους χαμηλότερου πολιτισμικού επιπέδου βαρβάρους γείτονες του, ελληνικού πολιτισμού.

Η περί πάντων διακρίσεις και ο ρατσισμός δεν έλειψαν ποτέ από την ελληνική νοοτροπία και αυτό εξαιρείται από τον συγγραφέα, ακόμη και σε περιπτώσεις που δε δείχνουν ότι δύνανται να διαπνέονται από τέτοιες λογικές. Ο υπερτονισμός λ.χ. κάποιων περιοχών (Ρούμελη, Μοριάς) και προσώπων (Κουντουριώτης, Μαυρομιχάλης) φαντάζει πολλαπλάσιος της πραγματικής προσφοράς τους, ενώ κάποιοι άλλοι πραγματικοί ήρωες του γένους, όπως και οι ιδιαίτερες περιοχές τους, υποσκελίζονται ή αποσιωπούνται¹⁵³ (Μακεδόνες εθνομάρτυρες της επανάστασης και της αντίστασης). Οι υστερόβουλες καταγραφές της ιστορικής πραγματικότητας συνεχίζονται και έτσι ενώ τιμούνται μέσω μιας οδού ή ενός δρόμου, και διατηρούνται τοιουτοτρόπως στη μνήμη των πολιτών, κάποια ιστορικά πρόσωπα (Γρηγόριος Ε', Τρούμαν, Γράμμος, Κόνιτσα, τα πάμπολλα ονόματα βασιλέων, στρατιωτικών και αλύτρωτων πατρίδων), στον αντίποδα δεν αναφέρονται διόλου κάποια άλλα (ΕΛΑΣ, στρατηγός Τουχόλσκι, Γιάννης Ζεύγος¹⁵⁴, Σοβιετική Ένωση, Τουρκία, Εβραίοι σφαγέντες ή εκτελεσθέντες εν Ελλάδι), και τούτο αποτελεί εμμέσως πλην σαφώς μεροληπτική παρουσίαση της ιστορίας. Η εθνικιστική λογική των μιλιταριστικών δικτατοριών καθώς και η μειωτική συμπεριφορά των εθνικοφρόνων παλιοελλαδιτών έναντι των Αρβανιτών και Βλάχων, των προσφύγων, των Βορειοελλαδιτών γενικά και Σλαβομακεδόνων ειδικότερα, των κοινωνικών αγωνιστών, φανερώνει πως το ελληνικό κράτος, ήδη από ιδρύσεώς του, στηρίχτηκε σε φασιστικές βάσεις, και οι πολιτικές αυτές δεν σίγησαν ποτέ, μιας και η ρατσιστική αυτή συμπεριφορά¹⁵⁵ συνεχίζεται και στις μέρες μας εναντίον των ομοφυλόφιλων, των αλλόθρησκων, των ξένων, των διαφορετικών σε κάτι από τα καθιερωμένα.

¹⁴⁸ *Η τραγιάσκα*, σ. 206-208.

¹⁴⁹ *Η τραγιάσκα*, σ. 221-223.

¹⁵⁰ Βλ. τα βιβλία του *Old Salonica, Les Juifs de Salonique*.

¹⁵¹ *Υποκόσμος και Καραγκιόζης*, σ. 44-46.

¹⁵² *Ο μύσταξ*, σ. 16-20.

¹⁵³ *Η ονοματοδοσία οδών και πλατειών*, σ. 45-54.

¹⁵⁴ *Η ονοματοδοσία οδών και πλατειών*, σ. 70-82.

¹⁵⁵ *Ο κουραδοκόφτης*, σ. 141-145.

Την άσπιλο και αμίαντο από βάρβαρες προσμεΐξεις καθαρότητα του γένους υπερασπίζεται εν πολλοίς και η θεωρία της υπεροχής και γνησιότητας της ελληνικής γλώσσας. Η άποψη αυτή καταπολεμείται από τον Πετρόπουλο με όπλα όχι μόνο τις άπειρες αναγωγές του στα σανσκριτικά ή λατινικά για την ετυμολογία μιας ελληνικής λέξης, αλλά κυρίως στο ότι μύριες καθημερινές λέξεις που χρησιμοποιούνται κατά κόρον από το λαό έχουν τούρκικη (μπρίκι, καφενές, φλιτζάνι¹⁵⁶), σλαβική (Βόστιτζα, Μαρίτζα), ή δυτικοευρωπαϊκή (μετρό, μπετόν) καταγωγή. Η αστικοποίηση εξάλλου του κράτους εξαφάνισε σχεδόν όλα τα τοπικά ιδιώματα, και η γλώσσα που καθιερώθηκε μεταπολεμικά δεν αντικατοπτρίζει σε καμία περίπτωση πλέον το βάθος και την ποικιλομορφία της ελληνικής, της οποίας καυχείται πως αποτελεί συνεχιστή¹⁵⁷. Η λεξιπενία της νεοελληνικής αποδεικνύεται επίσης και από την αδυναμία να μεταφράσει με ορθότητα σύγχρονες λέξεις στην καθομιλούμενη (γκολ, σεσουάρ, birth control), ενώ συνάμα οι αυθαίρετες ελληνοποιήσεις ονομάτων (Bacon, Amsterdam σε Βάκωνα και Αμστελόδαμο) δηλώνουν απλά τη στείριότητα στην έκφραση και τον ελληνοκεντρισμό. Οι αργκό τέλος του υποκόσμου ή των ειδικών επαγγελματικών ομάδων, όπως και ο τρόπος συμπεριφοράς τους¹⁵⁸, εμφανίζονται τόσο φτωχές σε ελληνικότητα, που στο μεγαλύτερο ποσοστό τους είναι αντιγραφή των αντίστοιχων τούρκικων ή ιταλικών.

Η μισαλλοδοξία φαίνεται να είναι ένα ακόμη χαρακτηριστικό της ελληνικής φυλής. Η περίπτωση της πλήρους καταστροφής όλων σχεδόν των οθωμανικών, σλαβικών και εβραϊκών μνημείων¹⁵⁹ (σπίτια, ναοί, παλάτια, νεκροταφεία, επιγραφές) έχει συντελεστεί με απίστευτη ακρίβεια και αγριότητα. Η πολυετής και πασιφανής επίδραση των ομάδων αυτών στην ελληνική κοινωνία και μαζί τους ολόκληρο το παρελθόν της ανατολίτικης ιδιοσυγκρασίας που εξέφραζαν, τώρα μοιάζει να αναβιώνει μόνο επιλεκτικά. Ο Πετρόπουλος στα λευκώματα του έχει περισώσει κάποια από αυτά και με ευκολία τα παραθέτει ως πειστήρια απόδειξης τούτης της πατριωτικής καταστροφικής αλλοφροσύνης. Ορισμένα εξάλλου, εκτός της ιστορικής και λαογραφικής τους αξίας, άξιζαν να διατηρηθούν και σαν μνημεία υψίστης αισθητικής και ομορφιάς¹⁶⁰. Η λανθασμένα εκφραζόμενη αγάπη για το έθνος όμως, όταν υπερισχύει της λογικής, δεν διστάζει να ασχημονεί κατά πάντων, και αυτή ακριβώς την υστερία χτυπά ο συγγραφέας, εντάσσοντάς την στην κατά εθνοφαναλισμού πολεμική του.

Η λογική του συγγραφέα είναι επιθετική και αποκαλυπτική. Η λαογραφία του παρουσιάζει το παρελθόν ιδωμένο με μια οπτική αντιεθνικιστική. Ο ελληνικός λαός εμφανίζεται πλήρως ξεκομμένος από το αρχαίο δοξασμένο παρελθόν του και όχι τόσο άμεσα συνδεδεμένος με το μεσαιωνικό Βυζάντιο. Η αποικοδόμηση του ελληνοκεντρικού ιδεώδους και της εθνικιστικής υπερφίαλης έπαρσης ξεκινά από τον εθνικό ύμνο και τον εθνικό ποιητή (μέθυσος, μασόνος, Εβραίος¹⁶¹), συνεχίζεται με την ηρωική φουστανέλα (φορεσιά των Αρβανιτών οπλαρχηγών του 1821¹⁶² που ελληνοποιήθηκε αργότερα), τη σημαία (επιβολή της συγκεκριμένης έναντι των άλλων που υπήρχαν, λόγω της επιρροής του αρβανίτικου ναυτικού λόμπι¹⁶³ της Ύδρας και άλλων νησιών). Οι νεοέλληνες πίνουν τούρκικο καφέ, χρησιμοποιούν τούρκικες και σλαβικές λέξεις, ντύνονται και καλλωπίζονται ανατολίτικα¹⁶⁴, συμπεριφέρονται δουλοπρεπώς στους εκάστοτε κατακτητές, τα ήθη και τα έθιμα τους συγγενεύουν πιότερο με τους βαλκανικούς και ανατολίτικους λαούς, παρά με το ένδοξο αρχαϊκό παρελθόν.

¹⁵⁶ *Ο τούρκικος καφές εν Ελλάδι*, σ. 7-8.

¹⁵⁷ *Η ονοματοδοσία όδων και πλατειών*, σ. 160-165.

¹⁵⁸ *Υπόκοσμος και Καραγκιόζης*, σ. 44-58.

¹⁵⁹ Σε συνέντευξη του στο περιοδικό *Lychnari* nummer 1 (1987) εξομολογείται πως είχε στείλει επιστολή στη Μελίνα Μερκούρη τότε υπουργό πολιτισμού με πρόταση ανέγερσης μνημείου προς τιμή της εβραϊκής κοινότητας της Θεσσαλονίκης χωρίς να λάβει ποτέ απάντηση.

¹⁶⁰ Βλ. το βιβλίο του *La presence ottomane a Salonique*.

¹⁶¹ *Ο κουραδοκόφτης*, σ. 155-158.

¹⁶² *Η τραγιάσκα*, σ. 57.

¹⁶³ *Η τραγιάσκα*, σ. 162-163.

¹⁶⁴ *Η τραγιάσκα*, σ. 47-58.

Η δυναμική του έθνους δείχνει μικρότερη της άποψης που θέλουν να περάσουν οι εθνικιστές-πατριώτες, αφού όχι μόνο οι πραγματικά ελληνικές μακραίωνες παραδόσεις έχουν χαλκευτεί από τα εθνικιστικά ιδανικά χάνοντας το πρωταρχικό τους νόημα (δημοτικά, ρεμπέτικα, παραδοσιακές ενδυμασίες), αλλά συγχρόνως, τόσο η άκριτη αποδοχή, όσο και η δουλική μίμηση των δυτικοευρωπαϊκών και ιδιαίτερα των αμερικάνικων προτύπων ζωής,¹⁶⁵ δεν φαντάζει καλός οιωνός για τη συνέχιση της ύπαρξης του ελληνισμού. Η λαογραφία του Πετρόπουλου παρουσιάζει μια εικόνα που όχι μόνο παρεκκλίνει από την επίσημα ορθόδοξη άποψη, αλλά στον αντίποδα την αντιπαρέρχεται και την καταρρίπτει. Η οπτική του συγγραφέα συνθέτει μια πραγματικότητα παρουσιαζόμενη με στόχο να προσαρμόσει την ιδεολογία στην ιστορική αλήθεια και όχι τανάπαλιν. Η προοπτική να εξεταστεί το παρελθόν με μια ματιά όχι πλέον εθνοκεντρική, αλλά ελευθεριάζουσα και αποδεσμευμένη από προκαταλήψεις περί ανωτερότητας ή μεσσιανικής αποστολής του ελληνισμού, είναι έκδηλη όσο και τεκμηριωμένη.

4.8.3 Ορθοδοξία και θρησκεία Η αντιπαράθεση του συγγραφέα με την εκκλησία και το θρησκευτικό ηθικό και δογματικό κατεστημένο που πρεσβεύει, δε σταματά στην κριτική των εκπροσώπων της. Η θρησκεία ως θεσμός παρουσιάζεται στα γραπτά του Πετρόπουλου χαλκευμένη ήδη από τις απαρχές της. Το υπάρχον δόγμα δεν προβάλλεται σαν θεόθεν εντεταλμένο, παρά ως αποτέλεσμα αυθαίρετων προσθηκών ή αφαιρέσεων του κλήρου, με σκοπό την καλύτερη δυνατή εκμετάλλευση και χειραγώγηση των μαζών¹⁶⁶, όπως και τη μέγιστη δυνατή αποκομιδή κερδών. Η ορθοδοξία επικράτησε στον ελληνικό κόσμο δια πυρός και σιδήρου μέχρι να καθιερωθεί πλήρως στη συνείδηση του λαού ως ίδια παράδοση¹⁶⁷, αν και το σχεδόν απόλυτα ελληνορθόδοξο ποσοστό του ελληνικού κράτους, που προβάλλεται διαρκώς από τις επίσημες αρχές, αμφισβητείται εξίσου¹⁶⁸. Η πολεμική του συγγραφέα στο θέμα της θρησκείας φτάνει σε απίστευτο δογματικό βάθος, μιας και οι παρατηρήσεις που κάνει, οδηγούν στην πλήρη αποδόμησή της.

Ο χριστιανισμός παρουσιάζεται από τον Πετρόπουλο σαν μια Ιουδαϊκή σέκτα από τις πολλές που εμφανίστηκαν στην ιστορία. Η καθολική και πανανθρώπινη εξάπλωση της οφείλεται στην προσωπικότητα, στο κύρος, στην πολυγλωσσία, στην αριστοκρατική και συνάμα ρωμαϊκή υπηκοότητα του Παύλου¹⁶⁹, και όχι στον Ιησού-Αμνό, που εμφανίζεται να οραματίζεται μόνο την Ιουδαϊκή, και κατά συνέπεια τοπικιστική¹⁷⁰, αποδοχή της διδασκαλίας του. Η επιτυχία της διάδοσης του χριστιανισμού πρέπει να αναζητηθεί στις πολιτικές των πρώτων βυζαντινών αυτοκρατόρων¹⁷¹, καθώς και στην ευκολία που παρέχει όσον αφορά τον έλεγχο των υπηκόων και μετέπειτα των πολιτών. Οι κατακόμβες, ο διαχωρισμός των ευαγγελίων, οι δοξασίες περί αποκαλυπτικής θεολογίας, το πλήθος των λατρευτικών αντικειμένων και τυπικών, η αυστηρότατη ηθική που εχθρεύεται σάρκα και έρωτα, δεν είναι τίποτα άλλο παρά παραδείγματα έξωθεν εκκλησιαστικής επιβολής, που συντελέστηκε σε βάρος του ελληνικού και ανατολίτικου τρόπου ζωής, αν και όλα αυτά τα στοιχεία αποτελούσαν αναπόσπαστα μέρη του προχριστιανικά. Ο Θεός του χριστιανισμού είναι δοτός¹⁷² και σαν τέτοιος απορρίπτεται από τον Πετρόπουλο, λάτρη του αρχαιοελληνικού τρόπου θέασης των πραγμάτων. Ο Θεός των ευαγγελίων και της Αποκάλυψης είναι εφεύρεση του κλήρου, ενώ και οι τακτικές που χρησιμοποιήθηκαν για την επικράτηση του, διαπνέονται από τον ίδιο φασιστικό¹⁷³ χαρακτήρα.

¹⁶⁵ *Η τραγιάσκα*, σ. 214-216.

¹⁶⁶ *Ιωάννου Αποκάλυψις*, σ. 211-213.

¹⁶⁷ *Ιωάννου Αποκάλυψις*, σ. 217-220.

¹⁶⁸ *Εγχειρίδιο καλού κλέφτη*, σ. 7-8.

¹⁶⁹ *Ιωάννου Αποκάλυψις*, σ. 221-222.

¹⁷⁰ *Η ιστορία της καπότας*, σ. 190.

¹⁷¹ *Ιωάννου Αποκάλυψις*, σ. 216.

¹⁷² *Ιωάννου Αποκάλυψις*, σ. 233.

¹⁷³ *Ιωάννου Αποκάλυψις*, σ. 9-11.

Εκτός των ιστορικών αμφιβολιών που παραθέτει ο Πετρόπουλος για την ορθότητα των παραδόσεων που έχουν επικρατήσει (χρόνος συγγραφής αποκάλυψης, συγγραφέας, ιστορικό πλαίσιο), επικεντρώνει την πολεμική του και σε διαφωνίες καθαρά δογματικού χαρακτήρα. Οι αλλαγές που μπορεί να υποστεί ένα κείμενο δύνανται να αλλοιώσουν ή και να μετατρέψουν τελείως το νόημα που αυτό εκπέμπει. Η περίπτωση της αλλαγής του ρήματος *θεατρίσαι* (για την υπόθεση της αποπομπής ή όχι της Παναγίας από τον Ιωσήφ) με το *παραδειγματίσαι* στο κατά Ματθαίον ευαγγέλιο, και η οποία υποστηρίζεται ότι έγινε τεχνηέντως από τους κληρικούς, μοιάζει να αλλάζει τελείως το νόημα του χωρίου, που στη πρώτη περίπτωση αναγράγει σε διαπόμπευση μοιχαλίδας από το σύζυγο¹⁷⁴. Επίσης ο Ιησούς δεν φαίνεται να ήταν γλυκός όπως τον παρουσιάζει η εκκλησία¹⁷⁵, παρά ένας δερβίσης και μάλιστα αγράμματος, που είχε επίγνωση ότι εκτελεί και πολιτικό ρόλο¹⁷⁶. Η εικόνα που θέλει η εκκλησία να εμφανίσει για τα δογματικά και ηθικά της θέσφατα, δείχνει να διέπεται από την ίδια έλλειψη αντικειμενικότητας και ελευθερίας, που χαρακτηρίζουν κάποια λογοκριμένα, μαρξιστικά ή άλλου είδους, απολυταρχικού χαρακτήρα κείμενα¹⁷⁷.

Η πουριτανική ηθική είναι αυτή που στηλιτεύεται από τον Πετρόπουλο και μάλιστα με όπλα τα ίδια τα ιερά κείμενα ή την παράδοση. Ο Ιησούς σταυρώθηκε γυμνός, ενώ οι εικονογραφίες της σταύρωσης το αποκρύπτουν¹⁷⁸ (όπως και στη βάφτιση). Η αντισύλληψη και τα προφυλακτικά καταπολεμούνται από την εκκλησία ως ανούσια και εωσφορικά κατασκευάσματα και τούτο δεν μπορεί να εξεταστεί ξέχωρα από τις δημογραφικές και δημοσιονομικές πολιτικές του κράτους¹⁷⁹. Η ηθική έχει καταστεί μέτρο πάντων και υπερκαλύπτει έθνη, ιδεολογίες, επιθυμίες. Οι στόχοι της πουριτανικής ηθικής δεν είναι αλλιώτικοι από τους σκοπούς της εκκλησίας, της οποίας αποτελούν δημιούργημα. Η αποικοδόμηση της κοινωνίας είναι πραγματοποιήσιμη μόνο με την ανατροπή του υπάρχοντος κώδικα συμπεριφοράς και με γνώμονα αυτό ο συγγραφέας αγωνίζεται να αποδείξει την ζημιόγωνα του επίδραση. Η θρησκεία γενικά και ειδικότερα η ορθόδοξη δογματική διδασκαλία, που επιβίωσε παρά τις μύριες πολιτειακές ανακατατάξεις στο πέρασμα των αιώνων και που υπάρχει για να εξακολουθεί να τρομοκρατεί τα πλήθη προς όφελος της εξουσίας¹⁸⁰, συνεχίζει να επηρεάζει ακόμη τις νέες γενιές με λογικές που εξυπηρετούν την υπάρχουσα δυσμενή κατάσταση. Η θρησκεία δύναται να έχει πολιτική χροιά, η οποία όμως είναι εκ διαμέτρου αντίθετη με τις αντιλήψεις του συγγραφέα.

4.8.4 Υπερβολές Ο Πετρόπουλος στην προσπάθεια αντιστράτευσής του με το ισχύον κατεστημένο καταφεύγει ορισμένες φορές στο άλλο άκρο. Κάποιες απόψεις του φαντάζουν υπερβολικές για το μέσο Έλληνα, ακόμη και για αυτόν που δεν εντάσσεται πολιτικά σε συντηρητικές ιδεολογίες. Οι θέσεις του αυτές, αποτέλεσμα των πολυετών ερευνών του και της οξείας αντιπαράθεσής του με όλους τους φορείς, είναι διάχυτες με το πνεύμα της αμφισβήτησης των πάντων. Η αντίθεση του με ο,τιδήποτε και αν θεωρείται δεδομένο στην αντίληψη του νεοέλληνα πηγάζει από τη δική του μη κοινότητα βιωμένη πραγματικότητα. Η ιδιαιτερότητα του χαρακτήρα του, αντικατοπτρίζεται και στις πολλές πρωτοφανείς τοποθετήσεις του, που πάντως αποτελούν λογική συνέπεια της πολιτικής του σκέψης, και αποκαλύπτουν με λαγαρότητα το δικό του ιδιάζον κοσμοείδωλο. Η υπερβολή εξάλλου είναι παρούσα στο ύφος ολόκληρου του έργου του, και χρησιμοποιείται, όπως το κάθε τι, με σκοπό να αφυπνίσει όσο το δυνατόν περισσότερο το αναγνωστικό του κοινό.

Το παρακάτω απόσπασμα είναι ένα συμπίλημα σταχυολογημένο από κάποια βιβλία του Πετρόπουλου και παρατίθεται με σκοπό να κατανοηθεί η οξύτητα, η αμεσότητα και η απουσία

¹⁷⁴ *Η ιστορία της καπότας*, σ. 188.

¹⁷⁵ *Η ιστορία της καπότας*, σ. 189.

¹⁷⁶ *Η ιστορία της καπότας*, σ. 189.

¹⁷⁷ *Η ιστορία της καπότας*, σ. 188.

¹⁷⁸ *Η ιστορία της καπότας*, σ. 191.

¹⁷⁹ *Η ιστορία της καπότας*, σ. 70-72.

¹⁸⁰ *Ιωάννου Αποκάλυψης*, σ. 224.

αυτολογοκρισίας του συγγραφέα. Οι απόψεις αυτές μπορεί να βρίσκονται και σε άλλα σημεία στο έργο του, αφού η πληθώρα των ιδεών, των εναλλαγών των θεμάτων, των πληροφοριών και των αποκαλύψεων είναι αξιοθαύμαστη. Η κάθε σελίδα των βιβλίων του Πετρόπουλου μπορεί να είναι τόσο πυκνογραμμένη, που η αποσαφήνιση των πληροφοριών να απαιτεί πολλαπλό σχολιασμό, μιας και κάθε τοποθέτησή του προκαλεί το λιγότερο συζητήσεις.

Η Antiqua το καλοκαίρι και την άνοιξη είναι αποικιακό βασίλειο και το χειμώνα με το φθινόπωρο μεταβάλλεται σε αποικιακή δημοκρατία. Τα τελευταία εκατόν πενήντα χρόνια κυβερνιέται από δικτάτορες¹⁸¹. Οι Τούρκοι, όπου δέον να θεωρούνται πατέρες νεοελλήνων, μας κληροδότησαν και τον καφέ¹⁸². Η ξεπεσμένη Ελλάδα βρέθηκε υπό τη συνεχή κατοχή των μακεδόνων, των ρωμαίων, των βυζαντινών, των σλάβων, των βενετσιάνων, των Οθωμανών¹⁸³. Η ελληνοποίηση των Αρβανιτάδων οπλαρχηγών ξεκίνησε πολύ νωρίς.. Οφείλουμε την ελευθερία στους Αρβανίτες και Βλάχους και ρομιούς κλέφτες της Ρούμελης. Οι Έλληνες πιστεύουν ακραδάντως ότι η Ιστανμπούλ, η Σμύρνη, η Οδησός, η Φιλιπούπολη, το Μοναστήρι, ήταν ακραιφνώς ελληνικά αστικά επίκεντρα. Δεν υπάρχει μεγαλύτερο ψέμα¹⁸⁴. Δεν υφίσταται κανένα πατριαρχείο στην Κων/πολη γιατί δεν υπάρχει καμία πόλη με αυτό το όνομα¹⁸⁵. Οι ευρωπαίοι ξανά –ανακαλύπτουν αυτά που είναι γνωστά στη Ασία εδώ και χίλια χρόνια. Όλοι οι λαοί που τη σκαπούλαραν από τη χολέρα του χριστιανισμού ήσαν και παραμένουν ευτυχισμένοι, γιατί γαμάνε δίχως να ρωτάνε ραβίνους και παπάδες. Ο έρωτας μεταξύ αδελφών είναι ο ύψιστος έρωτας¹⁸⁶. Οι νεοέλληνες δεν έχουν συνειδητοποιήσει πως ο μέγας οθωμανικός πολιτισμός έχει επηρεάσει ως και τα καπέλα τους. Τα μεγάλα κράτη κάνουν ιμπεριαλιστική προπαγάνδα και δια των μουσείων¹⁸⁷. Δυστυχώς οι μικροαστοί χαράσσουν τη μοίρα της Ελλάδος. Αυτά τα αήτητα κνώδαλα ήταν είναι και θα είναι ανεπίδεκτοι μαθήσεως. Φασίστριες πρωταρχικές οι μανάδες μας. Η λαογραφία του χωριού πέθανε και τώρα κυριαρχεί το άστυ¹⁸⁸. Όταν τα γράφει αυτά ο Κουκουλές ξέρει πολύ καλά ότι οι βυζαντινοί δεν ήσαν καθόλου εγκρατείς και καθόλου πρόγονοι μας¹⁸⁹. Δεν θα αντλήσω επιχειρήματα από την καθημερινή ερωτική ζωή στην αρχαία Ελλάδα και στη αρχαία ρόμη, όταν σε πιο πρόσφατες περιόδους η ομοσεξουαλική παράδοση άρθρωνε όλους τους θεσμούς σε ενιαίο σύνολο κυριαρχίας εκπαιδεύσεως και πειθαρχίας- υπονοώ τα βυζαντινά μοναστήρια, τα παπαδίστικα σχολεία, τα μπουλούκια των Αλβανών ανταρτών, τους αντάρτες της επανάστασης του 1821. Προσέτι πιστεύω ότι το ελληνικό θέατρο σκιών ξεπηδάει ακόμη και στις λεπτομέρειές του από τον τούρκικο караγκιόζη δίνοντας ένα αποτέλεσμα πολύ υποδεέστερο¹⁹⁰. Οι ψείρες και οι κοριοί έχουν το δικό τους φολκλόρ. Για τη λαογραφία δεν υφίστανται αντικείμενα περιφρονητέα, είτε χυδαία, είτε ανήθικα¹⁹¹. Ιδιαίτερως θα πρέπει να τονιστεί η σημασία των αποζημιώσεων, που καταβλήθηκαν σε ασφαλισμένους Θεσσαλονικείς από ελληνικές και ξένες ασφαλιστικές εταιρείες. (3.500.000 χρυσές λίρες Αγγλίας)¹⁹². Επί δύο χιλιετίες η Θεσσαλονίκη δεν υπήρξε ούτε ένα λεπτό ελληνική. Δεν πιστεύω καθόλου στις ιστορίες της Θεσσαλονίκης που έχουν σκαρώσει διάφοροι νεοέλληνες ιστορικοί, είναι ιστορίες που βρωμάνε σοβινισμό¹⁹³. Τα μυστικά της νεότερης ιστορίας της Ελλάδος βρίσκονται στα αρχεία της Ιστανμπούλ. Η Θεσσαλονίκη είναι η πόλη του Ναζίμ Χικμέτ και του Μουσταφά Κεμάλ. Αλίμονο δεν ξέρω κάποιον διάσημο Έλληνα που να

¹⁸¹ Εγχειρίδιο καλού κλέφτη, σ. 9.

¹⁸² Ο τούρκικος καφές εν Ελλάδι, σ. 7.

¹⁸³ Ο μύσταξ, σ. 9.

¹⁸⁴ Η ονοματοδοσία όδων και πλατειών, σ. 47, σ. 98.

¹⁸⁵ Ιωάννου Αποκάλυψις, σ. 229.

¹⁸⁶ Η ιστορία της καπότας, σ. 27, σ. 57.

¹⁸⁷ Η τραγιάσκα, σ. 47, σ. 229.

¹⁸⁸ Καλιαρντά, σ. 7-8.

¹⁸⁹ Το μπουρδέλο, σελ. 22.

¹⁹⁰ Υπόκοσμος και Καραγκιόζης, σ. 81, σ. 3.

¹⁹¹ Ψειρολογία, σ. 7.

¹⁹² Μικρά κείμενα 1949-1974, σ. 109.

¹⁹³ Old Salonica, σ. 231.

γεννήθηκε σε αυτήν την πόλη¹⁹⁴. Νιώθω, βέβαια, ότι φέρομαι προς τον αναρχισμό. Αν και στην ψωροκώστανα συγχέουν τον αναρχισμό με τη σχιζοφρένεια. Τα ίδια ακριβώς εργόχειρα τα συναντάμε και στα μπουντρούμια της Τουρκίας και της μέσης ανατολής¹⁹⁵. Αυτά να τα λουκάρεις στον πάτο σου. Της μάνας σου το χάβαρο¹⁹⁶. Ο Καραμανλής είναι ο κατ'έξοχην δολοφόνος του λαϊκού μας πολιτισμού. Και οφείλαμε να τον είχαμε κρεμάσει προ πολλού. Με τα βιβλία μου προσπαθώ να αναπλάσω τις εικόνες που είδα και έζησα. Ελπίζω πως αυτό είναι η ύψιστη επιστημοσύνη¹⁹⁷. Με όλα μου τα βιβλία προσπάθησα να αποδείξω πως ο συγγραφέας μπορεί να υπάρξει κόντρα στο κράτος. Φρονώ ότι χρειάζεται ταλέντο για να γίνεις αντιπαθητικός¹⁹⁸. Οι αληθινοί τρομοκράτες είναι τα ειδικά σώματα ασφαλείας για την καταστολή των διαδηλώσεων¹⁹⁹. Πιθανότατα το ταντούρι ξεκίνησε από την Κίνα, από τους τρωγλοδύτες του Κίτρινου Ποταμού και του Γιάγκ-Τσε. Οι πουτάνες καθότανε καλτακανά, σκυφτές στο μαγκάλι, φορώντας μόνο κομπινεζόν, έχοντας ριγμένο στους ώμους ένα πανωφόρι²⁰⁰. Η σωτηρία παραμένει μια σκοτεινή πόρτα, αφού η ελπίδα κατέστη το δέλεαρ της αδράνειας. Στον ιδιωτεύοντα βίο του Τσαρούχη λέω για το πόμπεμα των ανταρτών στις 12-2-1948. Ήταν ένας φρικτός ρωμαϊκός θρίαμβος αιχμάλωτων ανταρτών, δυο μέρες μετά τον βομβαρδισμό της Θεσσαλονίκης από το δημοκρατικό στρατό²⁰¹. Και, φυσικά, τα μαθήματα του Πεντζίκη δεν σταματάγανε στη βυζαντινή τέχνη, αφού ο δάσκαλος κάτεχε ολόκληρη την νεοελληνική ιστορία και είχε αποστηθίσει ολόκληρη τη νεοελληνική λογοτεχνία. Πως λέγεται ένας παπάς που κλάνει; Αμπατζής, καθότι αμπά+τζις²⁰². Μετά την εκδίωξη του Όθωνα οι κουτσαβάκηδες γνώρισαν μεγάλες δόξες, γιατί τα κόμματα τους χρησιμοποιούσαν ως τραμπούκους. Ο κυριότερος και αποτελεσματικότερος εχθρός του ρεμπέτικου υπήρξε η τρέχουσα ηθική, που είναι η ηθική των ηλιθίων. Η αστική τάξη χαρακτηρίζει σαν βούρκο, παράνομους, υπόκοσμο, λάσπη και σαπίλα τους ακουσίως πάμπτωχους, υπονοώντας ασφαλώς ότι οι κρατούντες είναι νόμιμοι και έντιμοι και εν τίνι μέτρω μεγαλόκαρδοι²⁰³.

¹⁹⁴ *La presence ottomane a Salonique* επίλογος

¹⁹⁵ *Της φυλακής*, σ. 9-10.

¹⁹⁶ *Παροιμίες του υποκόσμου*, σ. 33.

¹⁹⁷ *Το Άγιο Χασισάκι*, σ. 10-11.

¹⁹⁸ *Άρθρα στην Ελευθεροτυπία*, σ. 200-201.

¹⁹⁹ *Ο κουραδοκόφτης*, σ. 117.

²⁰⁰ *Το ταντούρι και το μαγκάλι*, σ. 23,31.

²⁰¹ *Ελύτης Μόραλης Τσαρούχης*, σ. 15,90.

²⁰² *Νίκος Γαβριήλ Πεντζίκης*, σ. 35,48.

²⁰³ *Ρεμπέτικα τραγούδια*, σ. 13,34.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Το έργο του Πετρόπουλου αποτελεί μια μοναδική λαογραφική μαρτυρία που περιλαμβάνει ολόκληρο το φάσμα της κοινωνικής δραστηριότητας. Η ποικιλία και η ιδιαιτερότητα των θεμάτων, καθώς και ο τρόπος που παρουσιάζονται, δεν αφήνουν περιθώρια να μη διακριθεί εμφανώς η μοναδικότητα της προσωπικής του οπτικής. Τα πάντα εξετάζονται και κρίνονται με γνώμονα την αλήθεια, και τίθενται υπό το πρίσμα της κοινωνικής ανακατάταξης. Η δεικτικότητα στους χαρακτηρισμούς προσώπων και γεγονότων, όπως και η ηθελημένα παράδοση γλώσσα και γραφή, έχουν τη σκοπιμότητα τους στο έργο του συγγραφέα. Ο αναρχικός και α-ηθικός χαρακτήρας του Πετρόπουλου εξώθησαν και την πολιτική του σκέψη στην κατά μέτωπο σύγκρουση με όλες τις καταστημένες ιδεολογίες και θεσμούς. Η έκφραση πολιτικής θέσης είναι η πεμπτουσία του προβληματισμού του, ενώ συγχρόνως, ακόμη και η ερωτική ή καλλιτεχνική του τάση, εντάσσονται και αυτές στην εκ βάθρων ανατρεπτική λογική του. Το ζήτημα παραμένει για τον συγγραφέα η αναδιάρθρωση του σαθρού κοινωνικού ιστού και η δικαιότερη ανακατανομή πλούτου και εξουσίας, και έτσι όλες οι προσπάθειές του στοχεύουν σε αυτό το σημείο. Τα μέσα που χρησιμοποιεί σε τούτο το εγχείρημα μπορεί να μοιάζουν ταπεινά και ανίκανα να εκφράσουν επαναστατικές ιδέες, αλλά εδώ έγκειται και η διαφορετικότητά του, στην καθαρά προσωπική θέαση της πραγματικότητας.

Η αμφισβήτηση των πάντων και ο επαναπροσδιορισμός τους σε νέες βάσεις, είναι το μήνυμα του έργου του συγγραφέα. Η κοινωνική ζωή βρίσκεται στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος, και η πολιτική τοποθέτηση καθίσταται η ύστατη υποχρέωση. Το φολκλόρ αντικατοπτρίζει ευκρινώς τις εκάστοτε ιστορικές, οικονομικές και πολιτικές συνθήκες, και για αυτό το λόγο καταλαμβάνει και το μεγαλύτερο μέρος του έργου του. Η αναγωγή από τα λαογραφικά τεκμήρια στις ακραίες πολιτικές απόψεις, είναι ο τρόπος για να προσελκύει τους αναγνώστές του, και να τους προτρέπει να ασχοληθούν πιο ενεργά με τα κοινωνικά δρώμενα. Η αφύπνιση του συνόλου αποτελεί τον πυρήνα της ιδεολογίας του, και η πλειοψηφία των γραπτών του από εκεί άρχονται και εκεί καταλήγουν. Το θέμα που θέτει ο Πετρόπουλος με τα βιβλία του είναι ότι η κοινωνία σε όλες της τις εκφάνσεις χρειάζεται αναπροσαρμογές. Η παρουσιαζόμενη από αυτόν αλγεινή πραγματικότητα, έχει στόχο να επιστήση την προσοχή του αναγνωστικού κοινού, στον τομέα της από μέρους του άκριτης και αβασάνιστης παραδοχής των καθιερωμένων αξιών. Η λαογραφία του έχει σκοπό να αποικοδομήσει ολόκληρο το κοινωνικό γίγνεσθαι στην υπάρχουσα μορφή του, και τούτο μπορεί να επιτευχθεί μόνο αν οι πολίτες αλλάξουν ριζικά την παθητική στάση και νοοτροπία τους απέναντί του.

Οι λόγοι που οδήγησαν το μεγαλύτερο κομμάτι της ελληνική κοινής γνώμης να σχηματίσει αρνητική άποψη για το άτομό του, δύνανται να αναζητηθούν στην κατά πάντων πολεμική του. Πράγματι ο Πετρόπουλος καταποντίζει κυριολεκτικά με το έργο του όλα εκείνα τα στοιχεία που έχουν καταστεί να συγκροτούν -κατά τη γνώμη του σκόπιμα και άνωθεν επιβαλλόμενα- την ψυχρόσύνθεση του έλληνα. Οι έννοιες της πατρίδας, της θρησκείας, της οικογένειας, της πίστης στην ανωτερότητα του γένους, της βεβαιότητας του μεσσιανικού προορισμού του ελληνισμού, της καθαρότητας της φυλής, του αλάθητου και ανόθευτου της ορθοδοξίας, της ανωτερότητας του πνευματικού επιπέδου των Ελλήνων που προβάλλεται ως η μοναδική κοιτίδα πολιτισμού, της ελπίδας για μια επικείμενη παλινόρθωση του έθνους, καταρρακώνονται πλήρως σαν

αδιαμφισβήτητα ιδανικά, και μάλιστα παρουσιάζονται ως ιδεολογίες, που από τη μία τεχνηέντως διαδόθηκαν, και από την άλλη, για λόγους πολιτικής σκοπιμότητας επικράτησαν. Το γκρέμισμα προσώπων- ειδώλων και θεμάτων- ταμπού έρχεται να συμπληρώσει την καταστολή της ελληνικής περηφάνιας, και η προβολή μιας εικόνας σήψης και δουλοπρέπειας για ιστορικές περιόδους απαστράπτουσας αίγλης του ελληνισμού, επικουρεί στην αποδόμηση του ελληνικού μεγαλείου. Τίποτα δεν ήταν όπως παρουσιάζεται, τίποτα δεν έχει αλλάξει μέχρι σήμερα, τίποτα δεν είναι όπως θα μπορούσε. Ο Πετρόπουλος καταφέρεται εναντίον κάθε ιερού και όσιου με αποδείξεις διάσπαρτες από ολόκληρο το βάθος του ιστορικού παρελθόντος, και τούτο καθιστά τις ριζοσπαστικές τοποθετήσεις που εξάγει από τα πειστήρια του αυτά, ακόμη πιο οχληρές.

Η εικόνα που πλάθει για την Ελλάδα και τους Έλληνες δεν είναι σίγουρα η καλύτερη, αλλά το πλήθος των επιχειρημάτων που παραθέτει, και η σύσσωμη εναντίον του πολεμική, προσφέρουν, το λιγότερο, μια ξεχωριστή προσέγγιση της πραγματικότητας. Ανεξαρτήτως πολιτικών φρονημάτων, η λαογραφία του Πετρόπουλου διασώζει - σχεδόν αποκλειστικά και μόνο αυτή- ένα πολύ μεγάλο κομμάτι της πολιτιστικής παράδοσης του ελληνικού χώρου. Το γεγονός ότι κάτι τέτοιο κατορθώθηκε από έναν αναρχικό και άθεο μελετητή, παρέχει τη δυνατότητα για προβληματισμό σχετικά με την σωστή ή μη λειτουργία των κοινωνικών δομών. Τούτη η παράμετρος πιθανόν να είναι και ο απώτερος στόχος του, το παράδειγμά του να αποτελέσει εφελτήριο, αφενός κριτικής και αφετέρου αντίδρασης, κατά των κακώς κειμένων παραδεδομένων θεσμών και νοοτροπιών. Ο εναλλακτικός τρόπος σκέψης του συγγραφέα έδειξε πως η όξυνση της κριτικής ικανότητας αποκτάται με ζήλο, μόχθο και διαρκή αμφισβήτηση. Η παραδοξότητα των θέσεών του δεν ήταν δυνατό να γίνει εύκολα αποδεκτή, και έτσι ο Πετρόπουλος ακολούθησε τη μοίρα των πρωτοπόρων και αντιδραστικών χαρακτήρων. *Ουδείς προφήτης στον τόπο του.*

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Πρωτογενείς πηγές -Ηλίας Πετρόπουλος:

Άρθρα στην Ελευθεροτυπία, Αθήνα 1995.

Δώδεκα τραγουδάκια από την Παλατινή ανθολογία, Αθήνα 1980.

Εγχειρίδιο καλού κλέφτη, Αθήνα 1979.
Ελύτης, Μόραλης, Τσαρούχης, Αθήνα 1974.
Η αυλή στην Ελλάδα, Αθήνα 1983.
Η ιστορία της καπότας, Αθήνα 1999.
La presence ottomane a Salonique, Αθήνα 1980.
Η ονοματοδοσία όδων και πλατειών, Αθήνα 1995.
Η τραγιάσκα, Αθήνα 2000.
Ιωάννου Αποκάλυψις, Αθήνα 1991.
Καλιαρντά, Αθήνα 1982.
Μικρά κείμενα 1949-1974, Αθήνα 1980.
Νίκος Γαβριήλ Πεντζίκης, Αθήνα 1998.
Ο Κουραδοκόφτης, Αθήνα 2002.
Ο μύσταξ, Αθήνα 1990
Ο τούρκικος καφές εν Ελλάδι, Αθήνα 1980
Παροιμίες του υποκόσμου, Αθήνα 2002
Ποιήματα, Αθήνα, 1980.
Ρεμπέτικα τραγούδια, Αθήνα 1968.
Το 'Αγιο Χασισάκι, Αθήνα 1991.
Το μπουρδέλο, Αθήνα 1991.
Το ταντούρι και το μαγκάλι, Αθήνα 1994.
Της φυλακής, Αθήνα 1975.
Υπόκοσμος και Καραγκιόζης, Αθήνα 1996.
Ψειρολογία Αθήνα 1979
Cages a oiseaux en Grec, Paris 1976.
Corps, Paris 1976.
Les Juifs de Salonique, Paris 1983.
L e Kiosque de Grec Paris 1976.
La presence ottomane a Salonique, Αθήνα 1980.
La voiture greque, Paris 1976.
Mirror for you, Paris 1983.
Old Salonica, Athens 1980.
Suicide, Paris 1976.
Tsoclis tree, Paris 1982.

Συνέντευξη στον Στέλιο Λουκά στο περιοδικό *Το Δέντρο* τ.129-120 (2003) σελ. 229-231
 Συνεντεύξεις στο Flip Lindo στο περιοδικό *Lychnari*, nummer.1 (1987) 24-27, nummer.5 (2003) 40-41

Δευτερογενείς πηγές:

Αλέκου Αγγελίδη, *Ρασοφόροι έργα και ημέρες του ιερατείου*, Θεσ/νικη 1991.
 Ηλίας Παπαδημητράκοπουλος, *Επιστολαί προς μνηστήν*, Αθήνα 1980.
 Επιμέλεια Πέτρου Χάρη, *Δέκα μύθοι για την ελληνική γλώσσα*, Αθήνα 2002.
 Δημήτριος Πετσετίδης Για τον Ηλία Πετρόπουλο περιοδικό *Αντί* τ.796 (2003) 42
 Αφιέρωμα στο περιοδικό *Μανδραγόρας* τ.18-19 (1997) 1-79
 Αφιέρωμα στο περιοδικό *Τομές* τ.69 (1981) 4-35
 Http:www.emery.archive.mcmail.com/public-html/occas12.html Emery's Occasional papers: Issue No. 12 8 November 1999 The Life and Times of Elias Petropoulos
[Http://www.rebetikorow.com/History5.htm](http://www.rebetikorow.com/History5.htm)

